AYLIK
SOSYALİST KÜLTÜR
DERGİSİ

Birikim

- bihter mi, nihal mi?
  berna moran
- şiirler
  izzet yaşar
- ahmet hamdi başar'ın
  kitabı dolayısıyla
  27 mayıs üstüne düşünceler
  murat belge
- şiirler
  can yücel
- bir "üçüncü yol" arayışı
  üzerine -I-
  ömer laçiner
- m-l hareketin analizine
  katkılar ve örgütün anatomisi
- değinmeler/kültür olayları
  sanat olayları/kitaplar
  dergiler

11

OCAK 1976
10 LİRA

BİRİKİM
YAYINCILIK
KOLL.ŞTİ.

Birikim

AYLIK SOSYALİST
KÜLTÜR DERGİSİ
CİLT 2 / SAYI 11
OCAK 1976

BİHTER MI, NİHAL Mİ? 7 BERNA MORAN

ŞİİRLER 12 İZZET YASAR

AHMET HAMDİ BAŞAR'IN KİTABI DOLAYISIYLA 27 MAYIS ÜSTÜNE DÜŞÜNCELER 14 MURAT BELGE

ŞİİRLER 24 CAN YÜCEL

BİR «ÜÇÜNCÜ YOL» ARAYIŞI ÜZERİNE —I— 26 ÖMER LAÇİNER

M-L HAREKETİN ANALİZİNE KATKILAR VE ÖRGÜTÜN ANATOMİSİ 37 ARBEİDSKOLLEKTİV

SİYASİ MAHKÛMLARIN DURUMU/ LUNAÇARSKİ'NİN YAZISI VE MARKSİST ELEŞTİRİ ÖLÇÜTLERİ/ 1975 YILINDA TÜRKİYE EKONOMİSİ/ KİTLE ÖRGÜTLERİ MÜCADELESİNDE SOMUT ADIMLAR/«İKİ YÜREĞİMİZ İKİ İNSANDI» 54

Birikim

Sahibi
Birikim Yayımcılık Kollektif Şirketi adına
M. Kâmil Yüksel

Yazı İşleri Sorumlusu
Ömer Laçiner

Yönetmen
Murat Belge

Yazı Kurulu
Yavuz Çizmeci, Onat Kutlar, Murat Belge,
Ömer Laçiner, Can Yücel

Redaktör
Selçuk Batur

Teknik Sorumlu
Ferit Erkman

Yönetim Yeri
Ankara Caddesi, Güncer Han 45/18 Sirkeci
İstanbul

Yazışma Adresi
P.K. 538 Sirkeci

Abonesi
Yıllık 100 TL. Altı aylık 60 TL.
Dış ülkelere Yıllık 200 TL. Altı Aylık 100 TL.

Posta Havalesi
P. Çeki Hesap no: 20092991

İlân
1/4 sayfa 200 TL. / 1/2 sayfa 400 TL. / 1 sayfa 800 TL.

Dizgi
met/er Matbaası

Baskı
Ze basımevi

Kapak Baskısı
Reyo Basımevi

Cilt
Erdini Ciltevi

Genel Dağıtım
Birikim Yayımcılık Koll. Şti.
İstanbul / İzmir - TAN DAĞITIM
Ankara / ANKARA DAĞITIM

Basıldığı Tarih
5/OCAK/1976

Gönderilen bütün yazılar yazı kurulunun kararıyla basılır. Basılmayan yazılar geri alınabilir, gönderilmez. Yayımlanan yazı ve resimler kaynak gösterilerek aktarılabilir.

Geçtiğimiz iki ay içinde üniversitelerin açılmasıyla başlayan olaylar hızlanıp tırmandıktan ve sıkıyönetim söylentileri yaygınlaştıktan sonra birdenbire duruldu. «Kulağı delik» bilinen birçok çevre güvenlik kurulu toplantısından sıkıyönetim kararı çıkacağını bekliyordu. Bu çeşit tahminlere yol açacak türden nedenler de yok değildi. Ama öyle görünüyor ki bu oyun tutmadı. Şimdi biraz daha farklı bir ortama girdiğimiz anlaşılıyor.

Üniversitede saldıran taraf her zaman olduğu gibi gene «sağ»dı. Sıkıyönetim ihtimalinin ortadan kalkması —ya da şimdilik ertelenmesi— üzerine «eylem»lerin de birdenbire kesilmesi, bu gibi olayların nasıl çıkarıldığını bir kere daha gösterdi.

Bu kısa dönem içinde gene üst üste insanlar öldürüldü. Bunlardan bazıları da sağcılardı. Böyle bir kör döğüşü bir kere başladıktan sonra iki taraftan da insan ölmesi doğaldır; ancak, Ülkü Ocakları içinde olup biten bazı şeyler bu olaylara biraz değişik bir biçimde bakmamızı gerektiriyor. Sağ politikayı sol politikadan ayıran etkenlerden biri, sağın kendi iç çelişkilerini gizlemeye büyük bir önem vermesidir. Soldan en basit, en gereksiz görünen kavgaların bile teoriyle bir ilgisi vardır; dolayısıyla tartışma hemen dışa yansır. Oysa sağda, çıkan ayrılıklar da, bunlara karşı uygulanan tedbirler de, gizli entrikalarla yürütülür. Faşistler arasında şimdiye kadar çeşitli iç çekişmeler olduğunu biliyor, ama bu gizlilikten ötürü tam bir teşhis koyamıyorduk. Gene de, *Birikim*'in daha ikinci sayısında Ömer Laçiner'in *Genç Arkadaş* dergisi konusunda yazdığı denemede bu çekişmenin varlığına işaret etmiş, genel bir yorumunu da yapmıştık.

Geçtiğimiz kısa «kanlı» dönem içinde, bu gizli kavga *Ortadoğu* gazetesinde hikâye edilecek kadar şiddetlendi. Anlaşılıyor ki Ülkü Ocakları içinde bir grup, koalisyona katılma kararıyla artan huzursuzluğunu iyice açığa vurmaya başladı. Bu grup, böyle bir şey söylemek mümkünse, M.H.P.'nin «sol» kanadı sayılabilir. Çünkü Amerikancılığa, Franko'ya, Hitler ve Mussolini'ye karşı çıkıyorlar. Yani «millî» olma, «kökü içeride» olma ideolojisini fazla ciddîye almış bir grup. Bu bakımdan daha «sol» değil, belki daha da «sağ» sayılabilir.

Her Faşist partide, «Nasyonal Sosyalizm» bileşimini «sosyalizm» yanını oluşturan bu çeşit «sol» kanatlar vardır. Küçük burjuva radikalizminin Faşizm içinde temsil olunan kesimini bunlar meydana getirir. Faşist partinin iktidara yaklaştığı dönemlerde kural olarak böyle bölünmeler başgösterir ve «sol» kanat, Faşizm'in alışılmış temizlik yöntemleri uygulanarak tasfiye edilir. Türkiye'de Faşizm'in şimdilik bu anlamda iktidara yaklaştığını sanmıyoruz. Anlaşılan koalisyon içinde olmak da bu gibi süreçleri doğurabiliyor. Ya da, M.H.P. içinde yavaş yavaş yeni bir «dider» ihtiyacı doğuyor. Bunun şimdilik dışa yansıyacak yanı şu: aralarında birbirilerini vursalar da, sonunda patırtılı cenaze törenleri yapıp solu suçlayacaklar.

Gelelim sıkıyönetim konusuna. Bu ihtimalin ortadan kalkmasıyla aynı anda, politik ortamda bir çeşit yumuşama oldu. C.H.P. ile A.P.'nin çok farklı şeyler söylemekle birlikte sanki bir diyalog arar gibi oldukları bir kısa dönem... Bundan en fazla Alpaslan Türkeş'in tedirgin olduğu görüldü. Türkeş derhal Ecevit'in Komünist mihraklarla gizli ve izinsiz görüşmeler yaptığı konusunda kıyamet etti. Ama onun bu kükremesi de çok kimseyi titretip kendine döndürmüşe benzemiyor.

Sıkıyönetim ihtimalinin ortadan kalkmasının böylece Türkeş'in sinirlerini bozması normaldir. Ama başka kimler istiyordu sıkıyönetimi, niçin istiyordu? Ve kim, niçin istemiyordu?

Feyzioğlu da, Komünizme karşı mücadelesinin şiddetinden, yönetimin gevşeğini hiç sevmiyor. Ama Feyzioğlu'nun «istek»leri çok şey belirlemiyor artık. Bize kalırsa Demirel de istiyordu sıkıyönetimi. Demirel'in bunu ne için isteyeceği ve hangi sınırlar içinde isteyeceği önemli bir sorun.

İstemesinin nedenlerinden biri herhalde bazı sanayicilerin talepleriydi. Çünkü sanayiciler şu sırada grevlerden çok şikâyetçi. Örneğin Ankara Sanayi Odası sıkıyönetim isteğini oldukça açık bir dille belirtti. Daha liberal görünen İstanbul bile üzerinde böyle bir amaçla anlaşılmış bir sıkıyönetime herhalde ses çıkarmazdı.

Ama sanayicilerin talepleri herhalde sıkıyönetimin ilânı için tek başına yeterli bir neden değildir. Onun için başka nedenleri de bulunmalıdır hükümetin sıkıyönetim isteğinin. Bunlardan biri, Demirel'in hükümeti bırakma ihtimalinin hâlâ açık olmasıdır belki de. Erken seçim için kurulacak bir tarafsız hükümet ancak sıkıyönetimle oturabilir. Ama hükümet parçalanırsa Meclis'den sıkıyönetim kararı çıkarmak da güçtür, çünkü o zaman M.S.P. büyük bir ihtimalle aleyhte oy verir. Zaten M.S.P. hükümetin en uyumsuz ögesi olmakta devam ediyor. A.P. onu parçalamak için, M.S.P. de parçalanmamak için, bu paradoksal ortaklığı sürdürüyorlar. Ama ortaklığın gerisinde bir ölüm-kalım savaşı var neredeyse.

Yeni birtakım baskı yasaları çıkarmak hükümetin yapmak istediği işler arasında. Sıkıyönetim ortamı bu yasaların çıkarılmasını da kolaylaştıracaktır, Sıkıyönetimin basına getireceği sansür gerisinde Kıbrıs konusunda bazı tavizler vermek de kolaylaşır. Bütün bunlar ve belki başka nedenler hükümetin çoğunluğunu sıkıyönetim istemeye itmiş olmalı. Ama bunu engelleyen de herhalde sadece muhalefetteki C.H.P.'nin buna karşı olması ile hükümetteki M.S.P.'nin gönülsüzlüğü değildi. Öyle görünüyor ki sıkıyönetimi yürütecek olanlar da bunu istemedi. Bugünkü hükümetin sıkıyönetim bir kere ilân edildikten sonra ne gibi tedbirlere başvuracağı belliydi. Oysa bu, «devlet politikası» açısından denenmiş ve vazgeçilmiş bir yoldu. Ordu da, ortada ciddî bir neden yokken bu hükümetin karanlık hesaplarının başlıca sorumlusu olmak, öte yandan Kıbrıs konusunda verilecek tavizleri onaylar duruma düşmek istemeyecekti. Nitekim, sosyalizme yaklaşımının hiç de dostane olmadığını gizlemeye pek fazla gerek duymayan Cumhurbaşkanı Korutürk, güvenlik kurulu toplantısının ertesi günü, demokratik rejimde sağın ve solun birbirlerine hoşgörülü olması gerektiğini söyler, böylece solun Milliyetçi Cephe üslûbuyla ezilmesine taraftar olmadığını belirtirken, herhalde devlet politikasını belirleyen *bütün güçlerin* dengesini yansıtıyordu.

Milliyetçi Cephe hükümetinin bütün burjuvaziyi temsil etmediği bir olgu. Ama gene de, burjuvazinin önemli bir kesimini temsil ediyor. Bu hükümetin kurulduğu günden beri durmadan «buhran» araması, cevaplandırılması gereken bir soru yaratıyor. Türkiye'de burjuvazi «sıkıyönetim» veya daha da baskıcı rejimler olmadan yaşamak istemiyor mu? Bir başka söyleyişle, ekonomik buhranın getirdiği çaresizlik bu kadar ağır mı?

Burjuvazinin «öz örgütü» Adalet Partisi'nin öteden beri, işçi sınıfının ve halk kitlelerinin muhalefetini yansıtacak kurumlara imkân veren özgürlüklere karşı olduğu bilinir. Onlar bu eğilimlerini «hürriyetleri boğma hürriyeti tanımıyoruz» sloganıyla dile getirirler. Demokrasi konusunda Adalet Partisinden de geri bir çizgide olanlar ve onların partileri de var. Dolayısıyla, Türkiye'deki azımsanmayacak toplumsal değişikliğin ağırlığını duyarak daha demokratik bir aşamaya razı olan burjuvazi kesimleri varolsa bile, anti-demokratik ve hattâ faşizan güçlerin Türkiye'deki potansiyelleri önemli bir sorun yaratmaktadır. Bu nedenle, Türkiye'nin geleceğinde daha otoriter uygulamalara gidilmesi ihtimali de, açık Faşizm ihtimali de vardır.

Öyle sanıyoruz ki bu tehlikeyi pek çok kişi görüyor ve değerlendiriyor. Yalnız bazı gruplar Türkiye'de sürekli bir

faşizm olduğunu ileri sürerek ciddî bir kavram karşılıklığı yaratıyor ve burjuvazinin bütün yönetim biçimleri arasındaki ayrımları silerek aslında Faşizm tehlikesini küçültmüş oluyorlar.

Gelgelelim, herkesin gördüğünü söyleyebileceğimiz bu Faşizm tehlikesinin nasıl bir süreç içinde «kuvveden fiile çıkacağı» konusunda görüşler bize çok net görünmüyor. Kalıplaşmış bir deyim var: «Faşizm gelecek». Bu deyim, açıklayıcı olacak yerde sorunu metafizikleştiriyor. Tanımı belirsiz bir «Faşizm» bir yerlerden kalkıp gelecek... Ama böylesi, Faşizm'i bir çeşit umacı kılığına sokmak oluyor.

Somut analiz yokluğunda, «Faşizm gelecek» sürecinin *eski* modele göre gerçekleşmesi bir çeşit bilinçaltı koşullanma yaratır gibi. Çünkü gerek C.H.P., gerekse bazı Sosyalist kuruluşlar böyle bir gelişmeyi beklermiş gibi konuşuyorlar. Bu modeli şöyle özetleyebiliriz. Solda, geniş ve güçlü bir parti bulunmayıp Sosyalist hareket fraksiyonlara bölündüğü için, çoğu sol'luk yarışında olan bu fraksiyonlar arasına kışkırtıcı ajan sokmak kolaydır (bu teşhis doğru tabiî; dağınıklık, provokasyonun nesnel temelidir). Belirli güçler ajanlarıyla özellikle üniversitede olayları kışkırtacak, karşılıklı adam vurulacak, genel sinir bozukluğu içinde eylem dozu yükselecek, kamuoyu paniğe düşürülecek, sonra gene «aşırı akımlar» edebiyatıyla sıkıyönetim ilân edilecek ve «Faşizm gelecek».

Böyle bir ihtimalin varlığı inkâr edilemez. Ama birkaç soruna eğilmemiz gerekiyor.

Bir kere Faşizm'in tanımını doğru koymalıyız. Burjuvazinin başvuracağı her otoriter rejim «Faşizm» değildir. Yukarıda özetlenen süreç zorunlu bir sonuç olarak Faşizm yaratmaz: bunu geçmişe de, geleceğe de dönük olarak söylüyoruz. Örneğin 12 Mart rejimi kesin anlamıyla Faşist bir rejim sayılamazdı. Bazı Faşistler çok önemli kilit mevkilerde yer almış, karar organlarında söz sahibi olmuştu ama, bu, sistemi Faşistleştirmeye yetmemişti. Oysa Faşizm iktidara gelir gelmez kendi kurumlarını da yaratır. Bir iki yıl ortalıkta dolanıp sonra kendiliğinden seçime giden bir Faşizm pek sık görülen bir olay değildir. Kendimizi aldatmayalım, bir iki yıllık 12 Mart rejimiyle gerçek bir Faşist dönem deneyi yaşamadık. Gelirse çok daha kötü gelir Faşizm.

Burjuva devletinin baskısını artırdığı dönemlerde Faşistler durumlarını sağlamlaştırır, birtakım önemli önemsiz roller oynarlar. Dolayısıyla bu dönemlerin uygulamalarını bir atlama tahtası gibi kullanıp iktidara oturmaları da mümkündür (örneğin, «daha sağ» bir darbe yoluyla). Gene de, iki tip rejim arasındaki ayrımı akılda tutmakta yarar var. Çünkü değişik tipte tepkiler gerektirirler.

12 Mart rejiminin başlangıcında bir maşa rolü oynayan Faşistler o dönem boyunca iktidara yaklaşmak anlamında fazla bir parsa elde edemediler. Turancılığın Türk devleti karşısındaki geleneksel bağımlı ilişkisini değiştiremediler. Bu geleneksel ilişkiye göre devlet bu akımı resmen suç sayar, ama yaşamasına izin ve imkân verir. Belli gerekli anlarda ileri atılmalarına ses çıkarmaz, hattâ yol açar, kullanır onları. Sonra hizmet tamamlanınca geri çeker, bazan tokatlar da. Bunun klasik bir örneği İkinci Dünya Savaşı içindeki ve sonundaki tavırlardır.

Ne var ki Faşist akım bugün bu geleneksel çerçeveyi aşmıştır. Kendi toplumsal temellerini bulmuş, buralara sıkıca yuvalanmıştır. Bugünkü iktidar onlara daha önemli yerlere tırmanma imkânını da vermiştir. Demokratik sol kuruluşlara paralel örgütlerini kurmuşlardır. Kısacası, bağımsız bir Faşist hareketin temelleri bugün hazırdır ve Faşizm önümüzdeki günlerde gelişecekse bunu İtalya, Almanya örneklerine uygun bir biçimde yapacaktır. Yani, devletin sırtından iktidara buluşmaya çalışarak değil, kendi gücünü, imkânlarını ve yöntemlerini ortaya koyup, devletin kendisine muhtaç olduğunu ispatlamaya çalışarak. Sanırız bu ihtimali sıkıyönetimli rejimlerden ayrı ve uzun vadede onlardan daha ciddî bir gelişme süreci olarak ele almamız yararlı olur.

Süleyman Demirel ise *parlamenter rejimin* sağcı önderidir. Seçimden, parlamentodan vazgeçebileceğini sanmıyoruz. Çünkü bu zaten ancak burjuvazinin tercihi olabilir ve burjuvazi parlamentodan vazgeçecekse Süleyman Demirel'den de vazgeçecektir. Böyle bir tercihin açacağı sürecin önderi ne Süleyman Demirel, ne de Türkeş olabilir. Çok daha yeni, yıpranmamış, enerjik ve sürükleyici bir önder bulmak gerekir.

Bugün siyasetin iplerinin Süleyman Demirel'in elinde olduğunu varsayabilirsek, gerçek anlamda bir Faşizm beklememeliyiz. Onun çabaları mümkün olan son dereceye kadar «faşizan» olsa da, bugünkü rejimin sınırlarını pek aşamaz. «İkisi de aynı kapıya çıkmaz mı?» dememeli, C.H.P.'nin varolabildiği bir Türkiye ile yok edildiği bir Türkiye'nin kapıları da hayli farklı yerlere açılır. Bununla birlikte, Demirel işi *kendi* seçtiği yerde tutmayı başarsa bile, bunun da yeterince kötü bir yer olduğu ve ikincisi, bu tehlikeli oyun içinde iplerin kaçabileceği olguları da elbette unutulamaz.

Bütün bu sorunların düğümlendiği bir nokta var. Türkiye'de ekonomik buhranla ekonomik büyüme içiçe ilerlerken bir yandan da sosyalizmin, yani işçi sınıfı partisinde ifadesini bulacak olan sosyalizmin doğum sancılarını duyuyor. Bugünlerin karmaşasından yarının proletarya partisi doğacaktır. Türkiye'de şu birkaç yıl içinde «motor sanayii»nin kurulacağını, bunun işçi sınıfının yapısında niteliksel bir değişme yaratacağını da unutmayalım. Burjuvazi herhalde hiç unutmuyor bunu. Demirel ve benzerleri solun yarattığı korkunç tehlikelerden sürekli söz ederken herhalde dağınıklığını çok iyi bildikleri bugünkü «mevcudu» değil, yarının bu büyük olayını kasdediyorlar.

Bu gelişmelere karşı burjuvazinin alabileceği tavırlar ve seçebileceği alternatifler bugün yaklaşık olarak belli. Biri, Demirel'in bugünkü cephe politikasını destekleyerek ileride tek başına iktidar olmasını, hiç değilse oyunu artırarak, koalisyon zorunda kalsa bile bu koalisyonda güçlü olmasını sağlamak. Burjuvazi için bugünlük en iyi çözüm bu gibi görünüyor, çünkü asıl özlenen C.H.P. - A.P. koalisyonunun gerçekleşme şansı yok denecek kadar az. İkinci yol Faşizm. Bunun çeşitli içsel sakıncaları yanında, dış politika bakımından yaratacağı sorunlar var. Dolayısıyla, daha çok, C.H.P.'nin iktidara gelmesi ve sola kayması durumunda gerçekleşme şansı fazla. Üçüncü alternatif ise C.H.P. iktidarına razı olmak. Bu, burjuvazi için, kendi çözemediği sorunları tam da güvenemediği birinin eline teslim etmek demektir. Onun için böyle bir iktidar zayıf kalmalı, ancak zararsız —ya da çok hayatî— birtakım reformları yaptığı zaman desteklenmeli, fazla ileri gittiği zaman şiddetli bir muhalefetle engellenmelidir.

Önümüzde bu gelişme ihtimalleri uzanırken, bugün varolan Sosyalist partilerin ve fraksiyonların aşağı yukarı şimdiki statülerini devam ettirecekleri anlaşılıyor. Varolan grupların kabaca işçi sınıfını ya da köylülüğü temel almalarına göre ikiye ayrıldıkları söylenebilir. Ama benzer görüşleri savunanlar da farklı kimliklerini korumakta kararlı görünüyorlar. Bu durumda güçler birleşemiyor ve bütün olarak Sosyalizm kendi potansiyel gelişmesinin de gerisinde kalıyor. Bu koşulların bugün değişmesini beklemek, öyle görünüyor ki, utopik bir özlem olarak kalacak. İster savunma açısından, ister genişleme açısından olsun, sol için kötü bir durum bu. Solun kendi arasında birlikte hareket etmemekte ısrarı, özellikle siyasî ittifakların kurulmasını güçleştiriyor. Böylece, potansiyel olarak varolan sol, edimli bir güç haline gelemiyor.

Bunların düzelmesini beklemek şimdilik erken belki. Bir yandan mutlaka belli birikimler oluyor, ama bunlar dağınık kalıyor. Bugün tepemizde asılı bulutlar bir hayli karanlık, ama en kara bulutların bile aydınlığı çok fazla örtemeyeceğini biliyoruz.

Birikim

BERNA MORAN

Bihter mi, Nihal mi?

Eleştiriciler Halit Ziya Uşaklıgil'in en iyi eserinin **Aşk-ı Memnu** olduğunda birliktirler ama gariptir ki bu romanın neyi anlattığı, tezi olup olmadığı, varsa ne gibi bir tezi dile getirdiği konusunda ayrılıyorlar. Birçokları romanın ana temasını, hatta tezini, Bihter'in yasak aşkında bulurlar. Uşaklıgil üzerine yazılmış üç monografiye bakacak olursak her üçünün de **Aşk-ı Memnu**'nun teması hakkında bu kanıyı savunduklarını görürüz. L.S. Akalın'a göre **«Aşk-ı Memnu,** ölçüsüz ve maddeye dayanan bir evlenmenin doğurduğu, gerek sosyal gelenekler, gerek kanun önünde gelişmesi yasak olan bir aşkın hikayesidir[1]». Cemil Yener'e sorarsanız eserin tezi şudur: «Servet, genç bir kadına aşk ihtiyacını unutturamaz. Kendinden çok küçük yaştaki bir kızla evlenen erkek aldatılmayı göze almalıdır.»[2] Dr. Önertoy'a göre de yazar «evlenen kadınla erkek arasındaki bazı ayrılıkların evlilik hayatında meydana getirebileceği sarsıntılar üzerinde durmuş ve Tanzimat romanında da ele alındığını gördüğümüz batılılaşma anlayışındaki değişiklikleri belirtmiştir.»[3]

Bazı eleştiriciler ise Bihter'in hikayesini ana tema olarak görmezler. Cevdet Kudret başka bir yönü vurguluyor: «Bu romanda aşktan başka bir düşünce ve dertleri olmayan, çalışmadan yaşıyan, hazıryiyici ve alafrangalık düşkünü bir takım kimselerin hayatları anlatılmıştır.[4]» Rauf Mutluay'a göre «Söz gelimi **Aşk-ı Memnu,** Batılılaşma bunalımındaki toplumumuzun sorunlarını, değerlerini elden kaçıran eski hayatın umutsuz direnişini, zenginliğe heveslenen kadın iştihasının düşeceği kaçınılmaz tuzakları, sarsılan ahlâk ölçülerimizin kargaşasını verir» fakat yazarın ustalığı «eserdeki tezi de, yan düşünceleri de gizler[5]». Fethi Naci ise romanın bir tezi ispat etmek için yazıldığı kanısında değil. Başarılı olması «belki de öbür romanlarında bir şeyler ispat etmeye çalışan Halit Ziya'nın, bu romanını, kendini bırakarak, bir takım insanları anlatmaktan başka bir amaç gütmiyerek yazmış olmasının sonucudur[6]».

Eleştiriciler arasında, sembolik filan olmayan bu klasik romanın neyi anlattığı konusundaki bu anlaşmazlık ilginçtir. Yazarın kendi görüşlerini saklaması, eserin bir tezi olup olmadığı konusunda anlaşmazlıklar yaratabilirdi; ama eleştiriciler eserin konusu, hangi temanın vurgulandığı üzerinde bile pek uyuşamıyorlar. Kabahat biraz da Uşaklıgil'in. Aşağıda göstermeye çalışacağım gibi, romanın kendinde var olan bir kararsızlık, temayı bulandıran bir bölüme, romanın neyi anlattığı konusundaki anlaşmazlığın nedenini biraz açıklar belki.

• • •

Başlıca beş kişinin arasındaki ilişkilerden doğar romanın olayları. Kızına çok bağlı, elli yaşlarındaki dul ve zengin Adnan Bey; onunla daha çok serveti için fakat iyi niyetle evlenen yirmi bir yaşındaki güzel Bihter; Bihter'in, gözü hâlâ oynaşta olan yaşını başını almış annesi; Adnan Beyin on üç on dört yaşlarındaki çok duygulu kızı Nihal; Adnan Beyin yeğeni, genç ve çapkın Behlül. Bihter'in evlenip de yalıya gelmesiyle bu kişilerin arasındaki ilişkilerin nasıl geliştiğini inceleyen yazar bu çerçevenin dışına çıkmaz. Dış dünyadan, toplumdan öylesine kopmuş gibidir ki yalıdaki hayat, hani nerdeyse, ıssız bir adada olsalar, romanda sergilenen ilişkiler değişmeyecekti diyebiliriz. Yazar, birkaç kişi arasında kurulan matematik bir denklemi çözmekte sanki. Bu yaklaşım, hele o çağ Türk romanı için **teknik bakımdan** büyük bir aşama sayılır.

Şunu da söyleyeyim ki, Uşaklıgil «çatışma» ögesinde de ileri bir adım atmıştır. Her romanda ana ögelerden biridir çatışma. İyilerle kötüler arasında, doğa güçleriyle birey arasında, bireyle toplum arasında olabilir bu çatışma. Roman türü hayli geliştikten sonradır ki, çatışma, roman kahramanının kendi iç dünyasındaki bir çatışmaya dönüşür. Birkaç çeşit çatışma aynı eserde yer alabilir kuşkusuz. Tanzimat romanında yalnız dış çatışma vardır. Sözgelimi birbirini seven iki kişinin birleşmesine engel olan dış güçlerle (ana, baba, gelenekler, toplumda yerleşmiş inançlar v.b.) sevişenler arasındadır çatışma. **Aşk-ı Memnu**'da ise başka bir tür çatışma, bir iç çatışma başlıyor. Yazarın ağırlık verdiği bir nokta Bihter'in karakterindeki değişimdir ve bu değişim bir iç çatışmaya dayanır. Çünkü namuslu kalmak isteyen Bihter'in büyük korkusu anasına benzemektir ve bundan ötürüdür ki mutsuz evliliği içinde aşka susayıp da yasak bir ilişkiye kaydığı zaman kendi kendisiyle boğuşması, karşı koymaya çalışması, iç dünyasındaki bu ahlâkî çatışmayı yaratır. **Kırık Hayatlar**'da da karısına sadakatle ihanet arasında bocalayan Ömer Behiç'in geçirdiği buhranlar, vicdan azapları, romandaki çatışmayı bir iç çatışma yapar.

Romandaki başlıca kişiler arasında kurulan ilişkiler ağından romanın anlamını, tema'sını çıkartmak istiyorsak Bihter'in ve Nihal'in üzerine

dikkatle eğilmemiz gerekir, çünkü eleştiriciler bu konuda bazen yanlış şeyler söylemişler ve Nihal'e gereken önemi vermemişlerdir.

Üç aşamadan geçer Bihter. 1. Gençkızlık emellerine kavuşacağı umuduyla bir zenginle, fakat iyi niyetle evlenen ve görevini yapmaya çalışan Bihter. 2. Hayal kırıklığına uğradığı için mutluluğu yasak bir ilişkide bulan ve gittikçe düşen Bihter. 3. Bıkıldığını ve terkedildiğini anlayarak kıskançlıkla boğulan ve intikam için her şeyi yıkarak intihar eden Bihter. Uşaklıgil bu gelişmeyi inandırıcı kılmak için ilk önce Bihter'in ailesini, geldiği çevreyi, Adnan Beyle evliliğinin hangi koşullar altında, ne gibi düşüncelerle gerçekleştiğini anlatır. Amaç, sadece Bihter'i okura tanıtmak değil, romanda gelişecek olayları nedenlerine ışık tutmaktır.

Gerçi Bihter iyi bir yuva kurmak niyetiyle evlenir ama Adnan Bey'in yalısına gelince birçok güçlüklerle karşılaşır. Tatlı, muhabbetli ilişkiler içinde sakin bir hayatın yaşandığı yalıya genç bir kadının evin hanımı olarak gelmesi ordaki insanlarda birtakım tepkiler uyandıracaktır. Asıl Nihal'in tepkisidir önemli olan. Bihter'in bütün çabalarına rağmen, Nihal bu kadını, babasıyla kendi arasına giren kötü niyetli bir üvey ana olarak görmekten kurtulamaz. Gelişiyle, elinde olmayarak yalıdaki hayatı altüst eden Bihter, tatsız didişmelerle geçen birinci yılın sonunda Behlül ile sevişmeye başlayarak korktuğuna uğrar, yani annesi gibi o da kocasını aldatan bir kadın olur. Yazar, Bihter'deki bu değişikliği, yavaş yavaş, inceden inceye hazırlayarak, onun bu adımı atmaya nasıl uygun bir psikoloji içinde olduğunu gösterir ve bu düşüşü okura yadırgatmaz.

Kitapta bir dönüm noktası sayılabilecek Göksu gezintisinin işlevi, Bihter'de bazı cinsel isteklerin uyanmasına neden olacak vesilelerin sağlanmasıdır her şeyden önce. Özellikle Behlül'ün, Peykeri baştan çıkarmak için etrafında dönmesi, ensesinden öpmek üzere eğilirken doğan şehvetli hava, bunları gören Bihter'in sonradan kendi cinsel açlığını farketmesine ve istekleriyle Behlül arasında hayal meyal bir bağ kurmasına yol açar. Bu ürkütücü düşünceyi hemen atmak ister kafasından ama olan olmuştur bir kere. Sevmeye ve sevilmeye susamış Bihter'in Behlül'den uzak durarak kocasına sadık kalmak için gösterdiği çabalar yenilgiyle sonuçlanır. Çatışmada aşk ihtiyacıdır üstün gelen. Bihter'in, bütün bu direnişine, annesine benzememe kararına rağmen düşmesini biraz da ırsiyete bağlar Uşaklıgil.

> Nihayet Firdevs Hanımın kızı olmuştu; evet yalnız onun için gitmiş, bu adamın kollarında mülevves bir kadın olmuştu. Başka bir sebep bulamıyordu. Demek onun kanında, kanın zerrelerinde bir şey vardı ki, onu böyle sürüklemiş, sebepsiz, özürsüz Firdevs Hanımın kızı yapmıştı. Bütün bu günahın, bu levsin mesuliyetini annesine atfediyordu. Bu kadına bir düşman idi, ondan nefret ediyordu, kendisini bu kadının kızı yapan kadere küsüyordu.[7]

Peyker'in de romandaki işlevi, babasına çekmesi sayesinde kocasına sadık kalarak Bihter'in karşıtı olmasıdır.

Behlül ile ilk cinsel ilişkisinden sonra duyduğu vicdan azabı, kendinden iğrenmesi Bihter'i yeniden bir direnmeye iterse de, kendisini çeken uçuruma yuvarlanması kaçınılmaz bir akıbettir artık. Yalıda Behlül ile yaşadığı gizli aşk hayatına anlam, kendisine mutluluk veren tek şey olur ve genç adamın bütün isteklerini yerine getirmek için gururundan fedakârlıklar etmek bile ona ağır gelmez.

Bundan sonra üçüncü aşamaya geliriz: Uçarı Behlül Bihter'den bıkmaya başlamış ve Beyoğlu hayatında yeni maceralara dönmüştür. Derken Bihter'i yıkan son darbeyi hazırlar annesi. Behlül ile Nihal'in evlenmesi söz konusu edilir ve kararlaştırılır da. Bihter'in katlanamayacağı bir şeydir bu. Kıskançlıktan çılgına dönen genç kadın, bu evliliğe engel olmak için her şeyi, itirafı bile göze almıştır. Nitekim bu evliliği önleyeyim derken yalıdaki bütün pislikler ortaya dökülür ve Bihter intihar eder, ama Behlül'den de, annesinden de öcünü almış olarak.

Kısacası, Bihter yaşlı kocasına sadık bir eş, üvey çocuklarına şefkatli bir anne olmak niyetiyle yaptığı bir evliliğin getirdiği mutsuzluk içinde namusunu ve şerefini koruyamayan talihsiz (yazarın deyişiyle «biçare») bir kadındır.

• • •

Az önce romanda bir bölünme olduğunu söylemiştim. Adından da anlaşılacağı üzere roman yasak bir aşkın, dolayısiyle Bihter'in hikâyesi olduğuna göre eserde Nihal'e ayrılan payın hesabını vermek güçtür. Nihal'e ayrılan parçalar romanın en azından yarısını kaplar. Mesele yalnız sayfa sayısı olsaydı o kadar önemsemezdik; ne var ki romanın kurgusu da bir bakıma Nihal üzerine oturtulmuştur. Şöyle açıklayayım. Romanın kuruluşunun ve olay örgüsünün hangi ilkeye göre düzenlendiğine bakarsak ne görürüz? Yazar belli bir çizgi üzerinde birtakım olaylar dizecektir. İlkel roman yönteminde bu olaylar bir tek kişinin başından geçen olaylar olabilir. Romanı bir bütün halinde bağlayan, bunların bir tek kişiyle ilgili olmasından başka bir şey değildir. Fakat daha ileri bir teknikle yazılmış romanlarda olay örgüsü belli bir temaya göre düzenlenir. Her bir olay bu ana temanın bir çeşitlemesidir ya da ona bir bakımdan katkıda bulunur. Ama temanın bu çeşitli şekillerde tekrarlanması, gittikçe artan bir gerginlikle doruk noktaya ulaşır ve çoğu kere doruk nokta eserdeki çatışmanın ya da sorunun çözümlendiği yerdir.

Aşk-ı Memnu'yu bu açıdan alırsak olay örgüsünün, Nihal'in gittikçe yalnız kalması teması üzerine kurulduğunu söyleyebiliriz. Eserin başın-

da Bihter yalıya geldikten sonra Nihal ön plana geçer, çünkü yazarın burada işlediği konu, bu olayın Nihal üzerindeki etkisi ve onun gösterdiği tepkidir. Babası evlenmekle Nihal'den uzaklaşmış, yalnızlığa doğru itmiş olur onu. Bir zaman sonra sevdiği kardeşi Bülent de yatılı okula verilir ve Nihal biraz daha yalnız kalır. Arkasından evdeki hizmetkârlardan Şakire Hanım kocasını ve kızını alarak yalıdan ayrılır: Nihal'e üçüncü darbe. Yazar bu temayı iyice belirtmekten geri kalmaz. Şakire Hanımlar gidince şunları söyletir Nihal'e.

> Ne için gidiyorlar, babacığım? Hep böyle gidecekler mi? Geçen hafta Bülent gitti, bu hafta onlar, gelecek hafta kim bilir kimler... Ben, ben ne yapacağım baba?... Ben yapyalnız mı kalacağım?[8]

Biraz sonra aynı tema tekrarlanır. Bu defa Bülent'in yatağı Nihal'in odasından alınmıştır ve Nihal hafta sonu eve gelen Bülent ile aynı odayı paylaşamayacaktır. Artık isyan eder Nihal ve Bihter'e «siz beni herkesten uzaklaştırmak, yapyalnız bırakmak istiyorsunuz» diye bağırır. Nihal ile ilgili bu tema romanda gittikçe şiddet kazanarak sürer. Sıra çok sevdiği mürebbiyesi Mlle Courton'a gelmiştir. O da memleketine gönderilince iyice yıkılır Nihal.

> Ya bu adam, yarabbi! Ya bu baba nasıl görmüyor idi ki, kızının elinden bütün sevdikleri böyle birer alındıktan sonra o yaşıyamıyacak, evet, böyle yapyalnız yaşıyabilmek için artık kuvvet bulamıyacak.[9]

Sonunda doruk noktaya varırız. Etrafı iyice boşalarak dostsuz ve yalnız kalmış olan Nihal, Behlül ile evlenecektir ve şimdi tek kurtuluşudur bu aşk. Gelgelelim Bihter'in Behlül ile olan ilişkisi ortaya çıkınca Nihal'in tutunduğu bu son insan da elinden alınmış olur.

> Demek bu annesinin yerine gelen kadın, bu babasının karısı, bu her şeyi onun elinden yavaş yavaş insafsız bir gazap ile birer birer alan mahlûk nihayet son saadeti de almak için tırnaklarını uzatıyordu.[10]

Bihter'in intiharı ve Behlül'ün kaçıp gitmesinden sonra baba kız, kırılmış kalpleriyle yine birbirlerine dönerler ve yalıdan ayrılan Şakire Hanım ailesi olsun, mürebbiye olsun tekrar yalıya getirtilir. Genç kız, içinde, sevdiği adamı kaybetmenin acısını taşıyarak babasına ve dostlarına kavuşmuş olur.

> Yine bahçede uzun koşuşmalar olacak o küçük mutfağın parlak takımları arasında kitaplarda bulunmuş tarifenamelerle tatlılar yapılacaktı. Hayat yine onlar için müebbet bir bayram olacaktı, madem ki artık baba kızına, kız babasına avdet etmişlerdi.[11]

Romanın bu şekilde, yalıda Bihter gelmeden önceki hayata dönülmesiyle, yani Nihal'in yalnızlık temasının çözümü ile bitişi de eserin Nihal çizgisi üzerine oturtulduğunu gösterir bize.[12]

Nihal'in eserin kahramanı gibi ele alındığı fikrini destekleyen bir kanıt daha var. Uşaklıgil'in ilk romanlarındaki kahramanlarını hatırlarsak bunlarla Nihal arasında büyük bir benzerlik görürüz. Hepsinde romanın kahramanı genç kız ya da genç erkek kendi suçu olmadan aşkta hayâl kırıklığına uğrar, yıkılır ya da ölür. Bu çeşit olay örgüsü kişiliklere değil, talihin getirdiği durumlara dayanır. **Nemide, Bir Ölünün Defteri, Ferdi ve Şürekâsı**'nda yazar acıklı sahneler ile okuru duygulandırmak için birtakım durumları kendi ayarlar ve yaratır. Eserin kahramanı genç kız veya genç erkek ya anasını ya da babasını kaybetmiştir, birlikte büyüdüğü bir akrabasına (amca oğlu, hala kızı gibi) aşık olur, fakat onun başka birini sevdiğini anlayınca kendini feda eder, aradan çekilir.

Aşk-ı Memnu'da da Nihal romanın bu tip kahramanıdır. O da, örneğin, Nemide gibi annesini kaybetmiş, babasıyla çok sevişen, duygulu ve sağlıksız bir kızdır. Yine o da Nemide gibi amcasının oğluyla sevişir ve evlenmeye hazırlanırken sevdiği adamın başka biriyle bağını öğrenerek yıkılır. Nemide veremden ölür, Nihal hastalanır ama ölmez. Uşaklıgil'in her nedense bu tip kahramana ve olay örgüsüne bir düşkünlüğü var. **Aşk-ı Memnu**'da bir yandan Bihter'in cinsel, gerçekçi aşkını başarıyla anlatırken, romantik bir aşkta hayâl kırıklığına uğrayan saf genç kız temasından da vazgeçemez ve romanın büyük bir kısmını Nihal'in hikâyesine ayırır.

* * *

Bir romana yan olayların sokulması, hattâ ikinci bir olay örgüsünün yerleştirilmesi doğaldır. Yeter ki, bunlar ana temayı aydınlatan, ona katkıda bulunan veya kahramanın karakterini belirtmeye yarayan şeyler olsun. **Aşk-ı Memnu**'da bu kadar önemli yer tutan Nihal çizgisi eğer Bihter'in hikâyesine, Bihter'in kişiliğine ışık tutuyorsa mesele yok. Bazı eleştiriciler bu kanıda anlaşılan. Önertoy, Bihter'in Behlül ile ilişkisinin «meydana çıkmasından korkarak bazı hizmetkârlarla beraber Nihal'in mürebbiyesini evden uzaklaştırması»ından söz ediyor.[13] Cemil Yener de «Yalının bütün sakinleri, vekilharçlar, kâhyalar, hizmetçiler Nihal'i ellerinde büyüttükleri için severler. Bihter birer bahane ile bunları yalıdan uzaklaştırarak Nihal'i yalnız bırakmak siyasetini güder» diyor[14]. Bu eleştiricilerin söyledikleri doğruysa Nihal çizgisi yasak aşka bağlanıyor, Bihter'in kişiliğini açıklıyor ve onun yalıya geldikten sonra kendi çıkarı için dolaplar çeviren, Nihal'i yalnız bırakmak gibi kötü amaçlar taşıyan bir kadın olduğunu gösteriyor demektir. Acaba Bihter gerçekten de Nihal'i yalnız bırakma siyasetini güdüyor mu? Yoksa bu, Nihal'in kendi görüşü mü? Hizmetkârların çıkarılması işine bir bakalım. Bunların yalıdan ayrılmalarının söz konusu olduğunu ilk defa Göksu gezintisinde işitiriz. Şa-

kire Hanım, Behlül ile Firdevs Hanımı kastederek der ki;

> Böyle gittikçe işi azıtırlarsa ben yalıda kalıcılardan değilim. Bizimkinin işi olur olmaz Cemile'yi alınca kaçıyorum. Siz artık küçük beyin eğlencelerini istediğiniz kadar seyrediniz.
>
> Şakire hanımın itidal kabul etmiyen şedit ahlâk duyguları vardı. Bir müddetten beri, Firdevs hanımla Peykerin arasında Behlül'ü gördükçe kendisini zaptedemiyordu... Hatta bir gün Şayeste ile Nesrin'e itiraf etmiş idi ki Süleyman efendinin bir belediye çavuşluğu ile kayrılmasına teşebbüs edilmişti. O zaman karı koca kızlarını alarak artık bu yalıdan kaçacaklardı.
>
> — Yaşarsak görürüz ya, diyordu, —Bihter'i kastederek— bu kadın beyin başına ne belâlar getirecek.
>
> Üçünün arasında böyle ilk gününden başlıyarak gittikçe artan bir husumet yavaş yavaş Bihter'e karşı patlamağa müheyya bir isyan kuvvetini alıyor, hemen bütün hizmetçilerin hanımları hakkında mevcud olan kin noktası bu sonradan gelen hanım için büyüyen, nihayet kalblerini büsbütün istilâ edecek bir adavet derecesini buluyordu. [15]

Burada iki noktaya dikkat etmek gerek. Şakire hanım yalıdan ayrılmaya karar verdiği zaman Bihter ile Behlül arasında henüz bir şey yoktur ve hizmetkârları Behlül'ün Firdevs hanım ve Peyker ile kırıştırmasına içerlemektedirler. Bihter'e göre düşmanlıklarının nedeni ise ne Bihter'in kişiliğidir, ne de onun yaptıkları. Düşmanlıkları eve bir hanımın gelmesiyle keyiflerinin kaçmasından ötürüdür. Adnan bey başka bir kadınla evlenseydi ona da aynı tepkiyi göstereceklerdi. Az zaman sonra Şakire hanım kızını ve iş bulan kocasını alarak yalıyı kendi isteği ile terkeder. İkinci nokta, hizmetkârların bu davranışının romandaki kişilerden birinin yorumu olmayıp yazarın kendi tarafından gerçek bir olgu olarak bildirilmesidir. Artık ne Nihal'in suçlamaları değiştirebilir bu gerçeği ne de Adnan beyin sonradan meseleyi hatırlayış şekli. Demek ki Bihter bu işte suçsuz. Bülent'in okula yatılı verilmesine gelince, bu zaten Bihter yalıya gelmeden önce kararlaştırılmıştı. Odalarının ayrılması da Bülent'in belli bir yaşa gelmesinin gereğidir. Yalnız mürebbiyenin gitmesinde Bihter'in parmağı vardır, ama buna da Bihter'i iten Nihal'i yalnız bırakmak isteği değil, Behlül ile ilişkisinin mürebbiye tarafından farkedilmiş olması korkusudur. Diyeceğim şu ki, Nihal'in yalnız bırakılmasıyla ilgili olaylar dizisi Bihter'in karakterini aydınlatan şeyler değil, Nihal'in psikolojisini açıklayan olaylardır. Bundan ötürü diyorum ki, bütünlüğü bozan, temayı ve dolayısiyle anlamı bulandıran bir bölünme var romanda.

Bütün bu söylediklerimizi göz önüne alırsak diyebiliriz ki **Aşk-ı Memnu**'nun teknik bakımdan kahramanı Nihal, gerçek kahramanı ise Bihter'dir. Romanın ilk üçte birinde okur hiçbir zaman «Bihter'in evliliği nasıl bir sonuç verecek, yaşlı bir adamla mutlu olacak mı?» gibi sorular sormaz, çünkü Bither sorunu diye bir şey yoktur ortada. Kitabın yarısına yakın başlar bu sorun. Ondan önce okuru ilgilendiren Nihal'in durumu, onun bozulan mutluluğudur. Gördüğünüz gibi roman boyunca işlenir bu tema. Ne var ki, romanın ortalarına doğru Nihal'inkinden büsbütün ayrı olan Bihter'in aşk hikâyesi başlar ve böylece dikkat odağı ikiye bölünür. Şimdi okur için ana sorun Bihter'in içinde bulunduğu çıkmazdır. «Kocasına sadık kalabilecek mi?», «Bu yasak aşkın sonu ne olacak?», «Yakalanacaklar mı?», «Nasıl bir çözüme bağlanacak?» soruları ağır basar. Ancak romanın sonunda, Nihal ile Behlül'ün evlenmeleri fikri ortaya atılınca iki çizgi birleşir ve dikkat odağı bir noktaya toplanır, çünkü ortaya çıkan durum artık rakip hale gelen Nihal ile Bihter'in ortak sorunudur.

* * *

Öyleyse Uşaklıgil, isteyerek olmasa da, **Aşk-ı Memnu**'da iki konu birden işlemiş. Nihal konusuna bakarsak, yalnızlaşmak çizgisini bir «geçiş» teması olarak yorumlayabiliriz. Çocukluktan genç kızlığa, basitlikten olgunluğa, bilinçsizlikten bilinçliliğe geçiş. Nihal'in çocukluktan genç kızlığa geçişi romanda zaten bir «geçiş» (initiation) töreniyle (çarşafa girme töreni) kutlanır ve Nihal hayatın bir evresinden öbür evresine geçince, acı yaşantılarıyla insanlar ve hayat hakkında yeni bir anlayış kazanır, yeni bir bilinç düzeyine varır. Ne var ki, romandaki bu tema derinlikten yoksundur, zayıftır ve Bihter'in hikâyesidir okurun aklında kalan.

Bihter açısından bakarsak ne diyebiliriz romanın anlamı için? Bazı eleştiricilerin iddia ettiği gibi bir tez mi güdüyor Uşaklıgil? Yaş farkına bakmadan yapılacak evliliklerin kötü sonuç vereceğini, yaşlı kocaların aldatılacağını, genç kızların mutsuz olacağını mı söylemek istiyor? **Aşk-ı Memnu**'nun anlamı böyle basit tezlere indirgenemez. Öyle olsa **Kırık Hayatlar** hakkında ne diyeceğiz? Bu kitapta birbirini çok seven, uygun bir çiftin mutlu evliliği de yine bir yasak aşkla bozulur ve ramak kalır büsbütün çökmesine. Aynı mantıkla, «**Kırık Hayatlar**'ın tezi de her bakımdan kusursuz evliliklerin kötü sonuçlar vereceğidir» demeniz gerek. Uşaklıgil **Aşk-ı Memnu**'da evlilik üzerine kaba bir genelleme yapmıyor, somut bir evliliğin belli koşullar altında nasıl işlediğini, belli insanlar arasındaki ilişkilerin niteliğini, gelişimini anlamaya ve anlatmaya çalışıyor. Daha da ileri giderek denebilir ki onu ilgilendiren evlilikten çok yasak aşktır, Bihter gibi iyi bir genç kadının, namuslu kalmak istediği halde, içinde bulunduğu koşullar, kendi zaafı ve irsî etkilerle yasak bir aşka nasıl sürüklendiğidir. Eğer bir genelleme sözkonusu ise bu daha çok irade so-

runu ile ilgili gibi görünüyor. Gerek **Aşk-ı Memnu**'da gerekse **Kırık Hayatlar**'da iradenin, doğuştan getirip taşıdığımız ve ne olduğunu pek iyi bilmediğimiz bazı etkenler karşısında aciz kaldığı gösterilir. Romanın tezi budur demek istemiyorum; insan tabiatı hakkında Uşaklıgil'in belirtmeye çalıştığı bir noktadır olsa olsa.

Bihter'in yasak aşkı okura ders vermek amacını gütmüyorsa da Uşaklıgil bu çeşit bir aşkı ele alarak Türk romanının boyutlarını genişletmek istemiş olabilir. Batı romanında evlilikten önce kız erkek arasındaki aşk veya karı kocadan birinin diğerini aldatması şeklinde bir yasak aşk ve daha türlü ilişkiler işlenegelmiştir. Bilindiği gibi Osmanlı toplumundaki kadın erkek ilişkileri bazı koşullar tarafından sınırlandırılmış olduğu için evlilikten önceki kız erkek sevişmesi Türk romanına pek girmezdi. Bunu yapmak isteyen yazar cariyeye başvurmak zorundaydı. **İntibah**'daki Dilâşup, **Sergüzeşt**'deki Dilber, **Felâtun Bey ve Rakım Efendi**'deki Canan hep evin beyine âşık olan cariyelerdir. Turk erkeği cariyelerin dışında ya Rum, Yahudi, Fransız, Ermeni gibi başka dinden bir kadınla ilişki kurabilirdi, ya da **İntibah**'daki Mahpeyker, **Araba Sevdası**'ndaki Periveş gibi fahişe sayılacak bir Türk kadınıyla. Uşaklıgil ilk defa evli bir Türk kadınına yasak aşk yaşatarak bu çerçeveyi kırmış oluyor. Ama öyle sanıyorum ki, esin kaynağı içinde yaşadığı Türk toplumundan çok Batı romanı ve belki de **Madam Bovary**'ydi ve bu yasak aşk, yukarıda da söylediğim gibi, toplumdan kopmuş bir çevrede geçer.

Keşke **Aşk-ı Memnu** da **Madam Bovary** gibi bir yasak aşkı anlatırken toplumla bağlar kurabilseydi. İki roman arasında kaba çizgileriyle benzerlikler göze çarpar: her iki romanda da evliliğinde aradığını bulamayan bir kadının kocasını aldatarak derece derece düşüşünü ve ölüme gidişini izleriz. Her ikisini de çapkın bir erkek baştan çıkarır. Her iki kadın için de bu ilişki hayatlarındaki en değerli şeydir. İki erkek de yavaş yavaş bıkmaya başlarlar. Madam Bovary ikinci bir maceraya daha atılır ve sonunda Bihter gibi ölümü seçmek zorunda kalır. Flaubert yarattığı kişilerin küçük hesaplarını, adi tutkularını, bencilliklerini ortaya koyarken nefret ettiği burjuva sınıfını verir bize. Yazarımız **Aşk-ı Memnu**'yu biraz farklı bir yaklaşımla yazsaydı romanının anlamını genişletebilir, derinleştirebilirdi. Fakat Uşaklıgil'in ilgi sınırı dar. Ola ki Abdülhamit döneminde yazmış olmasının bunda bir payı vardır, ama ne olursa olsun, Türk romanının bu ilk ustası her şeyden önce mutsuz aşkların ve kırık hayatların yazarıdır. ■

1 *Halit Ziya Uşaklıgil*, (Varlık Yayınları, 1953) s. 24.
2 *Bir Romancının Dünyası ve Romanlarındaki Dünya* (1959) s. 33 - 34.
3 *Halit Ziya Uşaklıgil, Romancılığı ve Romanımızdaki Yeri* (Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Yayınları, 1965) s. 67.
4 *Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman* (1965) Cilt I, s. 165.
5 *Ondokuzuncu Yüzyıl Türk Edebiyatı* (Gerçek Yayınevi) s. 208.
6 *On Türk Romanı* (Ok Yayınları, 1971) s. 12 - 13.
7 *Aşk-ı Memnu* (İnkilâp ve Aka Kıtapevleri) s. 124.
8 *a.g.e.*, s. 112.
9 *a.g.e.*, s. 165.
10 *a.g.e.*, s. 233.
11 *a.g.e.*, s. 255.
12 Yazarın bu temayı ne denli bilinçle işlediğinin bir kanıtı da, bu yalnız bırakma olaylarının, etkili olmak için, hep Nihal'in mutlu bir anında patlak vermeleridir.
13 *a.g.e.*, s. 77.
14 *a.g.e.*, s. 35.
15 *Aşk-ı Memnu*, s. 85 - 86.

Şiirler

GÜLSEN'E DOĞUM GÜNÜ ARMAĞANI

(özel şiir)

bırakıp içerde konukları roze şarapları pastaları
balkonun serinliğine çıktığında beş dakkalığına
önce bulutlar geçtiler
sırtlarında düş gören çocuklar
ceplerinde daha doğmamış ebem kuşaklarıyla
gülsen'in gözlerinden ağır ağır
yağmur olup düşen bulut olup uçan
o bulutlar geçtiler

yalnızca bir başlangıçtı bu
kendisi için hazırlanan uzay şenliğine:

hemen hemen şairce deyebileceğimiz bir sezgiyle
kimliği bilinmeyen uçan nesneler
unutup gezegenler-arası savaşları
berenis'in saçlarını örmeye giriştiler
hasetten çatlatarak öteki takım yıldızları
ay da çıktı henüz yeni boşlamış orospu
güzelliğinde

yakışıklı hezar-fen ahmet çelebiyle kol kola
göründü ilk kadın astronot valentina tereşkova
ihtiyar musa hippi isa tüccar muhammed
en seçkin mucizelerini gösterdiler
ve bombaların uçuştuğu ölü çocukların kapıştığı
göğün atlıkarıncasından birer birer kurtulup
sırtlarında suçsuz binicileri
gülsen'in gözlerinden o tahta atlar geçtiler

bütün ağırbaşlılıklarıyla geldiler
onca yükselmeyi hak etmiş olanlar:

edebiyat tarihinin çilekeş şairleri
aklın horlanan ezilen diri diri yakılan
savunucuları
karanlık yerlerde öldürülenler toplu mezarlara
gömülenler
özgürlük savaşçıları
yağmalanmış ülkelerin yiğit erkekleri kadınları
vietnam'ı yeniden imar edenler
akba etlerden deri alıp yanıklara yamayanlar
usanmadan
kimyevî silâh kurbanları
sevgiyle bakıp dünyaya tırmanmış oldukları
yerden
gülsen'in gözlerinden onlar da geçtiler

sanayiciler elektrik verenler
onlar geçmediler

sonra geldi «pıhi» denen o ince kıvrak kuşlar
hani «tek kanatları vardır ve çifter çifter uçarlar»

gülsen'in gözlerinden öptüler doğum günün
kutlu olsun dediler
beşinci dakka dolarken geldikleri gibi usulca
gittiler

gülsen biraz üşüdü içeri girdi
izzet yasar bütün bunları gördü şiirini yazdı

Sabahları, kahvaltıda, işe gitmeden önce okunacak*:

1.

— «kötü şeyler olacak
güneşin gökyüzünde kandil gibi asılı kaldığını
göreceğiz
atlar deve doğuracak
karılarımız balina doğuracak
tiyatrolarda bizim sevdiğimiz oyunlar
oynanmayacak
bizim sevdiğimiz yapımlar gösterilmeyecek
televizyonda
ceplerimizdeki banknotların geçmediğini
göreceğiz
çocuklarımız alay edecek bizimle
suratlarımıza gülecekler
suratlarımıza tükürecekler
saçlarımızı süpürge ettiğimiz çocuklarımız

fabrikalarımız elimizden alınacak!»

2.

— «artık işgücü kiralayamayacağınız
yetmiyormuş gibi
işgücünüzü de kiralamayacaksınız
—, İflâs gibi bir durum değil yani — ne tuhaf —
herkesle birlikte çalışmak zorunda kalacaksınız
yalnızca
dağdan gelmiş ayılarla yalılarınızı paylaşmak
zorunda kalacaksınız
— büyük korkunuz da buydu değil mi? —

daha neler olacak!»

* Orta sınıflar, bu şiirde doğrudan doğruya taraf olmadıklarından, belli bir uzaklık koyarak okumalıdırlar.

cem yayınevi
kemal özer
sen de katılmalısın
yaşamı savunmaya
ŞİİRLER

MURAT BELGE

Ahmet Hamdi Başar'ın Kitabı Dolayısıyla 27 Mayıs Üstüne Düşünceler

27 Mayıs üstüne bir inceleme ya da bir araştırma değil bu yazı. Yakın tarihimizin bu çok önemli olayı üzerine yazılması asıl gerekli olan yazı türünün inceleme veya araştırma olduğunu biliyorum. Şimdiye kadar bu konuda yazılanların hemen hemen hepsi «politik değerlendirme» özelliği gösteriyor. Gazetelerde, dergilerde kalmış birtakım yazılar bunlar. Birkaç kitap var: biri Cem Yayınlarının, 1967'de çıkardığı, «Amerikalı, Fransız, Rus Gözüyle» diye tanıtılan, **1960 Türk İhtilâli.** Yerli kalemden çıkma, doğrudan doğruya 27 Mayıs'ı ele alan kitap olarak Şevket Süreyya'nın **İhtilâlin Mantığı** var. Tabii, **Menderes'in Dramı** ile **İkinci Adam**'ın bazı bölümleri de bu konuyla doğrudan ilgili. Sonra, 27 Mayıs çatışmasına her iki yandan taraf olmuş çeşitli kimselerin, taraf oluşlarının odak noktasına göre yazılmış anıları. Son olarak, bazı sosyalist teorisyenlerin, Türkiye üstüne genel teorilerinde, 27 Mayıs olayına ayırdıkları yorumlar. Teorik değerlendirmeye en çok yaklaşanlar bu sonuncular. Ama bunlar için en fazla «yaklaşma» deyimini kullanmak mümkün. Sosyalist açıdan Türkiye tarihinin ideolojik çerçevelerden çıkamadığına bundan önce yeterince değinmiştik. Genel olarak, sözkonusu teorisyenlerin 27 Mayıs yorumları, 12 Mart öncesi oluşan sosyalist stratejilerin de temeli olmuştu. Bu da, 27 Mayıs değerlendirmelerinin **teorik** niteliği konusunda yeterli bir açıklama.

Benim formasyonumda bir kişinin 27 Mayıs'la ilgili olarak yapabileceği bir şey, bütün bu dağınık politik değerlendirmelerden bir eleştirel sentez çıkarmaya çalışmak olabilir. Ama öyle sanıyorum ki, bugün, 27 Mayıs olayı üstüne asıl iktisatçıların konuşması gerekiyor. Çünkü varolan verilerle 27 Mayıs üstüne söz söylemeye niyetlenen kişi, bu alanda ciddî bir gedikle karşılaşıyor. Tabiî politikadan ve toplumsal yapıdan bağımsız bir iktisadî analiz değil kasdettiğim, bunlara sıkı sıkı bağlı, ama öncelikle iktisadî bir analiz. Benim bu yazım ise, böyle bir analizi davet etmesini umduğum bir hipotezden ibaret.

Sosyalist teorisyenlerimizin yaptığı değerlendirmeler, sosyalist olan bir kimsenin «altyapı»ya ne kadar önem vermesi gerektiği düşünülürse, şaşılacak kadar **üstyapısal** oldu. Çıkış noktası, sosyalizme müttefik arayışıydı; bu düzeyde süregiden tartışmaların ayrıntılılığı yanında ve buna karşıt olarak, iktisadî düzeyde çok kaba çizgili birtakım genellemelerle yetinildi.

Demokrat Parti ve «demokrasi» sorunu, radyonun özerkliği, üniversitenin özerkliği, «hortlatılan irtica», «Tahkikat Komisyonu» filân değil, iktisadî düzeyde nasıl oluştu 27 Mayıs? O zamana kadar tarımda, ticarette ve endüstride artık nasıl elde ediliyordu? Yani, ekonomik sistemin işleyişi nasıldı? 27 Mayıs **bu sistemde** bir değişiklik yaptı mı?

Bu gibi soruları ve buna bağlı başka soruları düşünürken, bütün bunları 27 Mayıs'ın aşağı yukarı on yıl sonrasında **başlayan döneme ilişkin olarak** düşünürken, Ahmet Hamdi Başar'ın **Yaşadığımız Devrin İçyüzü** adlı kitabını özellikle ilginç buldum. Bu kitabı aradığımız bütün soruların cevabı saymamız mümkün değil, ama pek çok şeyi, kendisinden solda pek çok yazardan daha iyi anlattığı kesin. Üstelik, yalnız anlattıkları değil, anlatmadıkları da çok önemli.

Ama Ahmet Hamdi Başar deyince, ortaya başlı başına bir önemli konu çıkıyor. Cumhuriyet tarihinin bu çok önemli «Şahsiyeti» yeni kuşaklarca hemen hemen hiç tanınmadığı için, **Yaşadığımız Devrin İçyüzü** adlı önemli esere geçmeden önce Başar'ın başarıları ve başarısızlıkları üstünde biraz durmak istiyorum.

Sanırım onu en iyi değerlendiren yazar Emin Türk Eliçin oldu. Yeni kuşaklar Emin Türk'ün kitabını da pek okumuyorlar, oysa bu kitabın henüz aşılmamış yanları var bugün için de. Ant Yayınlarında çıkan **Kemalist Devrim İdeolojisi**'nde Eliçin, Ahmet Hamdi Başar'la Şevket Süreyya Aydemir'i Kemalist Devrimin iki karşıt kutbu olarak ele alır. Başar, Kemalizm'den modern kapitalizme, Aydemir ise sosyalizm, kapitalizm (ve faşizm) olmayan, üçüncü dünya ülkelerine özgü bir çeşit «Sosyal Devlet»e varmak isterler. Emin Türk Eliçin'e göre Ahmet Hamdi'nin utopyası, somut gerçeklikle daha yakından ilintili, ama her ikisinin de görüşü temelde utopiktir.

Eliçin'in Ahmet Hamdi üzerine değerlendirmesini buraya aktarmadan geçemeyeceğim.

> 17 yaşında yazmıya başladığı günden 67 yaşında bulunduğu bugüne kadar hep sevgili Türkiyesini düşünmüş, onun sorunlarına çözümyolları aramış, bulduğu ve kurtarıcı olduğuna inandığı çareleri Atatürk'ten Millî Birlikçilere kadar her iktidar sahibine anlatıp kabul ettirmiye çalışmış usanmaz bir idealisttir! Atatürk'ün deyimiyle bir «Hayalperest», kendi deyimiyle bir zavallı saf-

dil, bir Donkişot! Şimdi benim katacağım deyimle bir Odiseus. 7-8 ciltlik «İktisadî Devletçilik» dizisi bir destan, bir Odisea'dır; ekonomik bilgiler ve düşüncelerle kurulmuş bir Utopia'dır... Hamdi Başar'ın Ekonomi-Politiğini okuyan da gerçek nerdedir, kuruntu ve ütopia nerde, pek seçemez. Karışık, karmaşık bir dünya görüşü, bir sosyal felsefesi vardır. Bütün bu yargılarda en küçük bir yergi sezilmemelidir; hayır hayır! Onu okuyan çok şey öğrenir, çok yerde ondan ayrı, ona aykırı bile düşünse yine öğrenir, kendi düşüncelerini onun omuzundan geliştirir.

Emin Türk'e katılmamak elde değil, Ahmet Hamdi de, Şevket Süreyya da, gerçekten Kemalist Devrimin ideolojik sorunsalının iki kutbudur. Kapitalistleşen azgelişmiş ülkenin yukarıdan aşağıya kapitalistleşme sürecinin nesnel olarak doğurduğu «devletçilik» olayının iki farklı yorumcusudurlar.

Ama bizi burada Başar ilgilendiriyor. Başar'ın kişisel biyografisi ile Türkiye'nin iktisadî tarihi arasındaki şaşırtıcı yakınlık ilgilendiriyor. Ahmet Hamdi'nin çeşitli çelişkileri arasında bir tanesi de «kapitalist teorisyen» deyimiyle özetlenebilir belki. Teorisyenin sosyalistine alışığızdır, dünya tarihinde kapitalizmin öyle çok sayıda teorisyenine, yani başarılı teorisyenine pek raslanmaz. Rostow gibileri, gerçek bir teorisyen olmaktan çok, dünya ekonomisinde söz sahibi bir emperyalist ülkenin dünyaya empoze etmek istediği ekonomik tedbirlerin sözcüsü, formül yazıcısıdır. Yani «teorisyen» gibi saygıdeğer bir sıfatı pek haketmez öyleleri. Çağdaş dünyada belki Galbraith, kapitalizmin ütopik ideologlarından. Bir de geçmişteki büyük iktisatçılar var: Adam Smith, Ricardo gibi.

Adam Smith, **laissez-faire** teorisyeni olarak, iktisat bilimi düzeyinde büyüktür, ama pratik hayatta aynı derecede etkili olmamıştı. Örneğin bir Keynes gibi, dediğini yaptırıp semeresini çalmamıştı. Ahmet Hamdi de biraz böyledir, ama bana öyle geliyor ki, kendi değerlendirdiğinden daha başarılı bir **pratikçi** de olmuştur. Her teorisyen, dünyaya biraz geniş bir perspektif içinde bakar. Teorisinin gerçekleşmeyen yanı, ona gerçekleşen yanında önemli gözükür ve böyle olması üzer onu. Ahmet Hamdi de bu nedenle kendine hayıflanır.

Kısaca izleyelim Ahmet Hamdi'nin hayat hikâyesini. Bu hikâyenin dönüm noktalarının Türkiye tarihiyle çakıştığını izledikçe Ahmet Hamdi'nin, kendi değerlendirmesine göre de, başkalarının onu değerlendirmesine göre de sanıldığından daha **etkili** bir kişi olduğunu göreceğiz.

Ahmet Hamdi Başar'ın ilk pratik başarılarından biri İzmir İktisat Kongresi arefesine rastlar. Bu, Millî Türk Ticaret Birliği'ni kurmasıdır. Biraz sonra kendi ağzından dinleyeceğimiz bu hikâye Türk burjuvasının en ileri görüşlü temsilcisinin Kurtuluş Savaşı ideolojisidir aynı zamanda:

Her halimizle iktisaden köleyiz. Siyasî istiklâl, eğer iktisadî istiklâl olmazsa, sıfır olmaya mahkûm. Tek başına bir genç çıkıyor; bir avuç, on beş Türk tüccarını bir araya getirerek «Millî Türk Ticaret Birliği» gibi şaşaalı bir isim altında bir cemiyet kuruyor. Bu hareketin etrafta mükemmel aksini, propagandasını da yapıyor. Avrupalı fabrikatörler, tüccarlar, Millî Mücadeleden sonra Türk tüccarı, iş adamıyle temas etmek arzusunda olduğundan bu Birlik sayesinde bir çok yeni yetişecek genç iş adamları, tüccar namzetleri, eskiden beri ticaret yapanlar yeni yeni işler buluyorlar... Bu Birlik vasıtasiyle memleketin iktisadî işlerine iş adamı, tüccar da karışmaya başlamıştır. Kongreler toplanıyor; hattâ İzmir'de toplanan büyük iktisat kongresi, hemen hemen bu Birliğin eseri oluyor. Tarihimize bu derece karışan bu hareket, hızını kuvvetlendirerek kısa bir zaman sonra, Türklerden gayrı insanların elinde olan İstanbul Ticaret ve Sanayi Odasını millîleştirmeye muvaffak oluyor.

Çok malzeme var burada. Başlangıçta, Birliğe katılanların azlığı vurgulanmış. Ama sonradan katılanlarla, Türk burjuvasının nicelikçe ağırlığının da pek küçümsenemeyeceğini görüyoruz. Birlik içinde hemen toplanıp, özellikle dışarıyla ilişkilerini bu kanaldan yürütmeleri iki ipucu veriyor: i) dışarıyla bu çeşit ilişkilerin başından beri yoğun olduğu; ii) Türk burjuvasının, sermayece güçsüzlüğüyle orantılı olarak örgütlü hareket etmeye yatkınlığı.

Başar'ın, o tarihlerden beri, Türk Kurtuluş Savaşı'nın Türkiye'deki sınıflar için getirdiği sonuçları çok iyi değerlendirdiğini görüyoruz. Amele Birliği'ni de örgütleyip kendi kanadı altına alarak gider İktisat Kongresine, Türkiye'de uzunca süre egemen olacak iktisadî politikayı bu şekilde tesbit ettirir. Bu iktisadî görüşlerinin ardında, komprador burjuvaziye karşı **yerli** burjuvazinin durumunu gerçekçi değerlendirişi vardır. Mustafa Kemal hareketini de pek çok Sosyalist düşünürden daha iyi değerlendirir. Sovyetler'le ilişkilerden başlayarak şunları anlatır:

> Bu görüşmelerde Paşa, Türkiye'de komünizmin kurulacağını vaad etmiş; bu sayede Ruslardan Millî Mücadeleye yardım sağlamış meşru bir hükûmet kurulması safhalarında da Hilâfet ve Saltanat makamının kurtulmasından, İslâmlıktan bahsediyor... Hacı Bayram Camiinde namaz kılar; Meclis müzakereleri bitince dua okunmasını ister; muhim kararlar alınırken mutlaka şer'i şeriften bahseder, hocalara hürmet gösterirdi.
>
> ...Atatürk'ün, Millî Mücadelenin başından itibaren Cumhuriyetin ilânına kadar ve bundan sonra mutlak hakimiyetini tesis ve tahkim için başvurduğu taktik, hâkim olan her kuvvete uymak ve ondan faydalanmak

olmuştur. Safha safha mücadelede muvaffakiyetinin sırrı budur.

Cumhuriyet kuruluncaya kadar yararlanılan bu güçler daha sonra Kemalist ideolojinin iki en büyük düşmanı olmuştur: Komünizm ve dinî devlet görüşü. Bunlar, bugünün resmî ideolojisinin «aşırı akımlar»ıdır.

Başar, yeni Türkiye'nin kurulması için önce Atatürk'ün yanında çalışmayı denedi. Ama hayatı boyunca kurtulamayacağı çelişki burada da onun yakasını bırakmadı. Kapitalizmin yapısı, kapitalizm üstüne teori yapmaya pek yatkın değildir. Çünkü kapitalistler kendileri, çok kez kısa vadeli hareket etmekten yana olurlar. Bu, kapitalizmin kendiliğindenci **ufuksuzluğunun** bir sonucudur. Kapitalizm bir yandan kendi mantığının sonucu olarak yalnız kâr amacıyla ve alabildiğine serbest hareket etmek ister, bir yandan yarattığı toplam çelişkiler yüzünden sık sık «müdahale»ye ihtiyaç duyar. Ahmet Hamdi Türkiye'de ancak uzunca bir devletçilik ve müdahalecilikten sonra serbest bir kapitalizmin nesnel koşullarının oluşabileceğine inanıyordu. Bunda gerçekten haklıydı. Ama kapitalizme yön verme çabalarında, Atatürk'ün kendisine «Hayalperest» demesine yol açan fazla uzun vadeli, bir bakıma kapitalizmin **pragmatizmine** ters düşecek kadar «plâncı» düşünceleri vardı.

Fakat bu kapitalizmin Donkişotu, Atatürk'ün yakın çevresinden uzaklaştıktan sonra da ülküsünden vazgeçmedi. Bu sıralarda onu «Limancı Hamdi» kılığında görüyoruz. Bu kılıkta, Türk iş adamının çelişik ideolojisini büyük bir içtenlikle dile getirir. Yaptığı iş, Türkiye kapitalizmine kesin bir damga vurmuştur; başka bir söyleyişle, sermaye birikimi için daha işin başından devlet müdahalesi ve «tekelcilik» gerektiği gerçeğini bütün çıplaklığıyla yansıtır:

> Ecnebi vapur kumpanyalarının en kârlı bir işine el koymak, bini aşkın mavnayı, romorkör ve su tankı gibi yüzlerce vasıtayı satın alarak, bu kadar kişiyi kârlarından etmek, son derece karışık işleri bir teşkilâta bağlayarak tek elden yönetmek!..
>
> Neye, nemize güvenerek biz beş arkadaş... İstanbul Liman İşleri İnhisarı'na talip oluyorduk. İzmir'e 1 milyon verilmişse, bize en azından 5 milyon verilmeliydi. Bizim ise topu topu 10 bin liramız vardı. Biraz kendimizi sıkıştırsak, aramızda 20 bin lira toplıyabilirdik..
>
> Acentalardan para bulmak? Bunun lâfını bile dinlemeye tahammülümüz yoktu. Biz İstanbul Limanını millileştirmek için yola çıkmıştık. Bu, millî bir dava idi. Hükûmetten başka hiçbir yerden para alamazdık.

Bu işin, kapitalizmin klâsik kurallarından oldukça farklı biçimde yürütülmesi gereği Başar'ı da biraz tedirgin eder. İşi ahlâkî düzeyde şöyle açıklar:

> Şimdi ben İstanbul Liman Şirketini kurma işine, sırf limanı millileştirme gayesi için giriştiğimizi, ticarî maksatları daima arkaya attığımızı söylersem, hakikatı açıklamış olacağımı sanmaktayım. Fakat bunun böyle olmaması, hattâ o zaman belki bizi daha çok işin ticarî yanının ilgilendirmiş bulunması mümkündür. Hakkımız değil miydi para kazanmak? Kişiliklerimizle, bize inhisarı verecek olanlarla kurduğumuz çok iyi ilişkilerle koskoca bir inhisarı elde ettik mi, değil kendilerimize, sulâlelerimize yetecek kadar servet sahibi olabilirdik. Biz namuslu, dürüst adamlardık. Böyle olmamız bir kombinezon yapıp bir işe girişerek zengin olmamıza mâni miydi?... Galiba işin doğrusu biz para kazanmak, zengin olmak için harekete geçtik.

Başar bu satırlarla, Türk iş adamlarının yalnız iktisadî yol göstericisi değil, aynı zamanda ahlâk kurucusu da olduğunu gösteriyor. Olanları ben özetliyeyim. Sorun, Ticaret Bakanlığından çözümlenir. Birtakım bankalar da katılarak İstanbul Liman İşleri İnhisarı T.A.Ş. kuruluk. Şirket, nakit parasını gösteriş yapmakta kullanılacak bir deniz motoruyla bir otomobile yatırır. Çünkü asıl sermaye, devletten alınan tekel ayrıcalığıdır. Bundan sonra Şirket hiçbir şey yapmaz, yalnız liman işlerini zaten yürüten kişileri, tekeli göstererek, haraca bağlar. İşte buna bir örnek:

> En büyük banker kömür tüccarı Kazez'i çağırdık. Kendisine 15 gün mühlet vererek, sonra kömürlerini bizim alıp gemilere vereceğimizi bildirdik. Adamcağız müthiş telâşa kapıldı. İşini yoluna koymuş, ekibini kurmuştu. Bunun değişmesi, işinin bozulması demekti. Uzun tartışmalardan sonra kendisine bir lütuf (!) yaptık: Şimdiye kadar çalıştırdığı takımla bir mukavele yapacak ve bu ekibi emrine verecektir. Kullandığı mavnaları da değiştirmeyecektik. Yani sözü kısası, o yine eskisi gibi çalışacak, biz ise yapılan işten ton başına bir ücret, bir inhisar hakkı alacaktık. Şüphesiz işi kitabına uydurmuştuk! İşçi bizimdi, ücretini bizden alacaktı.

Her şey bu yoldan çözümlenir ve Şirket kısa zamanda büyük işler başarır. Başar'ın bu anlattığı, Türkiye'de kapitalizmin kuruluşunun minyatür bir modelidir.

Ne var ki Başar kendisi, devletçiliğin iktisadî bir anlayışla işlememesinden başından beri yakınır. Osmanlı artığı kapıkulu, iktisattan anlamadığı halde bir parazit gibi ekonominin üstüne çökmüş, kapitalizmin gelişmesini engellemektedir. Bu «kapıkulu», Başar dışında iktisat tarihçilerimizden de dinlediğimiz bir hikâye. Örneğin Ali Gevgilili'nin de Türkiye kapitalizminin teorisini yaparken anahtar gibi kullandığı bir kavram.

Dolayısıyla Ahmet Hamdi Başar'ın, «kapıkulu» temsilcisi C.H.P.'ye karşı çıkan Demokrat Parti'yi kuran **ilk** beş kişi arasında bulunmasından daha doğal bir şey olamaz. Başar, öbür dört

kışl arasında, Menderes ve Köprülü'den çok Bayar ile Koraltan'a yakındır. Bu da doğal, çünkü özlelikle Bayar, Atatürk zamanı iktisat politikasının mimarlarından biridir ve «karma ekonomi» anlayışı, hiç değilse başlangıçta, Başar'ınkine yakındır. Menderes ise, örneğin Serbest Fırka içinde toplanan eğilimlere gitgide daha fazla yaklaşacaktır. Başar bu «iktisadî liberalizm»e karşıdır:

> Serbest Fırka bu fikre hizmet için kurulmuştu. Tamamen yanlış bir hareketti: İdeoloji bakımından, zaman bakımından.

Nitekim idealist Başar'ın uzun vadeli program anlayışı Parti kurucuları arasında tutmaz, kısa zamanda uzaklaştırılır Başar. Parti programı yayımlanır yayımlanmaz, Başar ters düştüğünü anlar:

> Hürriyetler teminat altında olacak, İnsan Hakları Beyannamesine uyulacak, liberal bir rejim kurulacak, memleketin her derdi hallolacak, vatandaşın bütün şikâyetleri giderilecek... Hani bizim İstanbul'da Bayar ve Koraltan'la konuştuklarımız ve hattâ mutabakata vardığımız esaslar? Bu memlekette hürriyeti sadece hürriyet yoluyla elde edemiyeceğimizi, bunun için idealist ve inkilâpçı bir müdahaleye ihtiyaç olduğunu, hürriyet ve demokrasinin ancak buna inanan insanların koruyucu ve yetiştirici ihtimamı sayesinde kurulup yaşayabileceğini Partinin esas prensibi olarak kabul etmemiş mi idik?

Çünkü Başar bu konuda neredeyse bir Marksist gibi düşünmektedir. Ona göre demokrasi bir «üstyapı» sorunudur ve onun olması için önce ona gerekli «altyapı» kurulmalıdır. Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana kapitalist ilişkilerin gelişmesi bilinen modern sınıfları ve bunlar arasındaki çatışmayı Türkiye'de de yaratmıştır. Ama bundan önemlisi de vardır:

> Bugün Türkiye'de bir sınıf kavgası vardır şüphesiz. Ama işçi ile işveren arasında değil, bu ikisi ile iktidardaki kapıkulu arasında.

Böylece Ahmet Hamdi Başar, bütün özelliklerinin yanısıra, biraz kaba da olsa, ilk «ATÜT'çü»lerimizden biridir de.

Demokrat Parti'nin kuruluşunda Başar'ın rolü konusuna varmakla, yazının başından beri bir hayli uzaklaştığımız 27 Mayıs olayına yaklaşmaya başladık. Ama Ahmet Hamdi Başar'ın 27 Mayıs'a yaklaşımı, bütün bu ideolojik hazırlık olmadan anlaşılamazdı.

Ahmet Hamdi, **temiz** bir kapitalizmden yanadır. Bu onu bir önemli konuda açmaza sürükler. Türkiye gibi bir az gelişmiş ülkede sermayenin ilk birikimi nasıl oluşacak? On beş ve on altıncı yüzyılların Avrupa tarihi, kapitalizmin beşiğinde bile bu ilk birikim işinin temiz bir şekilde tamamlanamadığını gösteriyor. Türkiye'de bu oluşum süreci Başar'a çapulculuk gibi görünür ki, doğrusu da odur; ama ancak bu işler olup bittikten sonra kapitalizm saygıdeğer yüzünü takınabilir. Başar, kapitalizmin çoğu «idealist» teorisyeni gibi bu kaçınılmaz olguyu kabul etmek istemez. Bilgisine, coşkusuna saygı duyan devlet adamlarını bazan hayalperestliğiyle bıktırmasının nedeni biraz da budur.

> Fırsatlardan yararlanarak birdenbire zengin olanlar arasında kazandıkları paralarla yatırım yapıp kalkınmamıza hizmet edenler çıksa bile, ben bu yolu tehlikeli ve sakat bulmaktaydım. Bir kere zenginliğin kaynağı devlet oluyordu. Gümrükleri yükselten, şimendifer yapımı için müteahhitlere bol para veren, dövizsiklik yüzünden mal gelemediği için karaborsayı yaratan devletti. Bu gibi yollarla çabuk para kazananlar, endüstriye yatırım yapsalar bile, çok kolay ve çabuk para kazanmak için kapkaç sanayi kuracaklardı. Han bodrumlarında, mahalle aralarındaki salaşlarda, eski binalarda fabrikalar mantar gibi yerden bitiyor, en adî cinsten çıkarılan malları piyasada dünya fiyatlarının bir iki misli yükseğine satılıyordu.

Bu satırlarda uygarlaşmış büyük burjuvanın alttan süren, yükselme yolunda kıran kırana savaş veren ve bu yolda her çareye başvuran, kültürsüz, ilkesiz orta burjuvaya (Kıvılcımlı'nın «vahşi kapitalist» mecazıyla anlattığı kesim) duyduğu tepkiyi çok iyi görebiliyoruz. Bu iki kesimin imkânları değişik olduğu için yöntemleri de farklı olur. Limancı Hamdi devletten tekeli kopardığı zaman şık bir otomobille bir deniz motoru almıştı. Devletten yararlanarak servet yapma konusunda arada çok fark yok aslında. Aslında, «servet yapma» bir ülkü olduktan sonra, hiçbir türlüsünün arasında fazla fark yoktur. Çünkü bu servet eninde sonunda **bir yerden** yapılacaktır. Fark sadece kültüreldir, serveti yapanla mülksüzleşen arasındaki ilişki ne kadar dolaylı olursa sonuç da o kadar «uygar» görünür.

Kapitalistleşen bir toplumda sermayeyi yalnız Ahmet Hamdi'nin müteşebbisliğe lâyık gördüğü görgülü ve kravatlı kimselerin elinde bırakmak mümkün değildir. Bu tekelci burjuva kremasının altında mutlaka, kimisi hacı, kimisi üç kâğıtçı, bir orta burjuva kesimi türer. Ayrıca, üç ayrı kesim, sanayi, ticaret ve tarım kapitalistleri de birbirleriyle zaman zaman boğuşurlar. Nitekim Demokrat Parti yönetiminde de bu oldu ve Ahmet Hamdi bu gelişmeler karşısında tavır almak zorunda kaldı.

Ahmet Hamdi kafasındaki Türkiye modeline varmak için burjuvazinin çıkarlarını bir bütün olarak düşünüyor, bu bütünün işlerliği açısından herkesin haddini bilmesini, sıra gözetmesini, devletin de bu hiyerarşiyi sağlamasını istiyordu. Kapitalizmin altyapısı yokken demokrasi gibi kapitalizme özgü üstyapıların alınmasına bu nedenle karşıydı. Bu noktada gene bir uzlaşmaz çelişki karşısında buluyordu kendini. Kapitalizmi kurmak için kapitalist zihniyeti olanlarla bir arada bulunmalıydı. Ama o zaman çapulculuk başlıyordu. Sıkı bir devletçi anlayışla kapitalizmi adım

adım kurması gerekenlerde de kapitalist iş adamı kafası yoktu.

Dolayısıyla Ahmet Hamdi'nin gerek Demokrat Parti'ye erken başlayan muhalefeti, gerekse bu muhalefetinde C.H.P.'ye de dönememesi kolayca anlaşılır. Ellilerin sonlarına doğru Ahmet Hamdi'yi «Hürriyet Partisi» ekibi arasında buluruz. Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu (şimdi A.P.'li), Turan Güneş (şimdi C.H.P.'li), Fethi Çelikbaş (C.G.P.'li) ve Süleyman Arif Emre (şimdi M.S.P.'li) hep bu partinin kurucuları arasındadır. Bugüne uzantıları, daha da ilginç yapıyor bu partinin görünümünü. Başar teorilerini bu kişilere uzun uzun anlatır, ama onlara da kabul ettiremez. Hürriyet Partisi zaten «halka inememe» sıkıntısı çekerken, Başar onlardan daha da entelektüel ve idealist olmalarını ister.

Bazı uzak görüşlü adamların talihsizliği, biraz fazla uzağı görmek, o fazla uzakla «bugün» arasındaki mesafede olup bitecekleri yanındakilere anlatamamaktır. Başar da Hürriyet Partisi'ne kısa dönemde imkânsız olanı, İnönü'nün çevresinde toplanmayı önerir:

> Muhalefet partileri ancak İnönünün başkumandanlığı altında toplanırlarsa muvaffak olabilirler. Bu, bir tarihî realitedir; ona hücum etmek realiteye hücum etmek demekti.

Başar hiç yorulmaz, 1957 seçimlerinde bütün muhalefet partilerinin İnönü çevresinde toplanacak bir cephe ile Demokrat Parti'ye karşı mücadele etmesini sağlamak için elinden geleni yapar. Bir ara bunu başaracağını da sanır ama sonunda iş yürümez.

Yaşadığımız Devrin İçyüzü adlı kitabını işte bu hayal kırıklığından sonra yazmaktadır. Önereceği bir çözüm yolu kalmamış gibidir. Belki son bir çare olarak, Menderes'e karşı davasını kamuoyuna sunmaktadır.

Burada Ahmet Hamdi'nin kitabında anlattığı şeylerin yanısıra, çoğu kitapta hiç de ilginç olmayan birinci sayfa, yani yayımcının, yayımlanma tarihinin yazıldığı sayfa çok önemlidir. Tamamladığı kitaba yazdığı ilk önsözü 27 Mayıs 1960'dan birkaç gün önce bitirmiş, ama bazı nedenlerle kitabın yayımlanmasını biraz ertelemiştir. Kitap, aynı yılın Haziran ayında, arada geçen mutlu olaya Ahmet Hamdi'nin şükranını dile getiren ikinci bir önsözle yayımlanır. Yayımcı daha da ilginçtir: Amerikan Bord Neşriyat Heyeti!

27 Mayıs'dan bu kadar kısa bir zaman önce, Amerikan Bord Neşriyat Heyeti gibi bir kuruluşun Amerikan hükümetinin onayı olmadan böyle bir kitabı basması mümkün değildir. Bu ise ancak tek bir şeyi gösterebilir. Amerika, 27 Mayıs arefesinde, **en azından** iki alternatifli oynuyordu. Yani 27 Mayıs darbesini «hayırhah» bir tutumla karşılamaya hazırdı. 27 Mayıs'a birkaç gün kala kitabın baskısının durdurulması —ama Nisan'da başlayan üniversite olayları sırasında baskı devam ediyordu herhalde— başlıca hedefi Menderes'i yıpratmak olan bu kitabın, bu işlevinin artık geçersiz olduğu bilgisine dayanmış olmalıdır. Aynı kitabın **Haziran**'daki işlevi ister istemez biraz değişiktir. Bu sefer, düşen Menderes iktidarının düşürülmesini meşrulaştırmaya, yeni gelenlere kucak açmaya —ve belki onları etkilemeye— yarayacaktı.

Bütün bunlardan çıkarılacak bazı sonuçlar vardır. Yalnız burada iki şeyi belirtmek istiyorum: birincisi, bu söyleyeceklerim nesnel belgelerce kanıtlanmış şeyler değil, bazı ekonomik ve politik olgulardan kalkılarak yapılmış tahminlerdir; ikincisi, bu tahminler doğru olsa bile buradan birtakım şematik yakıştırmalara gidilemez. Bazı çevrelerde pek yaygın olan bir polisiye mantıkla 27 Mayıs'ın aslında bir «Amerikan oyunu» olduğu ve bunun bir sonucu olarak da Menderes'in aslında «ilerici bir yurtsever» olduğu gibi düşüncelerle en ufak bir ilgisi yok söylediklerimin.

Ama böyle yorumlara geçmeden önce, gene Ahmet Hamdi'nin kitabında verdiği bazı ipuçlarıyla iç sorunlara da kısaca bir göz atalım.

Başar'ın, vurgunculuk biçimini —bizce zorunlu olarak— alan ilk sermaye birikimi yapan küçük çapta kapitalistler konusunda nasıl düşündüğünü yukarıda görmüştük. Başar'ın Menderes'den başlıca şikâyeti budur. Başlangıçta anlaşabildiği Bayar ve Koraltan da (bu ikisi, eskiden beri Atatürk iktisatçığının içinde oldukları için onlarla anlaşabilmesi doğaldır) giderek hükümet sorumluluğuna ortak oluyor ve Başar'ı atlatıyorlardı.

Etkin hayatının başlarında Başar'ın nasıl bir Tüccarlar Birliği kurduğunu görmüştük. Ama sonradan eklediğim gibi Başar giderek Türkiye burjuvazisinin çeşitli kesimlerine, zihninde kurduğu Türkiye modeli açısından bakmaya başladı. O zaman, kapitalizmi bilen kültürlü bir kişi olarak, endüstri kapitalizmine ağırlık vermesi kaçınılmaz oluyordu. Nitekim Başar'ın Menderes'e yönelttiği eleştirilerde, çok kaba çizgilerle de olsa, endüstri burjuvasının ve endüstriyle ticareti birleştiren tekelci burjuvazinin bakış açısı belirgindir. Başar, ithalâtta kazanç erbabının gelir vergisine tâbi tutulmasını» ister. Bunlar, özellikle ikinci madde, şu yaşadığımız günlerde de endüstri kesiminin istekleri arasındadır. Öte yandan Menderes'in, kendisi de bir kapitalist çiftçi olarak, tarım kapitalizmine öncelik tanıdığı, C.H.P.'den ayrılması süreci içinde «toprak reformu» tasarısının belirleyici bir adım olduğu bilinmektedir. Menderes iktidarının traktör ithalâtı ve başka tedbirleri, kırsal kesimde kapitalizmi güçlendiren yönelimler olmuştur. Başar'la çatıştıkları sırada da Menderes bu yönde bir program geliştirmektedir. İthalâtı serbest bırakmakla, buğday ve pamukla açık kapatmaya çalışmakla, Başar'ın bütün savunduklarının tam tersini yapmaktadır.

Menderes'in «Her mahallede bir milyoner» politikasının yol açtığı spekülatif etkinlikler Başar'ın tüylerini ürpertir. Ayrıca, yatırım yapılan yerde fiyatların yükseldiğini söyleyerek, bunu önlemenin yolu olmak üzere buralarda satışları vergilendirmeyi ve böylece yatırım harcamalarını

azaltmayı önerir. Tabii bunu da Menderes'e hiçbir şekilde kabul ettiremez. Başar'ın bu önerileri karşısında tarım kapitalistlerinin de, tüccarların da onu tutmayacağı, Menderes'e yakınlık duyacağı açıktır. Nitekim Başar kurucusu olduğu İstanbul Tüccar Derneğinden ihraç edilir. Bu, sadece Menderes'in bir kişisel muhalifine karşı başbakanlık nüfuzunu kullanmasının sonucu olmasa gerektir.

Ahmet Hamdi'nin Bayar'a görece yakınlığı ve Menderes'e mutlak uzaklığının bir örneği de Denizcilik Bankasının kurulması sorunudur. Ahmet Hamdi, Bayar'ın desteği ve Menderes'in muhalefetiyle bu bankanın kurulmasına katkıda bulunur.

İşte bu çeşit kavgalar sonucunda Başar sözcülüğünü yaptığı görüşü, özellikle Menderes yüzünden, Demokrat Parti içinde kabul ettiremeyeceğini anlar ve Hürriyet Partisi girişimine katılır. Öteki kuruculara şu görüşlerin de programa konmasını önerir :

> Geniş bir ademi merkeziyet, otonom idareler kurulması, meslekî ve ilmî teşekküllerin serbest çalışması, sosyal adalet fikri de, diğer bazı prensipler gibi, parti programında sarih ve birbirine bağlı hükümler halinde belirtilmesi, teklif ettiğim meselelerdi.

Bu ilkelere dikkatlice bakıldığında, 27 Mayıs anayasasının bu birkaç kelime içinde olabileceği kadar yetkin biçimde özetlendiği görülür.

Bu gibi dağınık ve yetersiz olgulara dayanarak Türkiye'nin sınıf yapısı, bu yapının zaman zaman ekonomik düzeyde karşılaştığı tıkanıklıkların niteliği ve bunların politik üstyapıda yol açtığı kargaşalık ve tedbirler konusunda ileri sürülebilecek şeylerin, ancak **varsayımsal** bir değeri olacağını biliyorum. Ve zaten yazarken bu sınırı aşmamaya çalışıyorum.

Burjuvazi, azgelişmiş bir ülkede de, homojen bir bütün değildir. Türkiye'de de bunun başka türlü olması beklenemez. Burjuvazinin farklı kesimleri ortak bir düşmana karşı gerektiğinde birleşebildikleri gibi, her birinin görece güçsüzlüğü de onları çoğu zaman ittifaklar içinde hareket etmeye zorluyor. Bu çeşit ittifaklar, kapitalizmle kapitalizm-öncesi denebilecek kesimler arasındaki, azgelişmiş ülke yapısına özgü ekonomik - politik - toplumsal içiçeliği de yansıtıyor. Gelgelelim, azgelişmiş ülkenin helezonî gelişme temposu belirli aralıklarla bunalımlar yaratıyor ve böyle bunalım dönemlerinde burjuvazinin farklı kesimleri arasındaki çelişkiler yoğunlaşıyor. Gene azgelişmişlik yapısının zorunlu bir sonucu olarak, bu gibi çıkar çatışmalarında az çok şiddetli yöntemlere başvurmak kaçınılmazlaşıyor. Ekonomik kavgada ağır basan güç, zoru kullanacak gücü yardıma çağırıyor. Böylece ortaya çıkan darbeler sonucunda, genel burjuva sınıf iktidarı değişmediği için yapılan yorumlar, darbenin amacına ulaşmadığı, politik iktidar değişikliğinin yüzeyde, ya da «bilimsel» terimiyle «üstyapıda» kaldığı şeklinde olabiliyor. Daha doğrusu, **ampirik görünüm**, böyle yorumlara haklılık kazandırabiliyor. Ama aslında darbenın ardında gücünü seferber eden kesim, burjuvazinin genel sınıf iktidarı bileşimini tümüyle bozmadan, bileşim içindeki ögelerin görece orantılarını değiştirebiliyor; bir başka söyleyişle, bölüşümde, kredi dağılımında, genel ekonomik politikada v.b. istediği değişiklikleri gerçekleştirebiliyor. Bunlar bazan —bunalımın yoğunluğuyla orantılı olarak— belli belirsiz ölçülerde kaldığı gibi, bazan da daha belirgin çizili bir «reform» görünümü alabiliyor.

Burjuvazinin **hangi kesiminin** bu gibi darbelere başvuracağı sorusuna gelince, bunun, parlamento politikası düzeyinde en az oy desteği olan kesim olması doğaldır: yani, burjuvazinin en üst kesimi, kreması olan tekelci kesim. Tekelci kesim, yukarıda söylediğimiz «ittifak» politikasının mantığı içinde, doğal olarak, kapitalizmin en güçlü kitle örgütü içinde temsil edilir ve bu örgütü en fazla etkileyen, yönünü belirleyen de bu kesimdir. Ama, yapısı gereği, bir kitle örgütüdür bu. Zaman zaman, oy üzerinde daha çok etkili olacak kesimlerin baskısına uyarak tekelci kesimin isteklerini savsaklayabilir. Böyle anlarda tekelci kesim isteklerini dikte edebilmek için başka yöntemler aramak zorunda kalır.

Demokrat Parti yönetiminin, 27 Mayıs'la kapatılan son döneminde de böyle bir «iktidar-içi» kavganın en önemli rolü oynadığı tahmin edilebilir. Ama Türkiye'nin tarihî ideolojilerinin de etkisiyle, bunun politik düzeye yansıması farklı olmuştur. Örneğin, Menderes yönetiminin «Atatürkçü»lüğe aykırı düştüğü ve bunun aydınları harekete geçirdiği ya da, gene aynı sistematiğin bir parçası olarak, Menderes zamanı kapitalistleşme sürecinin, yarattığı dengesizliklerle orta tabakayı yoksullaştırdığı ve bunun «asker-sivil aydın zümre»yi radikalleştirdiği gibi etkenler, asıl burjuvazi-içi kavgaya göre ikincil etkenler olmalıdır. Olay bir kere politik düzeye taşırıldıktan sonra bu zümrelerin orada etkinliği elbette ağır basacaktır. Ama bu **politik yansıma**, insiyatifin bu zümrelerin elinde olduğunu göstermez.

Gene bir varsayım olarak, yazı boyunca sık sık söylediğim gibi bunun bir **varsayım** olduğu unutulmaksızın, Türkiye'de «tekelci burjuvazi» ile aydın «küçük burjuvazi» arasında hem ekonomik temellere —yani bugün bile varolan ekonomik temellere— hem de tarihî gelişme çizgisine dayanan kuvvetli bağlar olduğu ileri sürülebilir. Belirli tipten azgelişmiş ülkelerde, kapitalizmin yukarıdan aşağıya kurulması sürecinde, tekelci kapitalizmle bürokrasi ve belirli aydın kesimler arasında böyle bir ittifakın bulunması, genel bir teorik varsayım olarak ileri sürülebilir. Almanya ve Japonya gibi, alttan gelen burjuva hareketinin görece zayıf olduğu ülkelerde kapitalizm, burjuvazinin feodalleri ekonomik ve politik zaferlerle geriletmesi sonucunda değil, halka karşı ittifakları sonucunda kurulmuştu. Bu nedenle de bu ülkelerde demokrasi, yani burjuva devrimlerinin bu yan-sonucu, bir türlü yerleşememişti. Türkiye gibi

azgelişmiş ülkelerde ise, sonuçta burjuvazi, hattâ burjuvazinin en ileri sayılan kesimleri bile kapitalizm-öncesi yapıyla bir uzlaşmaya girseler dahi, başlangıçtaki itki, zayıf burjuvazi ile politikada geleneksel olarak daha etkili küçük burjuva aydın ve bürokratları arasında kurulan bir ittifakla gerçekleşebildi. Bu ittifak, devletçi kapitalizmin temeli oldu. En büyük özlemi dengeli bir toplum yapısı olan küçük burjuvazinin tekelci burjuvaziyle bu ittifakının çok rasyonel kaynakları vardır. Bunun ötesinde, tekelci burjuvazi, düzenli vergi vermesinden, yani «namuslu» burjuva olmasından, «her Türk'ün göğsünü kabartacak» büyük yatırımlar yapmasına kadar, aydın-bürokrat küçük burjuvaziye ideolojik bakımdan hoş görünen özelliklere sahiptir. Çünkü küçük burjuvazinin «ilerici»liği, nesnel olarak, gelişmiş Avrupa ülkelerine erişme özlemlerinden pek de öteye geçmez. Ama orta burjuvazi, her şeyiyle, kültürü, daha doğrusu kültürsüzlüğü, yırtıcılığı, ilkesizliği, bencilliğiyle hem büyük burjuvaziye, hem de küçük burjuva aydın ve bürokrata son derece sevimsiz görünür. Üstelik Türkiye'de bir büyük üstyapı çelişkisi, «Doğu-Batı sorunsalı»nın yarattığı kutuplaşma da sözkonusu kesimler arasında derin bir uçurum yaratmıştır.

Başka azgelişmiş ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de burjuvazinin —tekelcisi dahil— Batı'ya oranla güçsüzlüğü pek çok şeyin anahtarıdır. Bu yüzden burjuvazinin bütünü devlet kapısına muhtaçtır. Her yerde olduğu gibi Türkiye'de de devlet egemen silâhların aracıdır: ama, en genel anlamda böyledir. Egemen sınıflar dediğimiz çeşitli kesimlerin kendi aralarında çelişkiler olduğu oranda devlet de heterojen bir yapı gösterir. Dolayısıyla devlet, burjuvazinin belirli kesimlerinin genel politikayı kendi çıkarları doğrultusunda ayarlamaya çalıştıkları yerdir ve zaman zaman bir «arena» haline de gelebilir.

Yeterince nesnel sayılabilecek bu olgular üstüne, 27 Mayıs varsayımımızı kurabiliriz artık. Ama önce bir noktaya değineyim. Her varsayım «nesnel olgular» üstüne kurulur. Önemli olan, bu olguların, varolan olguların bütünü olup olmadıkları, bir de, birbirleriyle bağıntılarının doğru kurulup kurulmadığıdır. Çoğu zaman insan belli bir stratejiden yola çıkar, olgularını da bu **sonuca** göre **seçer.** Bense olguların nesnel değerlendirilmesinden çıkarılacak bir stratejiden yanayım. Dolayısıyla seçtiğim olgulara dogmatik bir gözle bakmadığım gibi, bunlara dayanarak bir «tez» değil, ancak bir «hipotez» ileri sürüyorum.

27 Mayıs, Türkiye'nin burjuvazisini **monolitik** (yekpare) bir bütün olarak temsil eden (tabiî buna egemen sınıfların «burjuvazi» dışında kalan kesimleri de eklenmeli) Menderes hükümetine karşı **ilerici güçlerin** (zinde kuvvetler teorisi), yani öğrenci gençliğin, aydın tabakaların ve ordunun birlikte başardığı bir darbe değildir. Bu yorum, bugün (ve 27 Mayıs'ın ertesi gününün) «resmî görüşü»dür. Çoğu resmî görüş gibi bu da yanlıştır, daha doğrusu bir **mistifikasyon**'dur. Her mistifikasyon gibi, yalnız kitleri değil, kendi yaratıcılarını da bir ölçüde şaşılaştırır. Sosyalistler, birçok bakımdan **işlerine geldiği** için bu mistifikasyonu yüzeysel değeriyle kabul etmiş, içyüzünü araştırmamışlardır. Bunda temel neden, 27 Mayıs darbesinin bazı **ilerici vargılarıdır.** Ama bir politik hareketin **başlangıcını** hareketin büyük ölçüde raslansal **vargılarıyla** birbirine karıştırmak çok zaman zararlı bir yoldur.

27 Mayıs'ı yukarıda kısaca özetlenen «resmî görüş» çerçevesinde yorumlamak, bu harekete katılan kesimlerin belirli konjonktürlerde **ilerici** bir misyonla davrandıklarını Türkiye politikasının bir çeşit ön-koşulu olarak kabul etme anlamını taşır. Bu çeşit «ön-koşul»lara ister «Tarihî gelişme çizgisi» diye bir açıklama takalım, ister Allah'ın bir hikmeti diyelim, arada uzun boylu fark olmaz; açıklama metafiziktir. Metafizik olmayan açıklamayı ancak sınıf mücadelesinin kendine özgü kurallarını kavrayarak bulabiliriz.

Türkiye'de hemen bütün sosyalist mihrakların resmî 27 Mayıs ideolojisine uyduğunu görüyoruz; ancak bazı mihraklar bu resmî ideolojiyi bir pratik ölçütü haline getirmeye de çalıştılar. Bu görüşler üzerine yeterince söz söylendiği için burada yeniden bu konuya girmek gereksiz. Değişen dozlarda «cuntacı» olan görüşler zaten artık etkili de olmuyor. Gene çok etkili olmamakla birlikte, bir başka görüşü kısaca ele almak, bu yazının bütünlüğü açısından zorunlu oluyor. Bu, Hikmet Kıvılcımlı'nın «proletarya partisi» **ve** «vurucu güç» bileşimidir.

Daha önce başka bir yazıda değindiğimiz gibi Hikmet Kıvılcımlı Marksist formasyonunun gereği olarak, proletaryanın partisi olmadan hiçbir şey olmayacağının bilincindeydi. Ama bunu bir «vurucu güç»le birleştirme çabası gene büyük ölçüde sözkonusu kesimin davranış biçiminin bizce yanlış bir değerlendirmesine dayanır. Bu da, sözkonusu kesimin, bazı nedenlerden ötürü Türkiye'de bağımsız hareket edebildiği inancıdır.

«Vurucu güç» teorisine, proletarya partisinin bir işlevini kendi dışında bir etkene terketmiş olması açısından da karşı çıkmak mümkündür. Buna benzer akıl yürütmelerle bu anlayış çürütülebilir. Ama az önce değindiğimiz, öteki teorik yanlış, yani sözkonusu kesimin **ilerici misyonlarla ve bağımsız olarak hareket etme yeteneğine sahip olduğu görüşü** eleştirilmeden kalırsa, bu teorik yanlış, «vurucu güç» teorisiyle yakından ilişkisi olmayan başka yanlışlara da yol açabilir. Ayrıca, 27 Mayıs'la ilgili resmî görüş eleştirilmeden doğru olarak kabul edildikten sonra, Kıvılcımlı'nın tezinin de, hattâ ondan çok daha katıksız «vurucu güç» tezlerinin de doğru olmaması için bir neden kalmaz. Çünkü sözkonusu toplumsal tabakaların bağımsız hareketleri burjuvaziye karşı yönelebiliyor ve sonuçta onu uzaklaştırarak bir iktidar boşluğu yaratabiliyorsa, bu imkânın değerlendirilmesi gerekir.

Ama sorun; bu tabakaların bağımsız hareket etmelerinin sözkonusu olmamasıdır. Türkiye'de

de bunun tersini mümkün kılacak herhangi bir «tarihî gelişme çizgisi» yoktur. Bundan beş yıl önce olsa, ya da eski ideoloji bugün bizde hâlâ sürüyor olsa Türkiye için konan stratejinin büsbütün dogmatik pekiştirmelerine yol açabilecek olan Portekiz olayı, genel doğruya aykırı sonuç verebilecek bazı **özel** ve **özgül** gelişmelerin mümkün olabileceğini gösteriyor; fakat normal olarak orta tabaka ve bürokrat kesimlerin ya genellikle burjuva sınıfı ya da onun belirli bir kesimi ile birlikte ve ona bağımlı olarak hareket ettiğini ileri sürebiliriz; üstelik, bir hipotez olarak değil, bir **tez** olarak da ileri sürebiliriz bunu.

Ama bu noktada da, «bağımsız hareket» tezinin karşıtı olan «bağımlı hareket» tezini abartmaktan kaçınmamız gerekir. Yakın geçmişte bu ikinci düşünce tarzının ürünü olan son derece garip «provokasyon» teorileriyle de karşılaştık.

Bir politik olay içinde yer alan bütün sınıf ve tabakaların (tabii işçi sınıfı dışında) egemen sınıfa mutlak bağımlılık içinde hareket etmek zorunda olduğu görüşü, «politik olay» dediğimiz şey karşısında **teori-dışı** bir tavrı içerir. Bunun temeli yılgınlıktır, çünkü egemen sınıfa olağanüstü ve mutlak bir güç tanır. Böyle bir «teori»nin pratik çizgisine yansıma biçimi belli bir edilginliktir. Bu, aynı zamanda **sekter** bir edilginlik de olabilir; şöyle ki, proletarya dışındaki bütün sınıf ve tabakalar, **tavizsiz** bir «proleter devrimcilik» adına burjuvazinin etkileme alanına terkedilir ve böylece işçi sınıfı iktidarı için zorunlu olan ittifak politikası baltalanmış olur. Ama aynı teori, işçi sınıfı sekterliğinin pasifizmine olduğu kadar, **işçi** sınıfı adına hareket eden izole bir grubun volontarist aktivizmine de temel oluşturabilir.

Bu görüşün başlıca özelliği, teorik yanılgısı, hiçbir yapıya **özerklik** tanımamasıdır. Emperyalizmin bir dünya sistemi olduğu gerçeği çarpıtılarak kavranılınca, dünyadaki bütün toplumsal hareketin CIA'dan ya da benzeri bir yerde planlanıp yönetildiği görüşüne yol açılır. Oysa aslında emperyalist ülkeler, aralarında çelişkileri olan özerk yapılardır; tek bir emperyalist ülke içinde çelişik özerk yapılar bulunur. Bütün bu çelişkiler her azgelişmiş ülke içine yansır; her azgelişmiş ülkede kendi tarihî doğrultusunda işleyen başka özerk yapılar vardır. Dolayısıyla bir «politik olay»a karışan güçlerin etkinliği, bu görece özerkliği de içeren bir bağımlılıkla yürür. Bağımlılık, bir IBM makinasının çeşitli araçlara kumanda etmesi biçiminde işlemez; **sistemin bütünselliğinin getirdiği bir bağımlılıktır. Sisteme** karşı çıkmayan bir hareket, **radikal** olduğunu sansa da, sonuçta sistem-içi bir işlev görecektir.

Gelelim 27 Mayıs'a. Tek tek ampirik olgulardan kalkınarak sonuç çıkaracaksak, Vehbi Koç'un C.H.P.'den istifaya ve D.P.'ye girmeye zorlanması, 27 Mayıs'ın hazırlanması bakımından, sözgelimi Kırşehir'in ilçe olmasından veya ispat hakkı davasından çok daha anlamlıdır. Çünkü bu, **asıl belirleyici** olan düzeyde, ekonomik düzeyde bir çelişkinin yansımasıdır; üstelik, belirleyici ekonomik düzeyde **ayrıca** belirleyici bir olayın göstergesidir. Politik olayların ampirik fenomenal görüntüsünün gerisine inebilen bir bakış açısından, 27 Mayıs'ı başlatan olay Nisan sonlarında üniversitede patlak veren öğrenci direnişi değil, Koç olayının sadece bir örneği olduğu, belirli burjuva kesimlerinin derin hoşnutsuzluğudur. Öğrenci olayı ise bir başlangıç değil, bunun bir sonucudur — şüphesiz, dolaylı bir sonucu. Şöyle formülleyebiliriz: başlangıç bellidir —burjuvazinin belirli bir kesiminin hoşnutsuzluğu; sonuç da bellidir— iktidarı değiştirmek için nihaî silâhlı hareketin yapılması. Dolayısıyla öğrenci hareketi bu başlangıcın bu sonuca varması için zorunlu köprüdür.

Baştan alalım: Demokrat Parti iktidarının başından beri Türkiye'de hoşnutsuz kitleler vardı. Ama seçimlerde muhalefetin aldığı oy oranının düşüklüğü hoşnutsuzluğun çok yaygın olmadığını gösterir. Zaten 27 Mayıs sonrasının oy dağılımı da muhalefetin kitle içinde yeterince kökleşemediğini kanıtlıyor. (Kitlelerin ne derece bağımsız oy verebildiği, ne dereceye kadar «aldatıldığı» ayrı bir sorun.) Ancak, Demokrat Parti'nin burjuvaziye kaazndırdığı yeni konsolidasyon, sınırlarına yaklaşıp, sistem, gene sistemin iç çelişkileri yüzünden sarsıntılara uğramaya başladığında, burjuvazinin yapısı gereği en etkin, en bilinçli ve dolayısıyla en uzak görüşlü kesimleri (Ahmet Hamdi bu kesimlerin sözcülerinden sadece bir tanesi idi), devlet yapısı içinde kendi ağırlıklarını pekiştirecek bir yöntem aramaya başladılar. Kitle oylarının henüz belirleyici ölçüde akış yönünü değiştirmediği bu dönemde, ancak bu burjuvazi-içi çelişkinin yoğunlaşmasıyla muhalefet, şu ya da bu şekilde iktidara yönelme potansiyelini içeren bir ciddiyet kazandı. İktidar-muhalefet ilişkilerinin bu şekilde gerginleşmesi her adımda yeni somut durumlar yaratarak seçmen kitlesinden uzak çevrelerde özellikle etkili oldu. Bu durumların hepsi şüphesiz başlı başına önemliydi, ama gerilimin ortarak tırmanmasının temel belirleyicisi ekonomik düzeydeki açmazdı. Bu çelişki çözülebilse, muhalefet gene devam edecek, olaylar gene olacak, ama çözüm uzaklaşacaktı. Bu durumda, ekonomik açmaz tamamen politik bir görünüm aldı, iktidarın muhalefeti susturmak için uyguladığı baskı «demokrasi» sorununu öne çıkardı ve bir anayasa sorunu belirdi. Politik tansiyonun bu şekilde artması bu çeşit etkilere en fazla açık olan aydın küçük burjuvaziyi işlim üstüne getirdi ve aynı zamanda onların ekonomik taleplerini ve «vatanın kurtarılması» kaygısının gerisinde başarıyla gizledi.

Burjuvazinin belirli kesimlerinin rolü sadece ekonomideki gerilimi değişik görünümler altında politik düzeye aktarmaktan ibaret değildi. Onların tavrı bazı başka güçlerin nötralize olmasını da sağladı. Hattâ Amerika'nın iki alternatifi düşünmesinde, Menderes'in gidiciliği alternatifini daha ciddî düşünmesinde, gene bu etkenin payı vardır.

Çelişkilerin yoğunlaşması, belirleyici bir olay olarak üniversite gençliğinin başkaldırmasıyla patlak verdi. Bu da doğaldır. Çünkü bütün muhalefet, gerilimin belirli tabakalar dışına taşmamasına özen gösteriyordu. Patlama olacaksa, bu, halk arasında değil, toplumun daha saygıdeğer bir kesiminde olmalıydı (egemen sınıfların **o günkü** gençliğe bakışları, bugünküne benzemiyordu). Bu bakımdan, bunalımın başlatıcısı sınıf, bunalımın sınırlarını da belli ölçülerde belirleyebiliyordu.

Bu zamana kadar Demokrat Parti içinde muhalefet başlatılmış, bu bir sonuç vermemişti. Yeni partiler kurma yolu denenmiş, gene sonuç alınamamıştı. Muhalefeti bir cephe içinde toplama girişimi de sonuçsuz kalmıştı. Geriye bir tek bu yol kalıyordu. Şu saydığımız girişimlerin sırası da, politikayı değiştirme çabalarının Demokrat Parti **içinden** başlayıp çaresizlikten **dışarı kaymasını** göstermesi bakımından, D.P.'ye karşı muhalefeti burjuvazinin belli kesimlerinin başlattığını, ama sayısal ölçütlerin geçerli olduğu parlamenter seçim ortamında burjuvazinin öteki kesimlerini geriletemeyince başka toplumsal tabakalarla ittifak aradığını gösterir.

Ancak bu son çözüm, çaresizlikte başvurulacak son çözüm olarak, burjuvazinin **denetleme imkânını** en fazla güçleştiren yoldur. Çünkü asıl korkulan kitle olmasa bile, gene politik insiyatif bir **başka** kitleye **taşırılmış** olur. Nitekim 27 Mayıs'ın da, harekete ağırlığını koyanların dolaysız hedeflerini bir hayli aşan sonuçları oldu. Ayaklanma, böyle bir hareketin getirdiği sloganlar ve genel ruh hali, bir iktidara karşı şiddet kullanılması, yani çelişkilerin yoğunlaşma süreci ve patlama anının zorunlu sonuçları, olaya katılan bütün sınıf ve tabakaları daha geniş serbestlik tanıdı. Bazı özerk gelişmeler için daha büyük imkânlar doğdu. Özellikle politik düzeyde etkinliği belirleyici olan kesimler, yani öğrenciler, subaylar, giriştikleri işin doğrultusunda radikalleştiler. Bu çalkantılar içinde, bütün bu çalkantıları yansıtarak doğan anayasa, 27 Mayıs olayının başlangıçta tasarlanmadığı halde sonuçta en kalıcı etkiliğe sahip ürünü oldu.

Epeydir sözünü etmeyi unuttuğumuz Ahmet Hamdi Başar, burjuvazinin bu uzak görüşlü teorisyeni, 27 Mayıs'dan birkaç gün sonra sorumluları uyarıyordu:

> İktisadî sahadaki korkunç diktatörlük yıkılmadıkça ve iktisadî hürriyet ve demokrasi teessüs etmedikçe, siyasî sahada hukukî teminat sistemiyle ve teminat müesseseleri kurarak hürriyete ulaşmak ve rejim .dovgsını halletmek katiyen mümkün değildir. Bir Meclis yerine iki Meclis olursa, mevcut mahkemelere ilâveten bir de Anayasa Mahkemesi kurulursa, emin olun, bu şartlar altında hürriyet rejiminin korunması daha da güçleşir.

27 Mayıs'ın gerçek yorumunu da onda buluruz:

> Muhalefet hürriyetten, iktidar ise kalkınmadan bahsediyor. İktidarı yarattığı hürriyetsizlik değil, kitlenin reyini sağlamak hedefiyle yaptığı hesapsız, plansız kalkınmanın doğurduğu iktisadî buhran yere vuracaktır.

Ahmet Hamdi'nin kişisel dramı da tarihin IBM denetiminde akmadığının bir kanıtıdır. Çünkü Türkiye burjuvası Ahmet Hamdi'den daha iyi bir IBM bulamazdı. Sonunda hep onun dediğine geldi, ama neden sonra (en azından, Ahmet Hamdi'yi daraltıp küstürdükten sonra). Yani «IBM»in formülüyle pratikte uygulanan tedbir arasında bir türlü tam bir çakışma sağlanamadı.

Marx,**Felsefenin Sefaletin**de, tarihin hep kötü tarafından ilerlediğini söyler. Tabiî, tarihi yaptığını sananlar **için** kötü tarafından. 27 Mayıs da böylece büyük burjuvazi için kötü tarafından ilerledi. 12 Mart, benzeri bir egemen sınıflar buhranında, 27 Mayıs dersleri akılda tutularak girişilmiş yeni bir deneydi. Büyük burjuvazi 27 Mayıs'daki gevşekliğini 12 Mart'da gidermeyi hesapladı, bir bakıma giderdi de. Ama bugün çevremize bakınca büyük burjuvazi için tarihin gene kötü tarafından ilerlediğini görüyoruz.

Ahmet Hamdi, ya da çok daha gelişkin bir IBM—Türkiye kapitalizminin çelişkilerini herhalde kimse çözemez. Dolayısıyla bu yolda her girişim belli ölçüde «tarihin kötü tarafından ilerlemesi» sonucunu verecektir. Nitekim bugün egemen sınıflar gene buhran içinde. 12 Mart sorunları çözmedi, sorunlara sorun kattı.

Yazının başlarında, 27 Mayıs öncesi tarihini **bugünün** perspektifi içinde düşündüğümüzü söylemiştim. Gerçekten de **canlı** bir tarih 27 Mayıs öncesinin oluşumları. Bunun temel nedeni de azgelişmişliğin yapısı: sistem dönüp dolaşıp aşağı yukarı gene aynı yerlerde tıkanıyor. Ekonomik büyümenin varlığı inkâr edilmez, bugün dahi, buhranla birlikte ekonomik büyüme de devam ediyor. Ama sermaye içinde gene aynı bölünmeler: sanayiciler tüccarlarla da, tarım kesimiyle de çelişiyor yer yer; bazan bayağı keskin bir biçimde. Anadolu sermayesiyle büyük sermaye çelişiyor; temsilcileri aynı hükümette olsa bile.

Ekonomideki bu açmazlar gene şiddetli politik yansımalara yol açıyor. Üstyapı yansımaları gene örtüyor temeldeki çatışmaları. Her kuruluş içinde bölünmler, kanatlaşmalar var.

Bütün bu benzerliklere, 27 Mayıs öncesini **canlı tarih** yapan bütün bu benzerliklere karşın, gene de çok farklı bir temel üstündeyiz bugün bu da 27 Mayıs öncesini bütün «canlılığına» karşın gene **tarih** yapıyor. Mutlaka iyi kavranması gereken bir tarih, ama yeniden üretilemeyecek bir tarih aynı zamanda.

Her şeyden önce, bugün henüz büyük ölçüde bir **potansiyel** olarak varolan, ama kısa dönemde bu potansiyeli edimli bir güce, Parti'ye dönüştürecek olan işçi sınıfı var bugün. Dolayısıyla egemen sınıfların yapacakları her hesap bunu da içermek zorunda.

Solun görünür etkinliği bugün bu sınıfın dışına yürüyor gibi. 27 Mayıs döneminde olduğundan elbette farklı, ama son analizde nesnel ola-

rak gene sadece gençlik olan, 'devrimci üniversite gençliği' belli bir çevre içinde sınırlı, ama kamuoyunda —iki yönlü— etkili bir hareketlilik içinde. Ama bu görünürdeki sol etkinliğin gerisinde işçi sınıfı partisinin kuruluşunun derinden gelen çatırtıları işitiliyor.

Bugünün ortamını 27 Mayıs öncesine oranla radikal bir şekilde değiştiren ikinci etken, Ecevit'in Cumhuriyet Halk Partisi. Bu alternatif denenmeden (harcamak amacıyla da olsa) hiçbir şey yapılamaz Türkiye'de.

Tarihin burjuvazi için hep kötü tarafından akacağını belirtmişti Marx. Ama o sınıfın bu kara tarihi bizim için bir teselli olmamalı. Hem zaten tarihin akışı çok karmaşık olduğu için, düz bir mantıkla, burjuvazi için kötü akanın bizim için iyi akacağını bekleyemeyiz. Tarihi **bizim için iyi akıtmayı** bilmeliyiz.

Dolayısıyla yazının sonundaki noktayı sırf 'dilbilgisi kurallarına' saygımızdan koyuyoruz. Çünkü sorun bitmiyor, başlıyor burada. ■

cem yayınevi

Vâlâ Nurettin
BU DÜNYADAN NAZIM GEÇTİ
Yeni basım. 30 lira

*

İHANET YILLARI
Amerika'ya Karşı Çalışmaları Araştırma Komitesinin belgeleriyle Elia Kazan, Brecht, Arthur Miller, Paul Robeson v.d.'nın açıklamaları Türkçesi: Ülkü Tamer. 20 lira

*

ARAGON
ELSAYA ŞİİRLER
Türkçesi: Said Maden. 15 lira

*

JACK LONDON
DENİZ KURDU
Türkçesi: Muhterem Selimoğlu. 25 lira

*

ZEYYAD SELİMOĞLU
KARAYA VURDU DENİZ
Selimoğlu'nun beşinci hikâye kitabı. 12,5 lira

*

ÖMER FARUK TOPRAK
KARŞI PENCERE
Hikâyeler. 15 lira

*

NEDİM GÜRSEL
UZUN SÜRMÜŞ BİR YAZ
Nedim Gürsel'in ilk hikâye kitabı. 15 lira.

*

CENGİZ BEKTAŞ
DÖRT KİŞİYDİLER BİR DE BEN
Şiirler. 10 lira

Şiirler

CANSUYU

Bir çoban ateşi
yanıyor nefesin
Döşümün kırçıl çalılarında
Ve batana dek uyku sersemi
Kutup güneşleri gibi düşlerin
Tut ki bir kışı yakıyorsun ocakta
Kozalaklarla meşe palamutları
Düşe kalka
ortalıkta
dolaşmakta

Ve yaladıkça yalaza diliyle duman
Tüm yeraltı örgütlerini yüzümün
İy'oluyor iy'oluyor ilkgözağrım sinüzit

Körfezde de böyle olmuştu güzün
Sular havalardan daha geç soğuduğu için
Tütmeye başladıydı kükürt
Ve çiçek aşılı yalılarıyla karşı kıyı
Boyacıköye karıştıydı açıkta
Benim fersûde tavus türkülerin gibi şimdi

Nitekim açık mavi saçlarımda aman
Köpükten nalınlarıyla bahriler yarışmakta
İki çıplak bir zaman
İnsanoğlu yaşasın dünya yaraşmakta
Yüzümü ağartıyor senin pırıl pırıl kokun

Ateş böcekleriymiş meğer o lâvanta çiçekleri
Külbent keselerde kokuşup giderlerken
Tebdili mekânda artık ferahlıklar keşfetmekte
Uçmaklara uçuyorlar onun için de

Öyle yeşil bir yeşilsin ki sen gelecekte
Bakmaya kıyamıyorum şimdiden
Ve cansuyum can verdikçe köklerine
Sevinçten ağlıyor bir fesleğen

Demek ki
Bu hâli bu güzeli bu yeşili
İlle de bugünkü kendi hâliyle
Görüp göstereceğiz diye
Ihlamurlar budamak
Şiir değil bundan böyle

DEĞİŞİM

İnce uzun bir hayvan
Çarpıyor
Çarpıyor
Çarpıyordu kendini taşlara.
Canı mı sıkılıyor
Can mı çekişiyordu yoksa?
Yok efendim dedi yanındaki adam
Gömlek değiştiriyor yılan
Bu hallerden anlarız dedi **azçok**
Biz de sınıf değişmiştik bizaman

ON KASIM DOLAYISİYLE TELEVİZYONDAKİ UYGUNSUZ BİR YAYIN ÜZERİNE

Ne fecaat adamları ki bunlar
Daha başlanmadan bile doğru-dürüst tenkide
Hânendeleriyle sâzendeleriyle sözleşivermişler
bu akşam
Sarakaya alıyorlar o yere göğe sığdıramadıkları
Mustafa Kemal'i

Galt'saray kalecisi Yasin var ya, çocuk haklı
olarak
Takım yattığında suçlayacak birini bulurlar
herzaman dediydi

Yasin kadar da mı olamadı koskoca
Mustafa Kemal
Büyük Nutku'nu tango halinde söylediğinde!

VE KOMİSER KOLOMBO

Haldun Taner'e

Vay hafiye rüzgâr vay!
Sıcakların nereye taşındığını
efendice tahkike yanaşmış
Hafiften zatülcenp muşambasıyla
Havadan sudan
dereden tepeden
hoşbeşti derken
sabah beri
Yaprak izlerini alıyor çınarın

Yandın çavuş yandın!

Böyle bir sonbahar iptidâsında
Tutuklanmıştı zavallı Amerika da

barbara schilling

bugünkü
PORTEKİZDE
sınıflar savaşı

(BELGELER)

MARKSİST ARAŞTIRMA VE
İNCELEMELER ENSTİTÜSÜ

12.50 Lira

SORUN YAYINLARI
P.K. 231 AKSARAY/İST

ÖMER LAÇİNER

Bir «Üçüncü Yol» Arayışı Üzerine -I-

«Aydınlık» dergisinin Kasım/1975 (57.) sayısında, AYDINLIK imzasıyla yayımlanan «Dünya Birleşik Cephesinin temel gücü: Üçüncü Dünya» başlıklı yazı, ÇKP ve onun sadık izleyicilerinin temel görüşlerini ve bu görüşlerin niteliğini tesbit etmek açısından son derece ilginç ve önemli bir belgedir.

Bu yazıda öne sürülen görüşler ve tezler, epeydir parça parça öne sürülmekte idi zaten. Ama ÇKP ve izleyicilerinin şu son yıl içinde tüm dünyada aynı anda ve aynı sözlerle başlattıkları siyasal kampanya ve uygulamaların anlamı, böyle bir yazının ışığında son derece açık ve anlaşılır hale gelmektedir. ÇKP eğiliminin ayrılmaz bir yanı olan istikrarsızlık, kesin dönüşler, «öz eleştiri» ayinleri artık durulacak gibidir.

Gerçekten de dünyada ve Türkiye'de, genel olarak iki süper devlete ve özellikle de «Sovyet Sosyal emperyalizmi»ne karşı mücadele etmeyi vazgeçilmez, temel, kesin ayrım çizgisi olarak sunanlar, yani ÇKP ve onun sadık izleyicileri, bu noktaya gelinceye kadar hayli dolambaçlı bir yol takip ettiler, öz eleştirilerle dolu yoğun bir biçimleniş dönemi geçirdiler. Öyle ki, bu adamların herhangi bir anda büyük gürültülerle ilân ettikleri tezlerini, bir - iki yıl sonra artık tamamen unuttuklarını, hattâ bu tezlerin hatalı, yanlış ve karşı devrimci bile olduklarını iddia ederek, yeni bir tezi eskisinden de beter bir şiddetle savunduklarını gördük. Türkiye'de PDA hareketi olarak bilinen bu akımın 1969'dan itibaren yazıp söylediklerine bakanlar, orada sürüyle örnek göreceklerdir. Ve yine ÇKP'nin SBKP'ni önce «kardeş parti» (1961'e kadar) sonraları «revizyonist» (1963'lerde), «sosyal emperyalist» (1973'e kadar) ve «faşist» (1974'den beri) olarak nitelediklerini görürüz. Oysa tezler sürekli değiştirilirken veya diyelim SSCB'ye yüklenen sıfatlar giderek bambaşka nitelikler alırken, somut gerçeklikte bu tırmanışı makul gösterecek köklü değişimler yoktur. Örneğin SSCB'nin yapısı ve genel politik anlayışı «kardeş» olarak nitelendiği 1960'dan, «faşist» olarak nitelendiği bugüne kadar özünde aynıdır. SSCB'nin dunya ölçüsünde askerî - nükleer gücü o yıllarda da vardır, okyanuslarda filoları o yıllarda da gezerdi ve SSCB o yıllarda da birçok ülkeye «yatırım»lar yapardı. Yönetici kadrosu da hemen hemen değişmeden kaldı. Öyleyse bugün SSCB'nin «faşist» ve «sosyal emperyalist» diye suçlanmasına gerekçe olarak gösterilen tüm bu «delil»ler, o yıllarda niçin böyle tanımlamalar yaptırmamıştı?

Bütün bunlar birçok kişiye anlamsız gelmekte, kafaları bulandırmakta ve iyi niyetli bir sosyalisti şaşkınlıklara, duraksamalara ve giderek hareketten uzaklaşmaya itmektedir.

Oysa 1970'lere kadar ÇKP'nin tavrı, genellikle dogmatik, sekter bir Marksizm diye nitlenirdi. ÇKP'nin savaşçı, aktif yöntemler önermesi ve tartışmalarda sık sık Marx ve Lenin'in sözlerini tekrarlaması bu kanının yerleşmesine yardımcı oluyordu. Ayrıca SBKP'nin «barış», «kapitalist olmayan yol» vb. şeklinde öne sürdüğü görüşlerinde sezilen yumuşak hava, birçok Sovyet taraftarında bile, Çin'le «saf Marksizm - Leninizm»i temsil ettiği biçiminde gizli bir kabulü dahi barındırabiliyordu. SBKP'de revizyonizm eğilimi az çok varsayıldığında, özellikle Lenin'in yazılarında bolca bulunan, revizyonizmi şiddetle mahkûm eden metinlerin, ÇKP tarafından kullanılması kolaylaşıyordu. Böylece savunmaya itilen SBKP karşısında ÇKP, anti - revizyonist olmanın üstünlüğünü ele geçiriyor ve bu konudaki engin Marksist materyalin ardında saf, tavizsiz bir Marksizm - Leninizm'in temsilcisi gibi görünebiliyordu.

1965'lerde SSCB «sosyal emperyalist» diye nitelenmeye başlarken ilk kez, «ve Mao Ze Dung düşüncesi» ibaresi de Marksizm - Leninizm tanımına dahil ediliyordu. Birbiriyle ilgisiz gibi görünen bu iki olay aslında içsel bir ilişkiyi anlatır. O tarihe kadar tartışmalarda Mao Ze Dung'un herhangi bir konudaki görüşü, Marx ve Lenin'in aynı konudaki görüşüne uygun olduğu söylenerek, pek de sık olmamak üzere yer alırdı. Yani Mao, sadık bir Marx - Lenin takipçisi olarak sunuluyordu. «Katkı»sından hiç sözü edilmezdi. Ama «kültür devrimi» olayı ile birlikte, Çin'de Mao'nun neredeyse ilâhlaştırılmasına varan bir ideolojik seferberlik açıldı. «Katkı»dan söz edilmeye başlandı. Kampanya biterken, «devrim» içinde oluşmuş bir dizi biçim ve kurum terkedildiği halde, bu iki kurum, tüm ÇKP ideolojisini belirleyen başlıca olgular olarak en gösterişli bir biçimde yerleşmişti. Aynı zamanda SSCB'de artık «revizyonist» falan değil, düpedüz «emperyalist» oluvermişti.

Ayrıca kültür devrimi süresince ve ondan sonra, Marx - Lenin ile Mao Ze Dung görüşleri

arasında yukarıda işaret ettimiz ilişki ve oran tamamen değişmişti. Marx ve Lenin'den çok sınırlı ve nerdeyse tekil sözlere indirgenmiş kanıtlar görülebilmekte, ama her sözün başında mutlaka Mao Ze Dung görüşlerinden söz etmek vazgeçilmez ilkeymiş gibi bir uygulama hüküm sürmektedir artık.

Böylece **teorinin** yerini Mao Ze Dung'un **öğretileri** almıştır. Artık her yargı bu «öğreti»lerden herhangi birini şöyle bir hatırlatıyorsa, doğru sayılır hale gelmiştir. Şu son söylediklerimizin gerçeklik payını görmek isteyenler herhangi bir ÇKP yayınını, örneğin «ÇKP'nin 10. milli kongresi belgeleri» adlı broşürü incelesinler.[1]

Başından da belirttiğimiz gibi 1960'lardan günümüze kadar birbiriyle çelişkili birçok tezi sırayla öne süren, sürekli bir özeleştiri uygulamasını, bilinen Marksist uygulamada şaşkınlık yaratacak ölçüde ve biçimde kullanarak, zikzaklı, garip bir rotada seyreden ÇKP ve onun sadık izleyicilerinin bu çalkantılı geçmişleri, anlaşılmaz gibi görünmektedir. Üstelik bu siyasal çizgi her döneminde kendisini «en doğru», «yanılmaz», «proleter devrimci» gibi sıfatlarla da ilân edebilmiş ise.

Ancak bu «anlaşılmaz»lık artık sona ermektedir. ÇKP'nin «Mao Ze Dung düşüncesi» olarak ileri sürdüğü «öğreti»ler bütünü, geliştirdiği «sosyal emperyalist - faşist» tanımlamasından kaynaklanan yeni dünya analizleri ve mücadele biçimi önerileriyle birlikte, bu siyasal akım berrakça kendini göstermekte, onu tanımlamak mümkün hale gelmektedir. Şimdi ÇKP, Marx ve Lenin'in sözlerini bolca kullandığı biçimler altında pek sezilemeyen tarihî eğilimini etraflıca ortaya koyabilmekte, Marx ve Lenin'i tarihteki büyük adamlar —ama daha çok—, iyi işe yaramış araçlar müzesine yerleştirebilmektedir.

Bugüne kadar teori iyi «işe yaramış», aynı zamanda da iyice işe yaramaz hale getirilmiş yözükmektedir. «Öğreti» pekâlâ teorinin yerini alabilir. ÇKP'nin şu sıralarda şaşkınlık yaratan bir cüretle ileri sürdüğü tezlerin ve analizlerin altında kendini duyuran temel mantık budur.

Şu anda ÇKP'ye egemen olan **tarihî eğilim** böyle düşünüyor ve düşünebilir. Ona bu şimdiki rahatlığını sağlayan ve gerekli mücadeleyi kendi gerçek özeleştirisini ideolojik ve pratik düzeyde yapamadığı için veremeyerek; savunur gözüktüğü Marksizmi ölü metinler haline getiren gelişmelerde hayli yüklü payı olanlar, bu durumu ister istemez kabul etmiş olabilirler.

Ama Marksizm - Leninizm, ne bir anın, ne de bir dönemin siyasal hareketi veya belli sloganların toplamı değildir. Bunun içindir ki, belli bir tarihî eğilim, bir siyasal akım, onu işe yarar bir şey gibi kullanıp bir kenara koyabileceğini sandığı anda, işinin bitirildiğini de çok geçmeden görür. Sosyalizmin tarihinde Bakunin'in, Lassele'in, legal «Marksist»lerin karşılaştıkları akibet, er-geç kendini başkalarına da gösterecektir.

ÇKP eğilimi, şimdilerde kendi içinde tutarlı, dengeli bir görüşe varmış, geçmişinde bölük pörçük ileri sürdüğü birtakım tezlere anlamlı bir bütünlük kazandırmıştır. Böylece kendini bir tepki olarak açığa vurduğu 15 yılı aşkın bir sürenin sonunda, çeşitli ara aşamalardan geçerek kendi diyalektik gelişminin belli bir noktasına varan tarihî eğilim, her yanıyla biçimlenmiştir.

I. CEPHE ve İTTİFAK NEDİR?

Biz bu biçimlenişin ilk geniş ifadesini yazımızın en başında belirttiğimiz gibi «Aydınlık» dergisinin 57. sayısının baş yazısında bulduk. Bunun için ÇKP'nin ve onun sadık izleyicilerinin görüşlerini bu yazıyı temel alarak inceleyeceğiz.

Derginin baş yazısının başlığı «Dünya Birleşik Cephesi» gibi bir tanımı içermektedir. Bu terim, yazının birçok yerlerinde rastladığımıza göre önemli, ilginç bir kavram olmalıdır.

Önemli ve ilginç olmasına rağmen gariptir ki **yeni** bir kavram bu.

Bu kavramla anlatılmak istenen şeyin niteliğine geçmeden önce, Marksist terminolojide sıkça geçen ittifak ve cephe kavramları üzerine birkaç söz söylemek gerekecek.

Marx - Engels'de, özellikle Lenin'de, «İttifak» kavramına sık sık rastlarız. Sınıfsal **ittifaklar** birçok kez incelenir, önerilir, ortak **eylem** programlarında somutlaşır.

Ancak ne Marx - Engels'de, ne de Lenin'de **«cephe» kavramına hiç rastlanmaz.**

Bu acaba göründüğü kadar önemsiz bir şey midir?

Son 30 - 40 yıldır cephe, ittifak sözleri o kadar birbirine karıştırılarak söylendi ki, yukarıdaki yazılanları gereksiz, anlamsız saymak kolayca mümkündür.

Marksizm'in ustaları, en basit kavramlarda bile olağan dışı bir titizlik gösterirler. Buna birçok kez işaret edilmiştir. Bu bakımdan «Cephe» gibi bir sözcüğü bilerek kullanmadıklarını kesinlikle söyleyebiliriz.

Çünkü cephe ve ittifak farklı şeyleri anlatırlar.

Cephe; içinde bulunulan durumu **aynı nitelikte** değerlendiren ve bu durum içinde **alınacak genel tavrın yönü ve içeriği konusunda ortak bir görüşe** sahip olan unsurların bir araya gelmesiyle oluşur.

Örneğin kapitalizmin gelişmesini kendi küçük sermaye ve topraklarını tehdit eden, yıkıcı bir güç olarak nitelemekte fikir birliğine varan şehir ve köy küçük burjuvazisi, bu olguya karşı **cephe kurabilirler.** Ama aynı kapitalizm olgusunu yalnızca yıkıcı bir güç olarak değil, zorunlu bir tarihî gelişim olarak ve tüm sınıflı toplumların en son biçimlenişi olarak niteleyen proletarya, bu anılan sınıflarla cephe oluşturmaz. Olsa olsa geçici (tarihî) bir ittifak kurar.

Çünkü ittifak, içinde bulunulan durumu **aynı nitelikte değerlendirmeyen ve bu durum içinde alınacak genel tavrın yönü ve içeriği konu-**

sunda aynı görüşlere ve programa sahip unsurların, bu durumun belli tarihi bir evresi için ve eylem düzeyinde, sınırlı pratik ara hedefler için biraraya gelmeleriyle oluşur.

Örneğin işçi-köylü **ittifakı**, hiçbir zaman kalıcı programları üzerine kurulmamıştır. İşçi sınıfı, tarım alanında kendi kollektivist programından, bu programın köylüler içinde yaygınlaştırılması, propaganda edilmesi temel anlayışından vazgeçmediğini her zaman açık açık söylemiştir. Köylülere verdiği tek ve sağlam güvence yalnızca şudur ki, o, bu amacını asla zor kullanarak değil, ikna yoluyla gerçekleştirmeye çalışacaktır. Bu tavrını da «iyi niyete falan değil,» nesnel imkânların varlığına dayandırır. Ve o, köylülere içinde bulunulan evrede, birlikte bir pratik hedefi gerçekleştirmeye çalışmanın somut gerekçelerini gösterirken, her iki sınıfın bu yaşanılan anı **aynı nitelikte** değerlendirdiklerini bilir ve söyler. Köylülüğe çıkar ve programlarının bir ara hedefte tarihî olarak birleştiğini, ama bu hedefe erişildikten sonra ayrı yollar izleyebileceklerini açıklıkla anlatır. İttifak bu anlayışla kurulur.

Lenin'ın «İşçi-köylü ittifakı» adı altında toplanmış makalelerinin tümü bu belirttiğimiz özelliği vurgular.

İttifak ve cephe tanımlarından açıkça anlaşılacağı üzere; **proletarya, toplumsal işlevi, siyasal anlayışı ve programının başka sınıf ve tabakalardan nitelikçe farklı oluşundan dolayı** ancak ittifaklar kurabilir.

Bunun içindir ki Marx-Engels ve Lenin çağlarının siyasal terminolojisinde yer aldığı halde «cephe» sözcüğüne ve anlayışına itibar etmemişlerdir.

Bir ufak, ama anlamlı yan da şudur: Cephe belli bir **durumu korumaya, sovunmaya yönelik** bir anlayışın yansıttığı halde; ittifak, değişen durumları varsayan, korumaktan öte, bir başka durum yaratmaya yönelik, atak bir anlayışı yansıtır.*

Şimdi «dünya birleşik cephesi» kavramına dönebiliriz.

II. TEMEL GÜÇ = TEMEL ANLAYIŞ

Sosyalist siyasal mücadelenin bilimsel temellerinin oluşturulduğu 1848'den bu yana (K. Manifesto'dan beri) işçi sınıfının **dünya ölçüsünde** tek temel gücü şu olmuştur: **Dünya işçilerinin birliği.** «Enternasyonal» örgütlenmeleri bunu anlatır.

ÇKP ve yandaşlarının Marksizm'i kimselere bırakmadıklarını ve kendi, «Dünya birleşik cephesinin temel gücü: Üçüncü Dünya» tezlerini **tamamen Marksist** diye nitelediklerini biliyoruz.

Açıkça görülüyor ki «Bütün dünyanın işçileri birleşin» sloganı ve anlayışı ile ÇKP'nin şu son sloganı hayli farklı şeylerdir.

Bu çok farklı sözlerle ve anlayışla öne sürüldüğü açıkça görülen iki slogan-tezden başka, 1920'lerde Üçüncü Enternasyonalce kabul edilen şu slogan da var: «Bütün ülkelerin işçileri ve ezilen haklar birleşin.»

Lenin bu slogan konusunda kendisine sorulan bir soruyu şöyle cevaplandırıyor:

«...Muhakkak ki **Komünist Manifestosu** açısından bu değişiklik (yani «ezilen halklar» ibaresinin konulması. Ö.L.) yanlıştır, ama K. Manifestosu çok değişik koşullarda yazılmıştır. (yani 1848'de, tüm Avrupa işçi ayaklanmaları ile sarsılırken. Ö.L.) oysa günümüz siyaseti açısından bu yapılan değişiklik doğrudur.... (Avrupa ve Asya da itilaf devletlerine karşı oluşan hareketler ve millî tepkilere işaret edildikten sonra Ö.L.)... Sonuç olarak bütün bunlar, Rusya'yı dünyanın bütün ezilen halklarının baş temsilcisi yapmıştır. Olaylar halkların dikkatini Rusya üzerine çekmektedir.»[2]

Bu kısa açıklamada da hemen görüleceği üzere, Lenin, yapılan değişikliği «günümüz siyaseti açısından» yerinde görmektedir. Fakat buna rağmen, o günün dünyasında işçi sınıfının siyasal varlığının en somut ifadesi durumunda olan «Rusya»yı «bütün ezilen halkların baş temsilcisi» olarak nitelemektedir. Yani Lenin, işçi sınıfının veya onun temsilcisinin her durumda belirleyici, temel rolüne vazgeçilmez önemi hiçbir tereddüde yer bırakmayacak biçimde vermektedir. Bu özellik Lenin'in «ezilen halklarla ittifak» sorunu üzerine tüm teorik-pratik önerilerinin ilk maddesidir zaten. Ve bu konuda zerrece bir ödün verilmesine, özünde de, sözünde de karşıdır.

Çu En Lai, ÇKP'nin 10. Kongresinde Merkez Komitesinin aşağıda bir bölümünü vereceğimiz raporunu okurken, elbette tüm bunları biliyordu:

«...Lenin, emperpalizmin, kapitalizmin bütün çelişkilerini son haddine kadar arttırdığını söyledi. Böylece 'emperyalizmin, proletaryanın sosyal devriminin arifesi' olduğu sonucuna vardı ve **proletarya devriminin emperyalizm çağındaki teori ve taktiklerini ortaya koydu.** Stalin şöyle dedi: 'Leninizm emperyalizm ve proletarya devrimi çağının Marksizmidir.' Bu tamamen doğrudur. Lenin'in ölümünden bu yana dünyanın durumu büyük değişikliklere uğramıştır. **Ama çağ değişmemiştir.»**[3]

Şu yukardaki sözlere biz katılıyoruz, ama ÇKP ve izleyicisi «Aydınlık» acaba gerçekten kabul etmişler midir?

Hemen görülüyor ki, «Dünya işçileri ile ezilen halkların **ittifakı** şeklindeki Leninist taktik ve tez ile, «Dünya birleşik cephesinin temel gücü: Üçüncü Dünya» tezinde savunulan taktikler arasında söz olarak hiçbir bağ yoktur. Öz olarak da olmadığını inceleme gösterecektir.

* Burada şu noktaya hemen işaret edelim ki, Vietnam, Kamboç, vb. ülkelerde, isimleri «Cephe» olan örgütlenmeler, aslında ittifaktırlar. Ve zaten kendi eylemlerinin niteliği de budur. «Cephe» sozu, hepsi de savaş içinde oluşan ve gelişen bu hareketlerin askerî yanının egemen oluşundan ötürü seçilmiştir başlangıç ve gelişme dönemlerinde.

III. ALTÜST OLAN NEDİR?

«Aydınlık,» o artık çok bilinen kendine özgü üslupla bir dünya tasviri yapıyor yazının başında. Bunu takiben ilk ara başlığı atıyor: **Dünya altüst oluyor, her şey yeniden saflaşıyor.**[4]

Bu bölümde anlatılanlardan çıkan sonuçlardan ilki, «altüst olma» ve «yeniden saflaşma» terimlerinin farklı iki şeyi temsil etmek üzere kullanılmış olmasıdır.

«Yeniden saflaşma» terimi, ÇKP'nin kendi «Cephe» teorisine ilk adım olduğu için, ayrıca ele almak gerekmez. Kaldı ki bu «saflaşma» olgusunun kendisi «altüst olma» olayının bir sonucu durumundadır. Dolayısıyla ilkin, ÇKP ve «Aydınlık»ın, «altüst olma»dan ne anladığı ve bu anlayışın niteliği tesbit edilmelidir.

ÇKP, öteden beri, Marksist tahlilin hemen tümüyle arızi diye nitelediği bazı yolsuzluk olaylarını ve uygulamalarını öne sürerek veya ancak «sapma» kelimesini haklı gösterecek kanıtlara dayanarak; SSCB'nin «sosyal emperyalist», öteki Doğu Avrupa ülkelerinin de «kapitalist» olduğunu iddia etmektedir. Belirtelim ki bir toplum biçimine geçiş dönemi esnasında, birçok eski alışkanlık bir süre daha yaşamaya devam eder. Örneğin; kapitalist topluma geçişte, feodalizmden arta kalmış birçok kurum pek az değişerek, ama süreç içerisinde değişime devam ederek yaşar. Ayrıca bizzat kapitalizmin değer ölçülerine göre de yanlış ve zararlı sayılan, rüşvet, yolsuzluk olayları da görülür. Ama hiçbir bilimsel tahlil, bu geri kurumları veya «ahlâksızlıkları», bu toplum biçimini yıkacak temel önemde olgular olarak görmez. Marksizm, kapitalizmin bu yolsuzluklar nedeniyle değil, onun ötesinde —hiçbir yolsuzluk olayı olmasa bile— bizat sistemin temel çelişkisine göre yıkılacağını ve **yeni** bir toplum biçimi yaratacak yapısal ilişkileri geliştirdiğini gösterir. «Yolsuzluk»lar veya «ahlâksız, basiretsiz yöneticiler» yüzünden sistemin yıkılacağını söyleyenler, ancak papaz takımı veya ahlâk feylesofları gibi bilimden bigane adamlardır.

ÇKP bu adamlar gibi olanların çok önemli buldukları «delil»leri öne sürerek, «toplum biçimi değişimi» gibi son derece geniş kapsamlı ve öyle, bir gecede, bir grup adamın isteği ve ısrarı ile olması mümkün olmayan ve kaldı ki mutlaka toplumsal bir tepkiyi anında yaratacak bir temel tarihî olayı açıkladığını sanmaktadır. Oysa ÇKP'nin tüm açıklamaları, ancak bir «sapma»yı, **sosyalizme geçiş temeli üzerinde, içinde** bir sapmayı anlatabilecek önemdedir yalnızca.

İşte bölüm başlığında geçen «altüst olma» sözü ile özellikle şu mahut sosyalist iken kapitalist olma olayı anlatılıyor.

ÇKP'nin bu konuda söylediği her şeyi biran kabul etmiş olsak bile, kullandığı «altüst olma» sözü ve bu sözle ifade edilen anlaşıyı Marksist saymaya imkân yoktur.

Çünkü Marksist tarih anlayışında «altüst olma» kavramı yoktur ve «altüst olma»larla yürüyen bir dünya tarihi anlayışı kesinlikle reddedilir.

Görülüyor ki bu noktada sorun, Marksizm'in en temel ögelerinden biri üzerinde kesin bir ihtilafın varlığını işaret etmektedir. Ve bırakınız kendisine «yüce Marksist» diyenler, çok daha mütevazi Marksistler bile bu konuda Marksist tarihin hiçbir bulanıklığa yer vermeyecek biçimde ifade edilmiş «temel doğru»sunun ne olduğunu bilirler.

Geçelim, çünkü az sonra aynı «ihtilaf»la yeniden karşılaşacağız ve bu işin tesadüfi veya yanlışlıkla olmadığını göreceğiz.

Aynı bölümde «Aydınlık» şunları yazıyor:

> «Sovyetler Birliği'nin sosyal-emperyalist bir ülke haline gelmesi ve Doğu Avrupa ülkelerinin de kapitalizme geri dönmeleri ile birlikte dünya sosyalist kampı dağıldı. Proleter diktatörlüğünde **ısrar eden** Çin, Arnavutluk, Kore Demokratik Halk Cumhiriyeti ve Vietnam Demokratik Cumhuriyeti gibi ülkeler **dünya antiemperyalist cephesinde** mücadelelerine devam ettiler».[5] (altı çizili yerler benim Ö.L.)

Demek ki «altüst olma»lar esnasında, her şeyden çok kendi adına konuşan Çin'i, Sovyetler Birliği'nin düştüğü feci akıbetten kurtaran, onun **«ısrar»**ı olmuş. «Israr» etmiş ve şu altı üstüne gelen dünyada bu **«ısrar»**ı sayesinde «geri dönüş»ten kurtulmuş. İnsanın bir dahaki «altüst olma»dan da kurtulması için dua edeceği geliyor.

«Israr etmek», öznel, iradî bir çaba. Ve bu çaba öylesine önemli ki tarihin gidişine bu denli köklü dönüşümlerden söz edildiği anlarda bile tek başına etki yapabiliyor.

Pekâlâ, bu «ısrar eden»ler kimdir? Bu sorumuzla **«ısrar etmeyen»**leri de sormuş oluyoruz. Bunlara yazı içinde bulanık cevaplar verildiği için biz biri ısrar eden, öbürü ısrar etmeyen iki farklı tavırın sahiplerini aynı kategoriler içinde arayalım. Buna göre iki varsayım mümkündür: İlki «ısrar» edip etmemek tercihini yapacak olanlar o ülkenin **halklarıdır.** İkincisinde ise bu tercihle **Komünist Partileri** karşı karşıyadır.

İlk varsayım ele alalım. Öyleyse Sovyetler Birliği halkları ısrar etmeyerek «sosyal-emperyalist» bir ülke haline gelmeyi tercih etmişlerdir. Bu tercihe SBKP de ses çıkarmamış ve uymuştur. Anılan «dönüş» eğer Sovyetler Birliğinde bu kadar sessizce, ÇKP hariç — ki o da on yıl sonra — kimsenin farkedemiyeceği biçimde oluvermişse başka bir açıklama mümkün değildir. Üstelik ÇKP ve «Aydınlık» Sovyetler Birliği'nde «bütün milliyetlerden halk»ın «köleleştirildiği»ni de söylüyor, ve Sovyetler Birliği'nin bir «halklar hapishanesi» haline geldiğini ilân ediyor. ÇKP ve «Aydınlık»ın bize kabul ettirmeye çalıştığı Sovyetler Birliği bu hale gelmiş demek. Pekâlâ Sovyetler Birliği için «tarihi yaratan biricik itici güç» olan **«halk»** tüm bunları da «tercih etmiş» olmuyor mu? **«Israr etmemekle»** bu hallere düşen halkın «itici güç» olma fonksiyonu bu durumda ne

anlama gelir ve bu fonksiyon nasıl engellenebilmiş? Bu **mümkün olabilir** mi imiş? Üstelik bu halklar sosyalizmi tatmış, kendi sistemlerini inanılmaz bir direnişle Nazi istilâsına karşı korumuşken, bunca deneyden geçmişken. Eğer dünyada özellikle bir halk'a «tarihi yaratan **itici güç**» olma şerefi verilmek istense buna en yakın olan halklardan biri ve başlıcası Sovyet halkları olmaz mı? Eğer bu halk bile ısrar edemeyip «geriye dönüş»ü gerçekleştirebiliyorsa... baylar bizzat sizin ilân ettiğiniz «öğreti»nin hali ne olur?

Bu öğretinin ne hale düşeceği bizi ilgilendirmiyor, tıpkı bütün Marksizm dışı «öğreti»lerin ne halde olduğunun bizi ilgilendirmeyeceği gibi.

ÇKP ve «Aydınlık» ancak halkın «aldatıldığını», «kandırıldığını» gerekçe olarak ileri sürebilir.

Aldanmak, kandırılmak ve ısrar etmemek. Zincir tamamlanır böylece. Kendi tutarlı çemberini ancak böyle kurabilir bu anlayış. İdealist ölçülerin, öznel değerlerin öne alındığı bu anlayış, çok ama çok fazla «geri dönmek», ta Orta Çağın ruhbanları arasına karışmak olmuyor mu?

Belki de Sovyetler Birliği halkları tüm bunların farkına varamamıştır. Öyleyse sosyalizm ile kapitalizm, hattâ faşizm arasındaki çizgi farkedilemeyecek kadar belirsiz.

«Geriye dönüşün mümkün olduğu» öğretisine bazen tarihten örnekler de getiren, daha doğrusu getirdiğini sanan ÇKP'nin verdiği bu örneklerin tutarlılığını bir kenara bırakalım. Ama herhalde şunu kabul edeceklerdir ki o «geri dönüş»lerin «geri dönüş» olduklarını görüp anlamakta kimse tereddüte kapılmadı o tarihlerde. O «geri dönüş»ler-ki aslında yalnızca siyasal iktidarda (kendisinde değil, bazı kurumlarında) kısmî, biçimsel değişimlerdir-bu nitelikleriyle bile yoğun mücadeleler pahasına bir an için yapılmış gibi gözüktü. Ama tüm bu olayı yaşayanlar **ne olup bittiğinin** bilincindeydiler.

Fakat SSCB'deki varsayılan «geri dönüş» için böylesi bir benzer süreç gösterilmediği gibi, Sovyet halklarının ve onun en bilinçli kesimini oluşturan Komünist Partisi'nin olan bitenin bilincinde olmadığı da dolaylı biçimde kabul ettirilmek isteniyor. Yalnızca tek açıklaması var bunun da: bilince yansımayacak kertede belirsizdir olan biten.

Marx, yazılarının birçok yerinde, feodalizmden kapitalizme geçişin ,çağın insanları için pek kolayca anlaşılamadığını, olayın bilincine varılamadığını söyler. Bunun nedeni varolan ideolojik şartlanmaların, idealist dünya görüşlerinin; mülkiyet, üretim ilişkileri, pazar mekanizmaları v.b. somut kurumların **biçiminde** gözlemleyebildikleri bazı değişimleri önemsiz saymaları, derin tarihî anlamlarını görememeleridir. Ama en kör gözler bile sosyalizmin bu kurumların tümünde gerçekleştirdiği **içeriğe** yönelik değişimleri görmemezlik edemez. Sınıflı toplum biçimleri arasındaki farkı görmemek, idealist dünya görüşü için mazur görülebilir. Ama onlar bile tüm sınıflı toplum biçimleri ile sosyalizm arasındaki son derece köklü farkların bilincindedirler. En bağnaz Orta Çağ artığı şeyhler ve piskoposlar ile Harvard profesörlerinin, sosyalizmin karşısında saf tutmaları bunların - birilerinin bizi görmek istediği gibi - **saf olmadıklarını** gösterir. Bu örneğin gereksiz bile olduğunu okur serzenişle söyler ama bu serzenişin muhatabı biz değiliz.

İkinci varsayıma göre **ısrar** konusunda tercihle yüzyüze olan Komünist Partileri oluyordu. Yani ÇKP'ye göre kendisi «proletarya diktatörlüğünde «ısrar etmiş», SBKP ve diğer Doğu Avrupa ülkelerinin Komünist Partileri «ısrar etmemiş» oluyor. Bu durumda da Sovyet ve Doğu Avrupa ülkeleri halkı Partilerinin bu tavrına uymuş, daha doğrusu uyumuş oluyor.

Tarihi, kişilerin, seçkinlerin ifadeleri ile açıklamak Marksizm dışı «öğreti»lerin zorunlu olarak vazgeçemedikleri bir yöntemdir. Oysa Marksizm, görünüşlerin veya çarpık, eksik «bilgi»lerle yazılmış «tarih»lerin anlattığının aksine, kişi ve grupların iradelerini belirleyen, yönlendiren şeyin, toplumsal gelişiminin nesnel yasaları olduğunu gösterir. Bunun içindir ki kişiler veya «parti»ler, temsil ettikleri sınıf ve güçlerin **gerçekleştirme imkânı içinde olan eylemleri** yapabilirler. Belli bir tarihi anda her sınıf için gerçekleştirilebilir, nesnel yasalara göre sınırlı bir «imkânlar yelpazesi» vardır. Bu imkânlar yelpazesi içinde en doğru olanı görmek ve bunu, o imkânı yapısı gereği gerçekleştirebilecek olan güce kabul ettirmek, kişilerin veya partinin çabasıyla olabilir. O zaman o kişi veya partinin şahsında sembolleşen bir başarıyı görürüz. Lenin ve Bolşevik Partisinin rolü işte bu sınırlar içinde anlaşılmalıdır. Bu açıklamamıza göre Lenin ve Bolşevik Partisi, Rus işçi sınıfının gerçekleştirebileceği bir eyleme öncü olmuşlardır. Yoksa mümkün olamayanı mümkün hale getirmemişlerdir. O dönemde başka bir şey de olabilirdi ve diyelim Menşevizm, işçi sınıfını bu mümkün en doğru taktikten, yine mümkün, ama yanlış olan bir taktiğe sürükleyebilirdi. Ancak o donemde hiçbir kişi veya parti, işçi sınıfını doğrudan doğruya «saf» burjuva devriimnin peşine takamazdı. İmkânlar yelpazesi «sağ»da buna kapalıdır. Ve yine o dönemde Lenin ve Bolşevik Partisi, —kişi ve parti olarak elbette idealleri olduğu halde— doğrudan komünist bir toplum kurmayı önermemişlerdi. Yelpazenin «sol» kenarı da bu anlamda kapalıdır (yani o tarihî dönem için).

Marksizmin bize apaçık gösterdiği bilimsel doğru şudur ki, bir sınıf veya parti için neyi gerçekleştirip neyi gerçekleştiremeyeceğini belirleyen **yapısal sınırlar** vardır.

Buna göre bir sınıf, **sınıf olarak** bir başka sınıf haline gelemez. (Aynı şey sınıfların kendi partileri için de geçerlidir.) Ancak başka bir sınıfın, karşıtı olan sınıfın belli bir fonksiyonunu (yani egemen sınıf olma fonksiyonunu) tarihî mücadele içinde ele geçirir ve böylece de ken-

di yapısal özüne uyarlı bir toplum biçiminin inşasına geçer.

ÇKP öğretisi, Sovyetler Birliği'nin «geriye dönüşü»nü açıklamaya çalışırken çok ustalıklı sandığı bir mantık yürütüyor. Bu mantığa göre Ekim devrimi ile yokolan burjuzavi yeniden dirilip iktidarı ele geçirmiş oluyor. ÇKP bunu öne sürerken ilkin Lenin'in küçük burjuva üretim-kırsal alandaki-birimlerinin varlığı konusundaki sözlerine dayanıyordu.

Bununla vahim bir tahrif yapılmış oluyor. Şöyle ki: Anılan kesimler — kaldı ki en çok aile birimi üzerine kurulmuşlardır ve işçi çalıştıramazlar — sosyalist üretim ilişkilerinin egemen olduğu — özellikle, gelişen sanayi — alanın dışındadırlar ve bu alanda ilişkileri, «tabi», «belirlenmiş» bir nitelikte olmuştur her zaman. Üstelik Lenin bu kesimleri ,işçi sınıfının karşısında ve onun diktatörlüğünün denetiminde iken inceler. O halde eğer bu «küçük burjuva» kesiminden kaynaklanan bir «karşı-devrim»den söz ediliyorsa, bunun **işçi sınıfına rağmen** yapıldığı, yani işçi sınıfının denetimini zorla yıkarak iktidarı ele geçirdiği söylenmelidir. Nitekim 1919'da Macaristan'da ve Bavyera'da böyle olaylar oldu. Lenin işte **böyle** bir «karşı-devrim» tehlikesine işaret eder ve zaten «proletarya diktatörlüğü»nün bir gerekçesi de budur.

Oysa ÇKP bunu söylemiyor, söyleyemez de. Belli belirsiz bir «sızma» olayından bahsediyor. Ki bu «sızma» teması, ÇKP içindeki mücadelelerde sıkça geçer. Bu «sızmış» «hain»ler tasfiye edildiklerinde bunların dayandıkları sınıflara karşı da birtakım tedbirler alındığını gösteren hiçbir delile raslamadığımız için, «sızma»nın «ideolojik» olduğunu varsayıyoruz. Zaten ÇKP belgeleri de aşağı yukarı böyle demektedir.

ÇKP'nin «geriye dönüş» konusunda verdiği 18. ve 19. yüzyılların burjuva devrimleri sürecinden seçilmiş örneklerde bile açıkça görülür ki, o «geriye dönüş»leri gerçekleştirenler, ne burjuvazi veya onun partileridir, ne de bu sınıf ve partisi içine sızmış feodalite casuslarıdır. «Geriye dönüş» denilen olaylar, **burjuvaziye rağmen** feodalizmin **kendi** askerî-siyasî-sosyal gücü tarafından gerçekleştirildi. Ama o olaylarda burjuvazi ve onun partisinin görece bir «sapma» içinde olduğunu söylemek, yalnızca «geriye dönüş»ü **kolaylaştıran bir etkenden** söz etmek olur, «geriye dönüş»ü **yaratan bir etkenden** değil.

Komünist partisi, «muhafazakâr» bir görünüm alabilir, aldığının örnekleri var. Ama nasıl muhafazakâr parti ile gerici bir parti arasında fark gözetmek, insafsız eleştiricilerin bile kabul ettikleri bir gerçekse, belli tarihî koşullar sonucu ihtiyatlı bir politikaya geçmiş olan Komünist Partilerini hiçbir zaman haketmedikleri, hakedemeyecekleri sıfatlarla anmakta **ısrar etmek** sabırsız, ama iyi niyetli bir anlayışa ait olamaz artık.

Proleter diktatörlüğünü uygulayan parti (sol veya sağ) sapma içinde ise ve bu, elverişli bir konjonktürde vukua gelmişse, proleter denetiminden başını kaldıran **burjuvazi ve kalıntıları kendi karşı-devrimlerini** yaparlar ve bu işi kendi **partileriyle** kendi güçleriyle gerçekleştirirler.

Komünist partisine sızma... evet mümkündür, ama nasıl betona sızmış su, betonu su haline getirmezse ve ancak suyun beton duvarı yıkmasını kolaylaştırırsa, ancak o kadar etkisi olur bunun da.

Lenin, önemle üzerinde durduğu karşı-devrim tehlikesini böyle anlıyor. O, hiçbir zaman Komünist Partisi'nin kendi özünü değiştirerek bir burjuva partisi haline gelmesiyle olacak bir karşı-devrimi ,dahası toplum biçimi değişimini söylemiyor, söylemez de. Bunun aksini iddia etmek en hafifinden Hegel idealizmine bile değil de, Taoist diyalektiğe teslim olmak demektir. (Lenin böyle söylüyor diyerek Lenin'e hakaret etmeyi saymazsak).

Lenin, küçük üretimin varlığını sürdürmesi olgusuna dikkati çekerek, bu milyonlarca **küçük üreticinin bağrında filizlenecek** bir burjuva karşı-devrimci örgütlenmesini; proleter diktatörlüğünün, Komünist Parti'nin **karşısına** koyuyor, **içine değil** bay Aydınlık'çılar.

«Aydınlık»ın ilham tanrılarına göre sosyalizmin kurulması için «bin hattâ onbin yıl» geçebilirmiş. Bizim bu binyıllıklarla kehanet yarışına girmemizi engelleyen çok temel ilkelerimiz var. Ama bu kâhinlerimizin geçecek bin yılları sürekli bir gelgit şeklinde düşündüklerini de biliyoruz. Bunlara göre bu gelgitin alanı Komünist Parti'dir. Bu parti, bir gün bakarsınız kapitalist diktatörlüğün aracı olmuş, başka bir gün yeniden proleter diktatörlüğünü uygulamaya yönelmiş.

Bu sözleri durumu komikleştirmek için yazmıyoruz. Böyle şeylerin hele bugünler için ne denli gereksiz şeyler olduğunu biliyoruz. Ama eğer yarın, üye sayısının en azından % 40 - 50'sini işçi ve emekçilerin oluşturduğu Doğu Avrupa (SSCB dahil) ülkelerinin Komünist Parti'lerinin —ki ÇKP bunların «faşist parti» olduklarını söylüyor— birinde veya bir kısmında ÇKP'nin hoşuna gidecek bir değişiklik olsa —ki ÇKP bunu mümkun buluyor— o zaman, bu değişimi nasıl açıklayacağız? Ancak şöyle: Komünist unsurlar faşist partiye sızdılar ve bir darbe ile yönetimi ele geçirerek ülkeyi «faşist»likten «komünist»liğe doğru yönelttiler.

Baylar, sizin yerinize yaptığımız bu açıklama doğru değil midir?

Böylece bütün bu «devrim —karşı— devrim» mücadelesi parti içinde olan bir mücadele olarak ortaya konulmaktadır. Siyasal «oyun», parti üyelerinin dar kadrosu içinde, onların seçişleriyle belirlenecek bir şey gibi sunuluyor.

Zaten ÇKP'nin asıl tezi, gerekçesi de bu «sızma» teorilerine dayanıyor. **Bir anlamda** sosyalist toplumun seçkin, yönetici kesimini oluşturduğunu söyleyebileceğimiz Komünist Parti'sinin içindeki tartışmaların sonucuna göre o toplumun da ni-

teliği değişebiliyor. Parti içinde olabilecek şeylerin hiçbir sınırı yok ÇKP'ye göre. Nitekim daha 1969'da bizzat parti tüzüğünde «Başkan Mao'nun halefi» olarak adı yazılı olan Lin Piao, 1973'deki kongrede «ÇKP'ni revizyonist ve faşist bir parti haline getirmek, proletarya diktatörlüğünü yıkmak ve kapitalizmi geri getirmeyi»[6] istemiş olmakla, dahası buna teşebbüs etmiş olmakla yaftalandı.

Aynı yerde yazılı şu aşağıdaki sözler, Parti üyelerinin daha neleri yapma arzusunda ve mutlaka imkânında olabileceklerinin kabul edilmiş olduğunu gösteriyor:

> «...Çin'de Partimizin, Ordumuzun ve halkımızın Başkan Mao'nun önderliğinde kendi elleriyle devirdikleri **toprak ağası ve burjuva sınıflarını yeniden canlandırmak** ve bir **feodal —komprador— faşist diktatörlük kurmak** arzusundaydılar...» (Altlarını ben çizdim. Ö.L.)[7]

Herşeye kadir yöneticiler... «Ölmüş olan» toprak ağası ve burjuva sınıfını «yeniden canlandırabilen kişiler... Feodal niteliği de olan bir diktatörlük kurmak için araç olabilen bir Komünist Partisi...

Bütün bunların söylendiği bir metinde şu mahut «öğreti - tez»in de yazılı oluşu insafsız bir ironidir artık: «Tarihi yaratan biricik itici güç sadece ve sadece halktır».

Ama yalnızca «halk» ile alay edilmiyor, Marksizm'in, tarih konusunda, özellikle de toplum biçimlerinin gelişimi konusundaki her tezinin özüyle alay edilmiş oluyor, böylece. Çünkü yönetici partiye «sızma» —ki ideolojiktir— yoluyla her şeyin yapılabildiği bir yerde, halk, yaratsa yaratsa ancak «yanılmaz» önderin «bin yıl, onbin yıl» yaşamasına yönelik safiyane, ortaçağa özgü bir niyet-dilek yaratabilir. Böylece de «kendi gücüne güvenme» önderin «doğru çizgi» ve «siyaset»ine güvenme anlamına gelir.

Bütün şu yazılanlar «öğreti»lerin içeriğini aydınlatmakta yeterlidir. Ancak «Parti» üzerine söylenmiş «öğreti» üzerinde durmak bir başka yönden de yararlı olacak.

Mao Ze Dung düşüncesine göre komünist parti, faşist parti haline gelebilir (miş).* Bu «öğreti» ile bir kez daha «insan aklının doğruğundan tepe taklak aşağı, çok aşağı yuvarlanır insan. Ve yuvarlanıp giderken o aşağılarda bir yerde kendisi gibi «öğreti»ler ileri sürmüş birilerini görecektir. Ancak bu birileri, hiç değilse kendilerini «Marksist-Leninist» diye lanse etmiyorlardı. Aksine Marksizm-Leninizm'e düşmandılar.

ÇKP'nin şu anda ileri sürdüğü tezi, soğuk savaş ideologları en gürültücü biçimde II. Dünya Savaşı sonrasında ileri sürdüler. Ama haklarını vermek gerekir ki komünist ve faşist partilerin birbirine dönüşebileceklerini falan demiyorlardı. Söyledikleri komünist ve faşist partilerin «özünde aynı» olduğu biçimindeydi. Bu tezlerini ünlü «totalitarizm» öğretileri içinde açıklıyorlardı. Onlara göre «proletarya diktatörlüğü» ile «faşist diktatörlük» arasında fark yoktu, dolayısıyla her iki diktatörlüğün temel kurumları olan komünist ve faşist partiler de aynı şeydi.

Marksistler bu «soğuk savaş ideologları»na ve onların totalitarizm öğretilerine cevap vermek tenezzülünde bile bulunmadılar. Sadece Marksistler değil, bir parça aklı başında burjuva bilim adamları bile «saçma» buldular «totalitarizm öğretisi»ni. Nitekim bu öğreti en yaygın zamanında bile sırf karşı propaganda aracı olmaktan ileri gidemedi, unutulmaya yüz tuttu zamanla.

Şimdi bay «Aydınlık»çılar, bizden burjuva bilim adamlarının dahi saçma bulduğu bir «öğreti»nin yeniden keşfedilmiş bir biçimini ciddiye almamızı beklemesinler artık.

IV. «ANTİ-EMPERYALİZM» İLE SOSYALİZM İLİŞKİSİ

İncelediğimiz alıntı, «Çin... gibi ülkeler dünya anti-emperyalist cephesinde mücadelelerine devam ettiler» diye sona eriyordu.

«Proleter diktatörlüğünde ısrar» ettikleri öne sürülen ülkeler, niçin bir «sosyalist cephe» oluşturmazlar da bir «anti-emperyalist cephede» mücadelelerine devam ederler?

Daha önce görmüştük ki «SSCB gibi ülkelerin» kapitalist-emperyalist-faşist «olma» süreçlerinin o ülke halkları veya Komünist partileri tarafından farkına varılmayacak derecede sessizce olabileceği, ÇKP öğretisinin mantıki bir sonucu idi. Bu öğretiyi incelediğimiz yerde, «farkına varılamama»nın; ancak, sosyalizm ile dönülen sistemler arasında nitel bir ayrımı yadsımakla ve geri dönüşün, bilince yansımayacak kertede belirsiz olabileceğini kabul eden bir anlayışla açıklanması mümkündür yargısına varmıştık.

Ama Marksizm toplum biçimleri arasında ve hele sosyalizm ile kapitalizm arasında nitel ayrımları öngörür. Tarihî gelişim esprisi —ki Marksizmin can damarlarından biridir— bunu anlatır.

Öyle ÇKP ve «Aydınlık açıkça söylemeseler bile Marksizm'in **bu temel ögesini barındırmayan** bir anlayışa sahiptirler. İşte ancak böyle bir anlayış için, sosyalist olmakla, anti-emperyalist olmak arasında öyle sözü edilebilecek bir fark yoktur.

Proleter diktatörlüğünde «ısrarlı» olmasına rağmen Çin'in —ki tezleri kendisini ve Arnavutluk Komünist Partisini kapsamaktadır— sosyalist değil de anti-emperyalist «cephe» de yer aldığını söylemesinin —daha önce birkaç örnekte olduğu

* Herhalde bunun tersi de doğrudur, mümkündür. Ve kimbilir, dünyanın «faşist» diye nitelediği Uinochet'ye yapılan destek, bu «yüce düşünce»ye dayandırılmaktadır. Üstelik böylece Bay Pinochet «geriye dönmüş» de olmaz, daha «ileri de gider». Bu «ileri gitme»nin ne demek olduğunu Şili halkı deneyleriyle biliyor.

gibi— önemsiz bir şey olmadığını göreceğiz.

Bu yargı Çin'in «anti-emperyalist cephe»yi açıklayan tahlillerini ele aldığımızda çok daha iyi anlaşılacaktır.

«Aydınlık» dünyayı tahlil ediyor ve bize «tamamen Marksist» diye sunduğu şu sonuçlara varıyor:

Özetle: Gezegenimizde üç dünya oluşmuştur. («Altüst olma»lar ve «yeniden saflaşma»lar sonucu).

Birinci Dünya: SSCB+ABD: Bu iki «süper devlet», «diğer emperyalistleri de **baskı altına** almışlar» ve «sadece bu iki süper devlet» «dünya **hegemonyası»** peşinde koşma gücüne sahip» tir.

Demek ki bu iki birbirinden pek farkı olmayan güç — «dünya halklarının baş düşmanı» ve «emperyalizm»in «temel dayanakları» oluyorlar çünkü, baskıcı, hegemonyacı olma temel ayrımlarıyla öteki emperyalistlerden de farklıdırlar.

İkinci Dünya: Öbür **gelişmiş kapitalist** ülkeler. Bunlar «halklara karşı sömürgeci metodlara baş vurmaktadırlar» ama iki süper devletin de «baskısı altında»dırlar. Onlarla «dünya hegemonyası yolunda rekabet edememekte»dirler.

Üçüncü Dünya: İki dünyanın dışındaki **tüm ülkeler.** Bu dünya başta ve öncelikle iki süper devlet olmak üzere emperyalizmin **baskısı altında**dırlar. (Tahlili anlatırken tırnak içine aldığımız deyim ve cümleler Aydınlık'tan alınmadır.)

Görülüyor ki «Aydınlık»ın tahlilinde, «baskı» cı olmak ve «hegemonya peşinde koşma» ilk ve temel ölçülerdir. İkinci olarak da «sömürgeci ve yeni sömürgeci metodlara başvurmak» ölçüsü kullanılıyor.

Emperyalizm, **Leninist tahlile göre** öncelikle **kapitalizmin en yüksek aşamasıdır.** Bu çok bilinen tanım, bize emperyalizmin her şeyden önce bir **üretim biçimi** olduğunu söyler. Öyleyse Lenin'e sadık kalınırsa, **emperyalizme karşı** olmak her şeyden önce **kapitalizme karşı olmayı içerir** ve karşı koyma bu temel ögeden yoksun düşünülemez. Eğer böyle yapılmazsa belki emperyalizme karşı sayabilir kişi—veya parti— kendisini, ama bu karşı çıkışın Marksist-Leninstçe olduğu **asla** söyleyemez.

Emperyalizme varolan, varsayılan tüm «kötülük»ler özel olarak emperyalizme özgü değil; temelde, kapitalizme özgüdür. Bu bakımdan baskı, hegemonya, terör v.b. uygulamaları, giderek tümüyle **kapitalizmden soyutlanmış bir emperyalizme** izafe etme mantığı, Marksist anlayışa yabancıdır.

«Aydınlık»ın tahlilinde kapitalizmden eser yok. Tahlilinde kullandığı ölçüler, yalnızca **emperyalist uygulamaların sömürü, baskı v.b. şeklinde görünen sonuçlarına tepkiyi** içermektedir. **Emperyalizm** kapitalizm olan **temeline** karşı olunduğunu gösteren, söylenmiş hiçbir şey yok.

Baskı, hegemonya ve benzerlerine karşısınız, ama bizzat bunları yaratan özel mülkiyete, kapitalist üretim ilişkilerine, üretici güçlerin kapitalistçe kullanımına karşı değil misiniz? Sakın Lenin bunları söylediği için biz gerek duymadık demeyin baylar ve bırakın Lenin'in arkasında ortaçağ anlayışı tezgâhlamayı.

Az sonra Lenin'in emperyalizme karşı olmaktan, daha **doğru** bir ifedeyle söylemek gerekirse emperyalizmle mücadele etmekten neyi anladığını göreceğiz. O, bize aynı zamanda bu mücadelenin strateji ve taktiklerinin genel çerçevesini ve bu mücadelede gözden kaçırılması açıkça gericilik olan noktaları da gösterecektir.

> «....Emperyalizme, malî sermayenin iktisadî politikasına proletaryanın vereceği karşılık, serbest ticaret değil, **sosyalizm** olabilir. Proleter siyasetin amacı bugun gerici bir ülkü haline gelmiş bulunan serbest rekabet düzenini yeniden kurmak değil, kapitalizmin yokedilmesi yoluyla rekabetin tamamiyle ortadan kaldırılmasıdır».[6]

Lenin, Hilferding'e ait şu yukardaki sözleri onaylayarak hemen bu sözlerin altındaki yerde şunları yazıyor:

> «Kautsky, mali sermaye çağında «gerici bir ülküyü», «barışçı demokrasi»yi «salt iktisadî ögelerin işleyişini» savunduğundan ötürü Marksizmden kopmuştur. Çünkü nesnel olarak, bizi tekelcilikten tekelci olmayan bir kapitalizme geriye doğru çeken bu ülkü, reformist bir düzenbazlıktır.»

Demek oluyor ki Lenin yalnızca tekellere karşı çıkıp kapitalizme karşı çıkmayan ve o dönemde serbest rekabetçi bir kapitalizmi mubah görenleri, açıkça **Marksizmden kopmuş** olmakla niteliyor.*

Şimdi ÇKP'ye ve onun basit bir izdüşümü olan «Aydınlık»a bakalım.

Aydınlık, «diğer emperyalistler»e neden karşıdır? Halklara sömürgeci ve yeni sömürgeci metodlar uyguladıkları için. Bu emperyalistler anılan «metod»ları varsayalım ki terketsinler. «Sömürgeci»lik bir metod, yani değiştirilebilir bir şey olarak tanımlandığına göre bu mümkün sayılıyor demektir. Bu durumda Aydınlık onları kutlayacaktır. Ama bu arada «diğer emperyalistler» «geriye dönüş» yapmış olarak «serbest rekabetçi kapitalist ülkeler» haline gelmiş olmuyorlar mı?

Bildiğimiz gibi geri manevralara çok düşkün olan ÇKP ve Aydınlık için böyle bir süreç mümkündür.

Ama sadece mümkün değil, kesin olan bir şey var ki bu anlayışlarıyla onlar, Lenin'in deyimiyle «gerici bir ülküyü» savunmuş oluyorlar.

«Aydınlık», maskesi yırtılan birinin öfkesiyle bağıracaktır: «Biz, hiçbir zaman serbest rekabetçi kapitalizmi önermedik!»

Pekalâ, baylar şu aşağıdaki sözler de sizin değil mi?

* Hemen belirtelim ki «Anti-tekel» sloganları sosyalist etiketiyle ileri sürenler de Lenin'in sözlerinden paylarını alırlar.

«Avrupa ülkeleri ve Japonya gibi, kendileri de iki super devletin baskısı altında bulunan gelişmiş kapitalist (emperyalist demeye dili varmıyor Aydınlık'ın. Çünkü şimdi onlarla ittifak önermektedir ve bu arada hakarete gerek yoktur. Ö. L.) ülkelerle - ikinci dünya ile - iki süper devlete karşı ittifak.»[10]

İttifak kuracağınız için nazikâne «gelişmiş kapitalist» diye nitelediğiniz bu «diğer emperyalistler»e baskı ve hegemonyaya karşı «temel güç»lerinizin büyük imkânını sunarken onlardan da «sömürgeci metod»larından vazgeçmelerini istemek —yani dış sömürünün olmadığı, dolayısıyla iç sömürüye dayalı bir kapitalizme dönüş demek olacak bir «iyi istek»— ittifak programınızda yok mudur? Yoksa daha fena. O zaman «bir emperyaliste dayanarak diğer emperyalistle mücadele edilmez» şeklindeki özel yorumlu kuralınız, feci bir yara alır.

Ama belki de biz sizin tezinizi fazla iyimser yorumluyoruzdur. Yani siz «diğer emperyalistler»in sömürgeci «metodlar»dan vazgeçmelerini ittifak için şart koşmuyor, yalnızca «baskı»dan huzursuz olan bu emperyalistlere böylece kurtuluş kapısı açıyorsunuz.

«Kendileri de iki süper devletin altında bulunan» bu «diğer emperyalistler», sizinle ittifak ederek bu «huzursuzluk»larından bir ölçüde, belki de tamamen kurtuldular. «Diğer emperyalistler» huzura kavuştular. Yani kendi ülkelerinde sınıf mücadelesini şiddetlendirerek huzuru yok eden ve ülkelerini emperyalist sistemin zayıf bir halkası durumuna getiren temel sorunu hafiflettiler. Buna itiraz etmeyin çünkü siz «ittifak'tan «baskı»yı, «hegemonya»yı kaldırması için yararlanacaksanız, onlar da bu şekilde düşünecekler.

Bu durumda «huzura kavuşmuş» «diğer emperyalistler»in kendilerine sağladıkları «huzur» nasıl bir şeydir? Örneğin şu son yıllarda sıklaşan Çin-AET görüşmelerinde Çin'in AET'ye sunduğu «teminatlar» nedir?

«Diğer emperyalistler»in arayacakları tek temel teminat, iktisadî gelişmelerinin gerekli kıldığı şeyler olacaktır ve bunlar hiçbir zaman bugüne kadar kullandıkları 'metodlar'ın terki olmayacaktır.

Şu aşağıdaki sözleri söyleyene çok kızacaktır «Aydınlık», ama ne var ki söyleyen Lenin'dir:

> «**Günümüzdeki ekonomik mücadelenin** (dünyanın paylaşılması) **içeriğinin gizlenmesi ve bu mücadelenin bazan bu, bazan şu noktasına dikkatin çekilmesi,** teorik gelişmeleriyle Kautsky'nin de nihayet katıldığı (...) (ve **nihayet** Kautsky ÇKP sayesinde yalnız değil. Ö. L.) **Alman burjuvazisinin çıkarına olmaktadır elbet.** Kautsky'nın yanıldığı nokta da buradadır zaten. **Kuşkusuz yalnız Alman burjuvazisi değil, bütün burjuvazi söz konusudur burada. Kapitalistler dünyayı paylaşıyorlarsa, bunu, kendilerinde bulunan hain duygulardan ötürü değil,** (Ama ÇKP sayesinde emperyalizmin baskı, hegemonya gibi kötülükler yaptığına dikkat etmiştik ve zaten «işbirlikçi, hain, casus» sıfatlarını verdiğimiz adamlara duyduğumuz «öfke» onların bu kötülüklere «alet» olmalarından ötürü idi; değil mi bay «Aydınlık» cılar? Ö. L.) ulaştıkları yoğunlaşma düzeyi, kâr sağlamak için kendilerini bu yola başvurma zorunda bıraktığından yapıyorlar. Ve dünyayı, mevcut «sermayeleri», «güçleri» oranında paylaşıyorlar, çünkü kapitalizmin ve meta üretimi sisteminin var olduğu bir ortamda daha başka bir paylaşma sisteminin var olduğu bir ortamda daha başka bir paylaşma şekli sözkonusu olamaz. Şu da var ki, ekonomik ve siyasi gelişmeye göre, güçler de değişmektedir. Olayların ardındaki gerçeği kavrayabilmek için, güçler arasındaki ilişkilerin değişmesiyle hangi sorunların çözülmüş olduğunu bilmek gerekir. Bu değişikliklerin **salt** ekonomik mi, yoksa ekonomik-**olmayan** (örneğin askeri) bir nitelik mi taşıdığı sorunu, kapitalizmin şu içinde bulunduğumuz çağına ilişkin hiç bir temel kanıyı değiştiremeyecek ikincil bir sorundur. Kapitalist gruplar arasındaki mücadelenin **içeriği** sorunu yerine, bunların (bugün için barışçı, yarın için barışçı olmayacak, öbür gün gene barışçı olmayacak) biçimleri sorunu koymak, bir bilgiçci (sofist) gibi hareket etmekten başka bir şey değildir.»[11]

Şu yazılanların ÇKP «öğreti»sine tümüyle karşı olduğu apaçık, ama öğretici oldukları da o denli açık değil mi?

İsterseniz bir de «Aydınlık'ın «dünya birleşik cephesinin temel gücü» olarak nitelediği ve «emperyalizme **esas darbeyi** indiren güçleri kapsadığını»nı[12] söylediği «üçüncü dünya»ya bakalım. Acaba «yedek güç»lerle ittifak sorununu incelerken varlığını öne sürdüğümüz «gerici ülkü»ye burada rastlayacak mıyız?

«Emperyalizme esas darbeyi indirmek» sözü, Lenin'in biraz önce aktardığımız görüşüne göre —ve sosyalist devrimler çağında yaşadığımızı da bilerek— ancak ve ancak sosyalizme geçiş anlamındadır.

«Aydınlık» ve ÇKP, «sosyal emperyalist-faşist» diye nitelediği ülkelerin, şu yukardaki anlamda «esas darbe»leri desteklediğini inkâr edemez (Belki şu sırada bu desteğin aslında «hegemonyacı» amaçlar için yapılmış olduğunu da düşünüyor olabilirler.)

Demek ki bu **gerçek esas darbe**lerin vurulmasından SSCB ve Doğu Avrupa ülkelerinin rahatsız olduğunu iddia edemez ÇKP ve Aydınlık.

Ancak ÇKP ve «Aydınlık»ın çok daha değişik bir «esas darbe» anlayışları olduğunu görüyoruz.

Şu sözlere bakalım:

> «Ama bugün ülkelerin, siyasî bağımsızlıklarını ve milli egemenliklerini korumak

ve iktisadi bağımsızlıklarını elde etmek için sürdürdükleri mücadele de var. Bu, ikinci dünya savaşından sonra açılmış ve her geçen gün güçlenen yeni bir cephedir. Bu cephe, emperyalizme, özellikle iki süper devlete ağır darbeler indirmektedir. Bu, dünya anti-emperyalist cephesinin daha da genişlediğini ve güç kazandığının ifadesidir.»[13]

Demek oluyor ki «dünya anti-emperyalist cephesini» güçlendiren, genişleten olaylar, «ülkelerin siyasî bağımsızlıklarını, millî egemenliklerini **korumak**» ve «iktisadî bağımsızlıklarını elde etmek» için sürdürdükleri mücadeledir.

BİRİKİM'in 10. sayısında, şu yukarda tırnak içinde yazdığımız sözlerin içeriğini açıklamıştık. Ve zaten herkes bilir ki bunlar kapitalize ilişkilerin gelişmeye başladığı her ülkede burjuvazinin siyasal ve ekonomik taleplerinin ifadesidir.

Kapitalist sistemde birimler arası rekabet ve çatışma temeldir. Her kapitalist işletme, öburleriyle pazar sorunu yüzünden şu veya bu düzeyde çatışma halindedir. Belli bir gelişme düzeyine gelen her sermaye birimi, eski pazar kapasitesini aşmak zorunluluğunu duyar. Bu sermayenin doğal yasasıdır.

«Aydınlık»ın da belirttiği gibi birçoğu İkinci Dünya Savaşı öncesinde siyasî bağımsızlığı olmayan, sömürge ülkeler olan bugünün «Üçüncü Dünya» ülkelerinin hemen hepsinde kapitalizm belli bir ölçüde gelişmiştir. Bu gelişim sürecinin başlangıcında büyük ölçüde emperyalist tekellerin aracısı niteliğinde yerli sermayeler vardır. Bu yerli sermayeler (yerel burjuvazi) o ilk zamanlarda sermaye ve mal ihracında birer araç olarak «üretim dışı olan»lardan —ticaret gibi— kâr payı almaktadır. Bir kısmı da tarım ve hammadde ihraç edilmesinden kâr elde ederlerdi. Zamanla her iki kesim elinde biriken fonlar (sermayeler) sanayie de yöneldi. Hattâ bizzat tekeller kendi artan üretimlerini massedecek olan «sömürgelerin belli ölçüler içinde sanayileşmesi» hareketini desteklediler. Nitekim İkinci Dünya Savaşı sonrasında uygulanan bu politika sonucu metropoller ve sömürgeler (bağımlı ülkeler) arasında ticaret kapasitesi arttı. Savaş sonunda alan olarak birçok pazarı kaybetmesine rağmen mevcut pazarların bu biçimde «geliştirilmesi» ile sistem, sözü edilir bir çöküşle karşılaşmadı.

Ancak emperyalizmin —ve temelde kapitalizmin— eşit olmayan gelişme yasası hükmünü gösterdi. Birçok bağımlı ülkede, bazısı ortalama gelişme hızından daha fazla büyüyen sermayeler, artan kapasitelerini kapitalistçe kullanma imkânı aradılar. Bu zorunlu gelişim bazı yerlerde emperyalist tekellerle kısmî çatışmalara bile neden oldu. Zaten kapitalizmin yasasıdır bu. Kendi temel çelişkisini geçici bir süre hafifleten bir olgu, zamanla çelişkiyi daha üst ve derin biçimde kendini duyurur.

Şimdi «iktisadî bağımsızlık» gibi görünürde «nötr» bir talep, yine Aydınlık'ın tabiriyle «gelişmekte olan ülke»den gelirse, bunun sınıfsal içeriği nedir? Apaçık. Bu «gelişmekte olan ülke» burjuvazisinin **kendi ülkesinde** başkası (emperyalist tekel) tarafından ele geçirilmiş olan pazarı **kendisi için** talebinden başka bir şey değildir. Bunu talep eder, ama kuşkusuz özünde« ben sömürmek istiyorum» olan bu talep, elbette bu yalın, tam kapitalistçe biçimiyle «halk»a aktarılamaz. Pazar sorununun acilliğine, önemine ve ortaya çıkışının başka özel koşullarına göre belli farklılıklar içerebilmesine rağmen, ana sunuş biçimi, «siyasî bağımsızlık» ve özellikle «millî egemenlik» temasını kullanan milliyetçi ideoloji çerçevesindedir. (Türkiye'de yaklaşık olarak şu yukarda kabaca sıralanan nedenlerden ötürü benzer bir olayı yaşıyoruz halen —örneğin ulusal savaş sanayii işi—)

Ancak bu «gelişmekte olan ülke»deki sermayeler, bugün ulusalarası tekel olma aşamasına varmış metropol sermayelerle dünya pazarında rekabet edemeyeceklerini bilirler. Zaten **talepleri kendi alanlarıyla sınırlıdır** ve şimdilik bu alana tam egemen olma peşindedirler.

Ayrıca «gelişmekte olan ülke»de gelişmekte olan bir toplumsal mücadele vardır. Ve bu ülkede anılan mücadelenin başarısıyla belki emperyalist sistem bir yara alır ama o ülkenin egemen sınıfları yok olurlar. Bu bakımdan her «gelişmekte olan ülke»de egemen sınıflar öncelikle kendi varlıklarını sürdurmeye önem verirler. Bunun ilk yolu da büyük kısmı «savunma»ya «devleti güçlendirme»ye harcanacak olan yeni kaynaklar bulmaktır.

Dolayısıyla, hem gelişen sermayenin doğal isterleri, hem de kendi üklesindeki varlığını korumak isteyen egemen sınıfın siyasal-toplumsal gereksinimleri, ülke kaynaklarını kendisi için kullanma yolunda güçlü bir eğilimi besler ve geliştirir.

«Aydınlık»ın aşağıdaki sözleri bu oluşum içinde değerlendirildiğinde gerçek anlamlarını bulur:

«Petrol ambargosu yaparak emperyalistlere darbe indirenler bu üçüncü dünya ülkeleri değil miydi?».[14]

«Aydınlık» ambargocu İran ve Suudi Arabistan'ın «emperyalistlerin hiç hoşuna gitmeyen» bir iş yaptıklarını kaydediyor.

İran ve Suudi Arabistan övgüsü ve bunların dünya birleşik cephesinin «temel güç»ü içine dahil edilmesi üzerinde bir eleştiri yapmayı bile gereksiz bulur birçok insan.

«Aydınlık»ın «yüzlerce örnek» içinden seçtiği bu «esas darbe»ci iki «örnek» ülkenin yöneticilerinin ortaçağ artığı bir siyasal-toplumsal düzeni sürdürmek için uyguladıkları «metodları» Aydınlık önemsemiyor, biz de şimdilik işin bu yanını bırakalım. Esas darbe»cilerin petrol ambargosu yapmalarındaki «esas yan»a bakalım.

Petrol ambargosu ile Suudi Arabistan'ın gerici rejimi, Arap radikal milliyetçilerinin Arap alemindeki önderliğine rakip oldu. ABD'nin İsrail'e

dönük politikasının yarımadadaki tepkileri çok daha radikalleştirme tehlikesinin her şeyden önce kendisi gibi birçok Şeyhlik ve Krallıkların zaten sallantıda olan toplumsal tabanlarını kaydıracağını görerek, kendi siyasal varlıkları adına harekete geçtiler ve başarı sağladılar. Yine aynı ambargo ABD'ye rakip olmaya başlayan AET'ye asıl darbeyi indirdi ve onları ABD ile birlikte bir Enerji Ajansı'na (ABD önderliğinde) girmeye «ikna» ettirdi. AET'nin ABD hegemonyasına karşı epeydir yürttüğü ve mali alanda doların gerilemesinde gördüğümüz mücadele sürecini sekteye uğrattı.

Aynı «esas darbe»ciler petrol fiyatını arttırarak kârlarını yüzlerce milyar lira artırdılar. Bu parayla da İran şimdi Dofar kurtuluş hareketinin imhasına **yardım ediyor.** Burada belki «Aydınlık»ın ibret alacağı örnek bir cephe kuruldu: İran, ABD, İngiltere ve Umman Sultanlığı arasında. Tüm gerici petrol şeyhleri en modern silâhlarla donandı. Bu işe yüz milyarlar harcandı - ki, İran bu iş için üstelik borçlandı da. Ve harcanan bu paralar, emperyalist silâh tekellerinin kasasına girerken ve silâh endüstrisine yeni kan pompalanırken ABD kan ağlıyordu ve bütün bunlarla dünya «anti-emperyalist cephe»sinin ne denli güçlendiğini görüp kara kara düşünüyordu (!)

Aynı petrol fiyatlarının yükselmesi olayı nasıl ABD karşısında «diğer emperyalistler»i güçsüzleştirdi ise **«diğer anti - emperyalist cephe ülkelerini»** de ekonomik bakımdan güçsüzleştirdi. (Örneğin petrole muhtaç Türkiye'nin petrol ithaline ayırdığı para üç misli arttı.)

Çok açık gerçek şudur ki, İran ve Suudî Arabistan (öteki petrolcü ülkelerin çoğu da) malî - ekonomik kazançların **tam kapitalistçe** bir mantık içinde sağladılar. Tek gelir kaynakları olan ve kapitalist pazara arzettikleri en önemli, hattâ başlıca metaları olan petrollerini tutturabildikleri en üst fiyata satmaya çalışan ülkelerdir onlar.

Karasularını genişleten ülkeler de aynı kapitalist mantığı sergilediler.

Başka hammadde üreticileri de petrolcüleri izleyen kararlar almak için birleşiyorlar. Tüccar birlikleri gibi.

Kimseyi kınamak değil niyetimiz. Yalnızca «millî ekonomilerinin bağımsızlığı»nı düşünen ülkelerin bu düşüncelerinin anti - emperyalizmle hiçbir bağının olmadığını göstermek. Örneğin karasular sorununda genel olarak birleşen üçüncü dünya ülkeleri, bunun uygulanmasında birbirleriyle de çatışacaktır. Bu tamamen kapitalistler arası ilişki ve çelişkiyi anlatır (Türkiye - Yunanistan gibi).

«Dünya pazarı» haliyle kapitalist bir pazardır. Ve burada çıkarı çatışan iki ülkeden birinin emperyalist ülke oluşundan kalkılarak, olaya «anti - emperyalist» nitelik atfetmek için insanın öncelikle **bilimsel sosyalizmin** niteliğini unutmuş olması gerekir.

«Kendi gücüne güvenen» - ve dolayısıyla başkalarının gücüne hep kuşkuyla bakan, «siyasal bağımsızlığını ve kendi millî menfaatlerini koruyan» - dolayısıyla tüm dünya ülkeleriyle **mesafeli,** titiz, hesaplı bir ilişki kuran, «sosyalist ülkenin faşist hale gelebileceğini **kavrayan»** ve dolayısıyla sosyalizme geçişin bir kurtuluş olacağından kuşkulu olan... halkların «anti - emperyalist cephesi« (!)

Enternasyonalizm, sosyalizm, Marksizm - Leninizm sözlerini yaldız diye kullanan ve bu kavramları içi boş, anlamsız şeyler haline getirenlerin kafalarında yarattıkları «tüm dünya», çıplak haliyle işte şu yukardaki şeydir.

Bu sancılı hayâlin Marksizm - Leninizm alanı üzerinde hayli uzun sürmüş seferi esnasında karmakarışık edilmiş olan daha bir dizi sorun vardır. Bu bakımdan «Aydınlık» üzerine inceleme burada bitmeyecek.

[1] *Çin Komünist Partisi 10. Millî Kongresi Belgeleri,* Aydınlık Yayınları, Ekim 1974.
[2] V. İ. Lenin, *Doğu'da Ulusal Kurtuluş Savaşları,* s. 25.
[3] *Çin Komünist Partisi 10. Millî Kongresi Belgeleri,* Aydınlık Yayınları, Ekim 1974, s. 25.
[4] *Aydınlık,* sayı 57, s. 1.
[5] *Aydınlık,* sayı 57, s. 1.
[6] *Çin Komünist Partisi 10. Millî Kongresi Belgeleri,* s. 17.
[7] *a.g.e.,* s. 17.
[8] V. İ. Lenin, *Emperyalizm,* Sol Yayınları, Eylül 1974, s. 134.
[9] *a.g.e.,* s. 134.
[10] *Aydınlık,* sayı 57, s. 2.
[11] V. İ. Lenin, *Emperyalizm,* s. 88 - 89., (.....ötürü değil, ibaresine kadar altını ben çizdim. Ö. L.)
[12] *Aydınlık,* sayı 57, s. 3.
[13] *a.g.e.,* sayı 57, s. 3.
[14] *a.g.e.,* sayı 57, s. 5.

ARBEİDSKOLLEKTİV

M - L Hareketin Analizine Katkılar ve Örgütün Anatomisi -II-

Çevirenler
YANA FLOOR — TACISER BELGE

BÜROKRATİK-MERKEZİYETÇİ ÇALIŞMA TARZININ BATI ÖZELLİKLERİ

«Keskin» sol evreden bugünkü duruma (1968-71) geçerken hareketin içinde meydana gelen içsel değişiklikleri ele almadan önce M-L Hareketi ötekilerden ayıran örgütsel çalışma biçiminin bazı özelliklerine kısaca değineceğiz. Ancak, M-L Hareketin bu analizinden kendi başına bir örgüt teorisi çıkarmaya çalışmayacağız. Dolayısıyla, burada anlatılanlar yalnızca, yukarıda betimlediğimiz pratikçi ideolojinin örnekleri olarak düşünülmelidir. Başlıca amacımız bürokratik-merkeziyetçiliğinin işleyiş biçiminin tam bir tablosunu çizmekten çok, bunun gerçekte neler ima ettiği konusunda fikir vermektir.

İÇSEL ÇELİŞKİLERİN GİZLİ TUTULMASI

«AKP/RU, demokratik merkeziyetçiliği, SBKP, ÇKP ve AEP geleneğine göre uygular, 'İçeride tartışma, dışarıda birlik' ilkesini önemle benimser. KAG'nin* bu konuda farklı görüşleri vardır, onlar en temel sorunların bile açık tartışılmasını isterler.» (1973 baharında RU ile KAG üzerine yapılan tartışmadan sonra yayınlanan karardan alınmıştır.)

Bu karara göre, siyasî ayrılıklar üzerine açık tartışma «sözlerle eylem arasındaki bölünmenin sistemleştiği bir parti»nin ortaya çıkmasına yol açar ve «dışarıda, üyelerin birbirinden ayrı çizgiler için mücadele etmesini» mümkün kılar. (Aynı belge)*

AKP liderleri bu korku yüzünden, kelimelerle eylem arasında zaten bir ayrılık varsa bunu gizlemenin boşuna bir çaba olduğunu görmezler; ayrılık, kabul edilmiş siyasî çizginin pratiğe dökülmesinde, üyelerin pratiğinde nasıl olsa kendini gösterecektir. Eylemde birliği yaratan koşul, ideolojik temelde birleşmiş olmaktır, buna ancak yoğun siyasî tartışmayla varılır. Parti birliğini koruma kaygısından uzak, Marksist-Leninist terimlerle yapılacak açık bir tartışmaya izin verilmelidir. Ancak o zaman bilinçli işçilerin partiyi denetlemeleri mümkün olabilir ve sınıf mücadelesinde partinin karşılaştığı güç sorunların doğru bir biçimde ele alınması garantilenmiş olur, ayrıca parti dışındaki devrimcilerin de bu tartışmalardan bir şeyler öğrenmesi imkânı doğar.

Bu ilkelere uyulmazsa, tartışmalar içsel, döngüsel bir atmosferde yozlaşıp kolaylıkla ilkesiz kavgalara dönüşebilir; tartışanların nesnellik ve dar dürüstlükten uzaklaşmamalarını sağlamanın bir yolu da tartışmanın herkesin gözü önün-

* KAG: bu yazıyı yazan grup (Komünist İşçi Grubu).

* AKP teorik tartışmalar konusunda demokratık merkeziyetçiliği benimsediğini söylerken, legal parti olduğunu unutarak, daha çok demokratık merkeziyetçiliğin illegal koşullarda aldığı biçimi savunuyor. Türkiye'de de, bu açık tartışma fikrini fazla «liberal» bulacaklar vardır. Biraz aşağıdaki Lenin alıntısını okumak yeterli.

de yapılmasıdır. Her şey gizli olunca, partinin üzerinde hiç tartışılmamış bir çizgiyle ortaya çıkılabilir ve halkın da bundan tamamen habersiz olması kabildir.

Açık tartışma olursa ansızın bir «çizgiler keşmekeşi»nin doğacağına inanmak, sorunu yapay bir biçimde koymak olur. Bu, bugün AKP/RU'da teorik tartışma yapılmadığı için gizli bir çizgiler «keşmekeşi» olduğu anlamına geliyorsa kabul edebiliriz. Ama partide *yaşayan ve yapıcı* bir Marksist tartışmanın varolmasının bir çizgiler keşmekeşi yaratacağına inanmak, akılcı teorik tartışmanın, siyasî birlik ve güçlülüğün kaynağı olduğuna güvenmemek demektir. Bu *tür* tartışmalara (yani M-L Hareket içinde yapılan kısır tartışmalardan farklı olarak) ne kadar çok insan çekilirse, kitleler içinde birlik de o kadar güçlenir: «Parti ve onun ortak taktiği üzerinde konuşmalar, münazaralar, tartışmalar zorunludur. Bunlar olmazsa kitleler çözülür, üzerinde birleşilmiş kararlar alınamaz. Sonuçta eylemde birlik sağlamak da imkânsızlaşır.» (Lenin Collected Works 19. cilt. s. 346)

AKP İdeolojisinde teori ve pratik birbirinden koparılmıştır. Merkez Komitenin karar ve direktifleriyle örgüt yaratılabileceğine —«sınıf düşmanının üzerine sıkılmış bir yumruk gibi inilebileceğine»— inanılır. O halde liderlere güven ya da «bağlılık» sorunlarının örgütü bir arada tutmak açısından belirleyici önemi olduğuna şaşmamak gerekir.*

* Bu tavır Türkçe'de «feodal ilişki» deyimiyle anlatılıyor. Bir önderin kişisel dehasına, kahramanlığına, içtenliğine, v.b. güvenen militanlar onun çevresinde toplanır ve sözlerinin teoriyle uygunluğunu düşünmeden kabul ederler. Önder, onları okuma ve düşünme zahmetinden kurtarır. Bu gibi bağlılıklar çözülürse genellikle kişisel, ahlâkî nedenlerle çözülür.

SOSYALİSTLER ARASI ÇELİŞİKLER ÜZERİNE GÖRÜŞLERİ

Yukarıda anlatılanlar doğal olarak, M-L Hareket içinde ya da genel olarak sosyalistler arasındaki çelişkilerin onlar tarafından nasıl anlaşıldığı sorunuyla da ilintilidir. M-L Hareketin bu konudaki anlayışının temeli pratikçi ideolojidedir; M-L Hareketinin bu yanlış anlayışının özü, bugünkü konumda sol içinde kaçınılmaz olarak ortaya çıkan anlaşmazlıkları, tüm sosyalistler için *kollektif bir öğrenme süreci olarak* görmemelerinden, yani, sosyalist hareketi bir bütün olarak toparlayacak bir süreç olarak görmemelerinden ileri gelir. Onlar bu anlaşmazlıklara örgüt açısından, doğrudan doğruya kendi örgüt çıkarları açısından bakarlar. Böylece AKP liderleri her zaman hareketin eleştirilerine *komplo* gözüyle bakacak, hareketi yıkmaya yönelik daha büyük *planların* parçası olduğundan kuşkulanacaktır.* Bütün hayatı dost-düşman ilişkisi açısından yaşarlar. Bu nedenle, M-L Hareket içinde ortaya çıkan çelişkilerde, iç bunalımlarda ya da doğru siyasî mücadele ve taktiğin saptanmasında ortaya çıkan sorunları anlama imkânından yoksundurlar. Dolayısıyla M-L Hareket muhalefet arasında örgütsel bir bölünme olur olmaz her şeyin düzeldiği; hareketin «oportunizm»le mücadeleden daha «güçlü» ve «tek vücut» halinde çıkıldığı şeklinde bir mantık yürütme eğilimi vardır.*

* Bizde de her muhalif, karşı-devrimci, çoğu zaman da ajan olur. Ama koskoca Çin, Lin Piao olayını böyle açıkladıktan sonra bir fraksiyonun aynı şeyi yapmasına şaşmamalı.

ÇELİŞKİLER VE SORUNLAR PARTİ ÜYELERİNDEN GİZLENİR

AKP/RU içinde hayatın bir bakıma açık olduğunu düşünebiliriz. Ama bu bir yanılsamadır ve bundan kurtulmak güçtür; çünkü kendilerinden sır saklananlar bunu hiçbir zaman bilmezler. Ne var ki AKP/RU içinde sır saklama uygula-

* Bu da anlamını yitirmiş bir klişe olarak hep ağzımızda. Bugün Türkiye'de bu anlamda büyük «arınma»lardan geçmemiş grup veya parti yok. Durmadan bölünerek «güçlendiğimiz» halde nedense hep aynı yerde sayıyoruz.

ması çeşitli düzeylerde vardır ve merkez komite «her şeyi bilen» en yüksek düzeydir. Örneğin merkez komitenin genel kurul toplantısından sonra yayımlanan bildirilerde, oturumların tutanaklarına hiç yer verilmez, böylece orada olup bitenleri anlamak imkânsızdır. Liderler arasındaki çelişkilerden hiç söz edilmez. Bu, üye kitlesi karşısında merkez komitenin birleşmiş bir blok gibi ve «kritik durumlarda» tüm otoritesini terazinin kefesine koymaya hazır bir görünümü olduğu anlamına gelir. Böyle bir uygulamadan ve merkez komite üyelerinin kimliklerinin bilinmemesinden ötürü* tüm merkez komite kurumu bir esrar perdesi altında gizlidir. Örgüt içinde tek legal ve gizli fraksiyon merkez komitesidir.

Hareketin karşılaştığı sorunlar, üyelerin şevki azalmasın kaygısıyla gizli tutulur. Öte yandan olumlu işler kuvvetle vurgulanır. Böylece üyeler, mücadelenin gücü konusunda gerçeğe uymayan izlenimler edinirler. Bu nedenle kimi zaman, özellikle kendi bölgelerinde işlerin kötüleştiğine inanmaları kolaylaşır, çünkü öteki bölgeler hakkında hiçbir bilgileri yoktur.

* Devrimci illegalite adına iyi bir yutturmaca bu da. Devrimci partiden çok Mafya'ya yakışan bu yöntem her türlü iç eleştiri imkânını zedeler.

KONGRE VE KARARLAR HAKKINDA BAZI NOTLAR

Hareketin içindeki gerçek havayı yansıtan bir ayna olması beklenen kongre yalnızca Merkez Komitenin dileklerini yansıtan, alkışçı bir topluluk olarak gelişti daha çok. Herkes yığın yığın öneriler verebilir, yeni bir Merkez Komite için bir sürü aday gösterebilir ya da kongre için delege gösterebilir. Bütün bunlar demokrasi görünümünü yaratır. Ama bir gruptan seçilen delegeler öteki gruptan kimlerin seçildiğini öğrenemediği için, kongrede belirli birtakım siyasî platformlar için bloklaşmak tamamen imkânsızlaşır. Bu noktada Merkez Komite atomize olmuş bireyler kalabalığı karşısında tek bir ortak blok olarak çıkar. Bu bireyler daima Merkez Komite'ye «güveneceklerdir» çünkü kendileri hiçbir olayı yeterince bilmezler. Böylece kolaylıkla «hep birden» alınan kararlar ortaya çıkar. Kongre ve genel sekreterliği saran atmosfer, bu kuruluşların daha sonra esrarlı bir biçimde, «Mao Zedung düşüncesinin büyük bir okulu» olarak görünmesini sağlar.

Aslında kongredeki tartışmalar, taban seviyesindeki basit tartışmalardan daha az gerçekçi ve daha genel düzeydedir. Kongreden sonra hiçbir zaman *kongre tutanakları* üyelerin eline geçmez, bütün bilgileri Merkez Komite'den gelen «özetler» ya da duygusal nutuklardır. Önemli sorunlar üzerinde karar verilmez, bu iş Merkez Komite'ye bırakılmıştır. Böylece birdenbire *Klassekampen*'de daha önce içeride tartışılmamış, karara bağlanmamış bir çok yeni çizgi ve görüş açısı ortaya çıkar.

Ayrıca yeni bir durum ortaya çıktığında temsilciler grubunu toplayıp, hareketin görevleri konusunda temel ilkelere dayalı bir değerlendirme yapmazlar.

Böyle temel ilke değerlendirmeleri kararlarının AKP ideolojisinde hiçbir yeri yoktur, kitlelerin bilgisi durumun Komünist örgüt tarafından yapılan Marksist analizinden değil, sadece pratikten gelir ve mücadele içindeki «fedakâr»lık örneği gösterdiği ölçüde güven kazanır, ilerler. Teorinin işlevleri olan değerlendirme ve birçok kişiyi biraraya toplama unutulmuştur.

SOLDAN SAĞA DOĞRU İÇ DÜZEYDE NELER OLDU?

1971 yılı M-L Hareketin gelişiminde birçok bakımdan dönemeç noktasıydı. Daha 1970 yılında, siyasî çizgide ve örgütün tüm «üslûbunda» bir değişme başlamıştı; bu, iki yıl içinde tam bir sağa dönüşle son bulacak olan bir yeniden düzenlemeydi. «Sıradan halk» gibi davranmaya, halkla temas kurmaya önem verildi; Marksizm - Leninizm çalışmaları hâlâ ana görev olarak ilân edilmekle birlikte, hareket gittikçe daha çok «eylemlere» ve çeşitli «mücadelelere» yöneliyordu. Hareketin teorik dayanak noktasını kaybederek, gittikçe ilkesizleşerek sağa kayışının nedeni, mümkün olan en çok sayıda insanın üzerinde birleşebileceği talepler koymak, herkesin anlayabileceği bir dil konuşmak, «evcil» olmaktı.

Birçok hayalî ya da yarı hayalî «mücadeleler» arasında nihayet bir tanesi yeterince gerçekti. AET'e karşı direnme hareketi. Ve işte bu, kendilerini sürekli ve gerçek dışı bir inatla «halkın mücadelesinin önderi» olarak göstermekle, en ilkesiz bozgunculuğa yol açtı. M-L Hareketin, AET'e karşı mücadelede nasıl bir çizgi izleyeceği sorusu 1971'de önem kazandı ve çözüme bağlandı. Sonuçta, «Folkebevegelsen mot EEC»* hareketine kayıt olundu ve millîyetçilik ve ahlâkçılığın gemi azıya aldığı bir propaganda ve ajitasyona girişildi. (Teorik olarak söylersek bu harekete «Maoist» unsurlar sol - Stalinist unsurları yenmiştir.)

SUF/MLG ve AKMED* tam tecrit olmaktan kaçınmıştı ve AET'e karşı direnişte fedakârca ve büyük görevler başaranlar, M-L Hareketin direniş mücadelesinde «önder» ve «belirleyici» güç olduğu yanılsamasını yaşamaya devam ettiler. Maoizm'in körü körüne uygulanışı, bu kişilerin AET mücadelesine ilişkin olarak devrimci gelişmenin ilerlediği konusunda hayâl âlemine dalmalarına yol açtı; herkesten sürekli olarak «büyük eylemlere 'hazır' olmaları» isteniyordu; Sosyal Demokrat hükümet referandumun sonuçlarını geçerli saymayacak, parlamento legalitesinden koparak devrimci bunalım anını yaratacaktı.* (Bu yanlış kehanetler, M-L Hareketin hiçbir zaman Sosyal Demokrasinin gerçek niteliğini ve işlevini anlayamadığını, o zamana kadar olan herşeyden daha kesin bir biçimde ortaya koyuyordu.) M-L Hareket bu direniş hareketine katıldıktan sonra Norveç toplum formasyonu, siyasî sistemi ve devrimci bir politika izleme yollarını öğrenme fırsatını ele geçirmişti. Kısacası, sekter olmadan gerçekçi olunabileceği öğrenilebilirdi. Ama onların öğrendiği şey çok farklıydı. Onlar halkın önünde «gösteri yapma»yı, Marksist analiz ve perspektif denebilecek her şeyi rafa kaldırdıktan sonra «birleşebilecek olanları birleştirmeyi» öğrendiler; moral olarak öfkeli bir ajitasyonu (analitik ve «Leninist» yolu *hiçbir* zaman öğrenmediler - ne o sırada ne de daha sonra) öğrendiler, iyi *taktikçi* olmayı öğrendiler. «Teoriye» göre «denizde balık gibi yüzmesi» gerekenler, akıntıda pasif bir şekilde sürüklendiler ve aynı zamanda çabaladıkça kendilerinin «gerçekten», kitle hareketinin «öncü gücü» olduklarına inandılar. M-L Hareketin üyelerine bu oportunizmi yurtturmanın bir tek yolu vardı, o da AET direnişinde sıcak devrimci ihtimaller olduğuna inanmalarını sağlamaktı. AET direnişinin sınırları, referandumdan sonra da gizli tutuldu; % 47 oranında evet oyu almasına karşın sonuç «parlak bir zafer» olarak

* AET'e karşı halk hareketi. O sıralar Çin'in AET'i desteklediği bilinmediği için Maoist grup bu eyleme katıldı.

* AKMED: «AET ve pahlılığa karşı işçi komiteleri».

* «Faşizmden daha küçük bir düşman Maoistlerin şanına yakışmaz. Anlaşılıyor ki AET'e katılmak isteyen Norveçli Sosyal - Demokratların da hemen Faşistleşeceği, böylece de devrim-öncesi buhranın başlayacağı umulmuş. Oysa Sosyal-Demokratlar referandum sonuçlarını kabul ettiler ve mesele kapandı.

ilân edildi. AET direnişini gerçekte olduğundan daha büyük gösterme eğilimi, AET'ye karşı «sürekli cephe» adı altında olayın aylarca canlı tutulmasında da kendilerini gösterdi.

Bu gelişme 1971'de başlamıştı. Ama üyelerin büyük çoğunluğu için tartışma ve kesinlik kazanmış kararlar yoluyla *bilinçli* bir çizgi değişikliği söz konusu değildi. MLG'nin 1971 yılı yazında yaptığı 1. kongrede ve daha sonra, aynı yılın kasım ayında SUF (M-L)'in 2. kongresinde, bu kararlar son derece genel cümlelerle geçiştirilmiş, yorumu tamamen liderlere bırakılmıştı.*

Ne var ki, AET sorunundaki değişikliğe paralel olarak, Hareketin iç düzeyinde de tamamlanan bir değişiklik olmuştu. İşte, Hareketin dışa dönük politikasının giderek sağa kaymasına yol açan daha derindeki nedenleri aramamız gereken bir yer bu değişimdir.

Daha önce de anlatıldığı gibi, 1971'e gelene kadar ki «keskin sol» politika, az sayıda üyelerin sürekli olarak daha fazla işle görevlendirilmesi ve sıkı «iş ve görev ahlâkı»nın ne kadar iş yapılacağı konusunda hiçbir sınır koymamasıydı. Hareket özellikle AET mücadelesinde dışa dönük kavga görevlerini, bilinçli olarak ana göre haline getirince bu güçleşti. Bir süre sonra bu politik etkinlik seviyesini, birçok kişinin siyasî pasifliğe düşmesini engelleyerek sürdürmek imkânsızlaşmıştı. Bu bunalım durumu (İçsel olarak «savaş komünizmi» deniyordu buna),* genel olarak Marksizm ve teorik çalışmanın bir yana itilmiş ve ikincil bir iş haline getirilmiş olmasıyla da artıyordu. Böylelikle, kendi yoğun eylemleri içinde gömülü olanlar, uzun vadeli siyasî perspektiften her geçen gün biraz daha uzaklaşıyorlar ve teorik temelde bir *anlamı* olmayan siyasî pratikle tabiî ki «Hareketi yürütmek» imkânsız hale geliyordu.

Bu eğilimler liderlerce çok iyi anlaşılıp dikkatle değerlendirildi, 1971 yılına ait iç belgeler özellikle buna tanıklık eder. Sonuç olarak yönetici çevreler, tüm Hareketi «yeniden inşa etme» yönünde bir işe giriştiler. İçdüzeyde meydana gelen bu değişimleri ele almadan, M-L Hareketin tarihinde 1971'den bu yana meydana gelen değişiklikleri anlamak mümkün değildir.

* Bazı Maoist hareketler «legalite batağına» saplanmamak için legal parti kurmamayı tercih ediyorlar. Burada, popüler bir harekete katılıp sonra kendini legal bir parti içinde bulmakla sonuçlanan tipik bir «kendiliğindencilik» örneği görüyoruz.

* Birtakım şatafatlı deyimleri gerçek anlamlarından koparıp çarpıtarak kullanmak bütün küçük burjuva «devrimci» hareketlerinin ortak özelliği. Üniversite bahçesine «kurtarılmış bölge» demek gibi.

YENİ ADAM TOPLAMA VE DALGALANMA*

İç hayatın yeniden inşa edilmesi, halktan sekterce tecrit edilmiş olmaya karşı savaş ilânıyla başladı. «Yeniden düzenleme» mücadelesi diyorlardı buna bildirilerinde. Bu düzenlemeye göre kendi aralarındaki toplantıların süreleri kısaltıldı ve seyrekleşti, mecburî çalışmalar ve iş belgeleri de azaltıldı. Yalnız biz burada, verilen kararlar üzerinde durmaktan çok uzun bir süre içinde gerçekten ne olduğunu ve bunun tüm örgütün niteliği üzerindeki etkilerini ele alacağız. Bu çalışma görevlerinin azaltılmasına paralel olarak üyelik şartları da kolaylaştırıldı; yeni üye toplamak için ilkin gençlik örgütünde (SUF) daha sonra da MLG/AKP de kampanyalar açıldı. İlerlemenin en önemli ölçütü üye sayısındaki artıştı - zaman zaman değişik yöresel gruplar arasında kimin daha çok üye toplayacağı konusunda yarışılıyordu. Bu ölçütü getiren —yeniden düzenleme ile ilgili her şeyde olduğu gibi— SUF/

* Yanlış teorik temellere oturan bir hareket zorunlu olarak kendiliğindenciliğe mahkûmdur. Legal veya illegal olması, yanlışların niteliğinden başka bir şey değiştirmez. Örgütler veya fraksiyonlar arası rekabet varsa, niceliksel, yani kimin daha çok adamı olduğu, başarının temel ölçütü olur. Niteliksiz niceliğin (niceliksiz nitelik gibi) bir avantaj değil, bir dezavantaj olduğu düşünülmez.

MLG'nin yönetim organlarıydı. Harekete yeni üye kazandırmayan eylemlerin ve cephe örgütlerinin başarısız olduğu düşünülüyordu; bu, yapılan çalışmalarda tabiî ki bilinçli olarak gözetilen bir şeydi.

Giderek işte pasif kalan üyelerin örgütten atılma uygulaması kaldırıldı. Bunun sonucunda, örgütün dışında kalmalarının tek nedeni örgütte çok fazla görev verilmesi olan sempatizanların çoğunun artık üye olmasına yol açtı. Böylece hem partide, hem de gençlik örgütünde görece pasif üyelerin sayısı artmış oldu.* RU'da (Kızıl Gençlik) bugün üyelerin tamamen pasif olması mümkündür, yalnız 1 Mayıs'ta Hareketin gücünü göstermek için gösterilere katılma zorunluluğu vardır. Aynı şekilde ara sıra toplantılara katılmakla ve çok gerekli birkaç dış eylemde yer almakta AKP üyesi olunabilir. Bu adam toplama politikasının uzun vadede doğuracağı olumsuz sonuçlara insan gözünü yumsa da, bütün bu değişiklik kendini AKP içindeki tartışmalarda da göstermiştir.

«Birçok sol fikir hâlâ yaşamaktadır. Bunların en önemlisi aşağıdakidir: Ancak eğitim görmüş komünistler örgüte alınır. Peki, eğitimsizlik yüzünden okuma alışkanlığı olmayanlar, ağır iş koşulları yüzünden böyle fırsatlar eline geçmemiş olanlar ne yapacak? Onların işçi sınıfında kökleri olan siyasî görüşleri daha önemli değil midir?... Parti, sınıf bilincine ulaşmış bir proleteri ve komünizm için savaşmaya istekli her kadını kabul etmeli ve sonra *parti içinde* onlara *eğitim sağlanmalıdır*.»* (1. Kongre'den program ve kararlar. s. 139).

Bununla, «halkın» devrimci örgütlenmesinin kolay bir iş olduğunu söylemek istemiyoruz, yalnızca burada AKP'nin seçtiği çözümün «halkın mücadelesi»nde «önderliği» alacak olan ve «halkla birlik olan» bir örgüt olmak yolunda nefes nefese bir girişim olduğunu belirtiyoruz. (SV'dan gelen tehdidin, AKP liderleri de farkındalar.)

Fakat AKP'nin başarıya ulaşmasını engelleyen önemli bir nokta vardır. —özellikle işçiler arasında— AKP bunu anlayamadığı için, garip bir şekilde çözülmez çelişkilere takılıp kalır. Parti ne odur ne budur - ne iyi eğitim görmüş kadro örgütüdür, ne de düşük eylem düzeyiyle geniş, proleterleşmiş bir örgüt. Bunun yerine parti bu iki tip örgütün en olumsuz niteliklerinin bir karışımıdır. Sekterlik ve dogmacılık yürürlüktedir, teori düşmanlığıyla, saf ahlâkçılıkla karışmıştır, örgütün pasifleştiren ve durgunlaştıran bir gelişme hâkimdir.

Düşürülen eylem düzeyi sayesinde çok adam toplamanın mümkün olmasıyla örgütün etkisi eskisine oranla artmamıştı. Sağa* dönüşle birlikte eylemlerde de bir değişiklik görüldü. Yoğun bir eylemcilikten (gösteriler vb.) bugünkü daha sakin, geniş «halk cepheleri»ni ana hedef alan legal etkinliklere dönüldü. Eskiden burjuva legalitesini yıkmak, Amerikan elçiliğine taş atmak haklı bir şeydi; ideolojiye göre faşistleşen burjuvazi ve tekelci kapitalizm *kendisi* bu legaliteyi yıktığı için Hareket, burjuva - demokratik hakları korumak üzere cepheye atılıyordu. Böylece Hareketin iç koşulları ile —eylem biçimleri ve üye sayısı— dıştaki siyasî pratik biçimleri arasında bir bağlantı olduğunu görüyoruz.

Her şeyden önce, anlamamız gereken nokta bu yeni siyasî çizginin gelişiminin üye sayısının hızla artmasına nasıl bağlı olduğu ve buna ilişkin olarak, taban düzeyinde artan bir

* Bu aslında bütün sosyalist partilerin bir sorunudur ve kolay kolay çözülmesi beklenemez. Kitle partisi olmak isterken şekilsiz bir yığın haline gelmek ya da bir kadro partisi olmak isterken kitleden kopmak tehlikeleri her zaman vardır. Çözüm herhalde ikisini birleştirmek ve bilinçsiz üyeleri ciddî eğitimden geçirerek kadroya almaktır. Ama bunu yapması, söylemesi kadar kolay değil elbette.

* Söz olarak yanlış değil bu; sorun, ne biçim bir eğitim sağlandığı.

* «Sağa» dönüş derken, legal etkinliğin sağ sapma olduğu kasdedilmiyor. Ama Hareket kendisi legalizmi «sağ sapma» olmakla suçlarken, ülkede bir değişiklik olmadan legal parti haline geldiğine göre, bu yenilik kendi ölçülerine göre «sağa dönüş» sayılır.

değişkenliğin, yani üyeler arasında gittikçe artan sürekli bir dalgalanmanın, nasıl ortaya çıktığıdır. Bu dalgalanma 1971'den sonra gerçek Marksist bir eğitimden geçerek gelen üye sayısının sürekli olarak azaltılmasının bir sonucuydu. Dolayısıyla üyelerin çoğu devrimci işler için «keskin»lik etkisinden yoksundu; oysa bu, örgütün sol evresinde karakteristik bir nitelikti. Bu büyüyen dalgalanma kendisini yalnızca, bazı üyelerin kısa süre içinde örgütün bırakmaları sonucunu doğurmakla kalmıyor, bir çoğunun, kısa bir süre güçlü aktivistlikten sonra pasifliğe saplandıkları halde üyeliği devam ettirmeleri biçimine de bürünüyordu.*

Adam toplamaya ilişkin bir başka önemli nitelik, üye olmak için *gerekli amacın değişmesiydi.* Hareketin eylemleri gitgide yerel kavga görevlerine ve çeşitli «cephe»lerle yöneliyordu: AET, kültür, sağlık, köylü nüfusun şehirlere akımı vb. Bu şekilde Hareketin güçlerinin geniş bir alana yayılmasıyla —değişik önem derecelerindeki olaylar üzerine— tüm siyasî çalışma daha yerel ve daha dar görüşlü bir niteliğe büründü. Bu, birçok kişinin tek tek ve somut eylemler sonucunda, genellikle gelip geçici bir üyeliğe talip olmasına yol açtı. Bu şekilde gelen üyeler herhangi bir uzun vadeli Marksist görüşten yoksundu ve çoğu kez bunu kendileri de biliyordu. Böylece sık sık, Marksist eğitime ve içerde teorik tartışmalara başlanması konusunda yüksek sesle dile gelen istekler duyulmaya başladı ama bir sonuç elde edilmedi. Dolayısıyla hareket daha da pratikçi oldu.

Bu adam toplama politikası, siyasî eylemin yerel «çevre»ye yönelmesiyle birleşince, bugün Norveç'deki görece sakin gelişme içinde, kaçınılmaz olarak aşağıdaki duruma yol açtı: taban düzeyi küçük yerel gruplar ve sayısız «cephe örgütleri» halinde dağıldı ve hepsi kendi alanıyla sınırlı bol miktarda işle yüklendi. Böylelikle taban düzeyinde *ulusal ve genel* siyasî çizginin ne olacağını tartışıp geliştirme ihtiyacı duyulmaz oldu. Dolayısıyla her yerel birimin perspektifi birbirinden ve liderlerinkinden tecrit edilmiş oluyordu. Sonuçta üye kitlesi ile lider organları arasındaki ilişki gittikçe daha «serbestçe dalgalanıyor»du ve artık liderlerin izlenecek ulusal siyasî çizgi konusunda tek başlarına, Merkez Komite'nin dört duvarı arasında karar vermeleri, yalnızca doğal bir durum olmaktan çıkıp zorunlu bir hale de geliyordu. Ayrıca aşağıdan gelen tepkiler de buna bağlı olarak azalıyordu.*

Üyeler arasındaki dalgalanma da aynı biçimde işledi. Taban düzeyinde gittikçe, görece yeni gelmiş ya da dönem dönem etkin olan kişiler ağır basıyordu. Bu, toplu bilincin gelişmesini ve eski deneylerin kollektif halde bir araya toplanmasını önlüyordu, çünkü deney geçiren üyelerin sayısı gün geçtikçe azalıyordu. Hareketin geçmiş tarihinde iyi kötü toplanmış deneyler bir sis bulutu içinde görünmez olmuştu. Aynı hatâları tekrar tekrar yapmanın ve siyasî şafiyetin yeniden üretilerek Hareketin toplu halde yozlaşmasının maddî temeli budur.

Ne var ki, taban düzeyinde bulamadığımız *süreklilik* ögesini liderler katında bulabiliyoruz. Liderlerin ana kadrosu 5-6 yıl öncesiyle aynıdır. Bu liderler çevresinde bir basın *cihazı* kurulmuştur, yayımcılık, basımevi ve eğitim çalışmaları vb. Yönetici organlar, Bergen, Trondheim gibi şehirlerdeki yöre-

* Gerçek bir siyasî etkinlik üstüne kurulu olmayan kitle partisinde üyeler sorun yaratır. Kimsenin belli bir görevi yoktur, bazan birkaç bildiri dağıtılır, ya da sohbetle vakit geçirilir. «Gizli işsizliğe» çare bulmak için işe yaramaz komiteler kurulur. «İlçe»yi süpürmenin de bir iş olduğu söylenir. Bir yaygın «eylem» biçimi de pul yapıştırmaktır. Kısa zamanda bu durumdan memnun kalmayan daha atak üyeler gruplaşır, pasifizmin karşıtı olarak «keskinlik» tavrı gelişmeye başlar. AKP'de bunun ilerisi süreç görülüyor: görece bir aktivizmden başlayıp mutlak bir pasifizmde son bulmak.

* Eski T.İ.P. bunun bir örneğidir. Parti içinde sağlıklı bir kan dolaşımı sağlanamadığı için birkaç büyük şehir dışındaki örgütler tabela örgütü olarak kalmış, kendi yerel sorunlarına dalmışlardı. Tepede ideolojik ayrılıklar başgösterince tabanın buna olumlu bir yön vermesi mümkün olamadı. Örneğin Anadolu'dan Kongreye gelen bir delege, «Altyapı, üstyapı diye tartışıyorsunuz; mesele altyapının da, üstyapının da sevgi ve saygısını kazanmaktır» diye konuşmuştu. Tabiî bunun nedeni, o zamana kadar hiçbir ciddî eğitim yapılmamasıydı.

sel liderler ve bu basın cihazı bir arada M-L Hareketi tutan ögelerdir. Bu lider organlarında, değişik siyasî bölgelerde olup bitenler konusunda bilgiler toplanır, yürürlüğe konacak değişik siyasî çizgiler ve karşıt eğilimler değerlendirilir. Eski siyasî deneyler burada ciddî bir tavırla toplanır. Yeni siyasî çizgiler geliştirilirken ahlâkçılığa yer verilmez —bunlar taktikçi mantık yürütmesiyle sinikçe hesaplanır. Bu tartışmalardaki atmosferle dışarıda Hareketin karakteristik özelliği katıksız ahlâkçılık arasındaki karşıtlık böylelikle daha da çarpıcıdır. Tepede taktik yapmakla, taban düzeyindeki ahlâkcılık, karşılıklı olarak birbirlerini koşullayan, kilitlenmiş çelişkiler yaratır. Tartışmalar Merkez Komite'nin kapalı kapıları ardında yapılmasa bu çelişkiler olmazdı— sinik, taktik makyavelizm örgütsel olmalıydı* biçimsel olarak ahlâkçılıktan ayrı tutulmalıydı: bu iki siyasî düşünce biçimi aynı forumda yer alamazdı.

Hareketin dengede durması ve sürekliliği liderlere bağlı olduğu için, liderler *arasında* çelişkilerin belirmesi ölümcül bir tehlike olurdu. Birçok yeni ve deneyden geçmemiş üye, bütün çelişkileri liderler grubunda tartışıldığı şekilde tarşışamaz. Liderler arasındaki gruplarda, denetlenemez hale gelen açık bir mücadele gelişir ve kolaylıkla yıkıcı sonuçlar doğurabilir; bu durumda kişisel ilişkiler ve ayrı ayrı bölge liderlerinin denetlenmesi hangi fraksiyonun kazanacağını belirler. (Bu çeşitten bir bölünme 1970 yılında İsveç'deki kardeş örgüt KFML'de görülmüştür) Liderler arasındaki yetenekli taktikçiler tabiî bu *tehlike*'nin farkındadırlar —dolayısıyla Merkez Komite'nin kapalı kapıları ardındaki tartışma daima anlaşmaya varılana kadar sürüdürülür— (ya da azınlıkta kalan grup ayrılık konusunda susmayı kabul edene kadar). Bundan sonra da üyeler karşısına Merkez Komite adına tek çizgiyle çıkılmış olur.

Taban düzeyinde teorinin işlevi liderler arasında olduğundan çok farklıdır. Liderlerle taban arasıdaki uzaklık, teori ile pratik arasındaki kopukluğun bir ifadesidir. Üyeler için teori soyut, uzak ve ancak lider kadrolarının anlayabileceği bir şeydir. Örgütün ideolojik birlik içinde işlemesi artık durmuştur ya da daha doğrusu, liderlerin yazı ve konuşmalarda resmî olarak görünmesiyle birlikte ideolojik ve siyasî görünüm özdeşleşmiştir; üyeler ancak oylamalarda, değişik «cephe örgütlerinde» vb. siyasî birlik içinde davranırlar. Böylelikle her şeye karşın Marksist teorinin yayılması, daha çok Hareketin daha keskin ve «dogmatik» bir çalışma tarzı olduğu döneme raslar. Bir *bütün olarak,* Hareketin, ayrı ayrı kavga hareketlerinin uzun vadeli perspektif getirebilecek komünist bir öncü gibi görünmesi mümkün olmaktan çıktı. Hareket, Marksist teorinin toplayıcı, yol gösterici ve örgütsel işlevini görmekten uzaktı. Böylelikle, ancak kendini örnek göstererek «halkın mücadelesinin» yetenekli yöneticiler elinde ilerlediğini öğretebilirdi.

İÇERDEKİ TARTIŞMALARIN ÖZELLİKLERİ

Taban düzeyinde sorunlar ele alınırken Marksist yaklaşıma ne kadar az yer verilirse, liderlerin Marksist teoriyi yorumlama tekeli üzerindeki denetimleri de o kadar kolaylaşır.

* Burjuva dünyasında politika yapmak zorunda olan bir sosyalist örgüt «makyavelist» olabilir, ama burjuvazıya karşı politikasında. Oysa sol-içi rekabetin egemen olduğu bir ortamda en yakın düşman «öteki Sosyalistler» olduğu için, makyavelizm de bunlara, bir de bunların etkisinden uzak tutulması gereken hareketin kendi üyelerine karşı uygulanıyor.

Bu eğilim yerleştikçe, tartışmaları serbest bırakmanın da bir tehlikesi kalmaz. Liderler her zaman karşıt eğilimleri reddedebilir ya da —muhalefet güçlüyse— üyeleri muhalefete karşı birleştirebilirler. Şu son yıllarda «herkesin istediğini söylediği» sözde «geniş demokratik tartışma hareketlerine» sık sık raslanıyordu. Bu tartışmalar, aralarında potansiyel olarak muhalif kişilerin de bulunduğu üyelerin bir bölümünün baskısını gerekli kılıyordu. Böyle durumlarda, liderler, denetlenemeyecek bir muhalefetin gelişmesini göze almaktansa, gerçekte ilkeleri ve çerçevesinde tamamen kendilerinin karar verdiği, denetim altında tutulabilecek bir tartışma hareketi başlatmayı tercih ederler. Bu şekilde Hareketin eski keskin sol evresine göre, iç hayatında daha demokratik bir görünüşü vardır. Bu tartışmalar, yalnızca küçük, ikincil derecede önemli sorunların tartışılmasıyla sınırlanmıştır. Hareketin ana çizgisinin tartışılması liderlerin işidir. Sıradan üyeler çok emin değillerse doğal olarak eleştiriden kaçınırlar, çünkü Hareketin genel çizgisine bu tür eleştiriler yöneltmek o kişinin ayrılıkçı olduğu kuşkusunu yaratır. Şu halde, içerdeki tartışma organlarının bir niteliği de tartışmaya yapılan katkıların belirli sınırlar içinde tutmak ve dolayısıyla ana sorunlardan uzak durulmasını sağlamaktır.*

İkinci olarak, tartışmaların içeriği de, Hareketin siyasî pratiğinden tamamen kopuk olmakla sınırlandırılmıştır. Bazı muhaliflerin geniş tartışmalarda «kendilerini harcamaları»na izin verilir, ancak bu eleştirilerin sonuçlarına pratikte raslanmaz. O zaman, bazı ana ve kritik noktaları deşmeye de izin verilir, örneğin Hareket içinde demokrasi ya da teoride dogmatizm vb. Bir süre sonra birisi konuyu özetleyip tartışmaya «son verir», canlı bir tartışma geçtiğini, birçok görüş açısının ortaya çıktığını belirtir ve böylelikle hiçbir şey olmamış gibi her şey unutulur.

Bergen'deki bölünmeden sonra muhalefetin görüşlerini kabul eden bazı üyeler vardı ve tartışmalar Bergen dışında üniversiteler ve bazı başka birimlerde de başlatıldı. Ama liderler, bu tür görüş ayrılıklarını, böyle bir tehlike karşısında örtbas ederler; bunu özellikle yeni Öğrenci Federasyonu'nun (NKS) Merkez Komite seçimi için adaylık süreci sözkonusu olunca da gördük. Kimlerin aday gösterilebileceği konusunda «koşullar» getiren liderler, yeni Merkez Komite'ye muhalif şüphesi altında hiçbir kimsenin aday gösterilmemesini sağladı. Üstelik Hareketin «çizgi»sini bütün değişik evreler boyunca onaylamış olmak gerekiyordu. En önemli ölçüt «liderlere sadakatti». Yalnızca *bugünün* sorunları karşısında «birlik» olmakla yetinilmiyor, Hareketin «şanlı» geçmişi konusunda da aynı görüşte birleşmiş olmak bekleniyordu.

Ancak «zararsız» sorunlar tartışıldıkça, ya da tartışmalar pratik çalışmaları bağlamadıkça, iç demokrasinin iyi işlediği düşünülebilir. Ve üyeler temel eleştiri biçimleri geliştirecek teorik temelden yoksun olduğu sürece bu böyle devam edecektir. Ama sağlam bir muhalefet ortaya çıkıp Marksist teoriyi yorumlama tekelinin liderler elinde toplanmasını kurcalarsa hemen her şey değişir. İşte ilk kez o zaman içerdeki demokrasi gerçekten sınanmış olur.

* Demokratık merkeziyetçilikte önemli olan eleştirilerin kademelerden geçerek doruğa ulaştıktan sonra, genel politikaya katkıda bulunmasıdır. Taban ve tavan arasındaki canlı alış veriş ancak böyle sağlanır. Bu yapılmaz, daha doğrusu eleştiri, parti çalışmasının yapıcı ögelerinden biri haline getirilmezse, alt kademelerdeki bütün tartışmalar kişisel bir iç boşaltma edimin-den öteye geçmez.

POLİTİKANIN ÖZEL ELLERDE OLUŞTURULMASI VE MUHALEFETİN ATOMLAŞTIRILMASI*

M-L Hareketinin örgütlerine kabul edilmenin ölçülerini bilenler, «eğitim görmüş bir Troçkist» dışında herkesin bu örgütlere girebileceğini de bilir. Liderliğe «bağlılık» gösteren ve birçok kereler partiye aykırı gelecek görüşlere göre hareket etmeyen herhangi bir kişi parti üyesi olabilir. Böylece, «bilinçli» sayılmayan bir kimsenin şüpheciliği, muhalefeti ya da kuşkuları, onun Parti üyeliği için bir engel olmaz. Bu adam kazanma politikasının sonucu, belli «sapmalara» düşen veya belli parti politikalarına karşı olan birçok üyenin örgüt içinde bulunabilmesidir. Bir araya gelebilseler, bu üyeler oldukça güçlü bir muhalefet potansiyeli yaratabilirler. Ama, biraz garip özellikte bir muhalefet olarak kalır bu. Örgüt içinde inançları için mücadele verme hakkından daha başlangıçta feragat etmiş gibidir —çünkü üyelik anlaşması üyenin M-L Hareketin, yani liderlerin görüşlerinden ayrıldığı noktalarda etkin olarak çalışmamasını gerektirir. M-L Hareket içinde «sapanların» böyle davranmalarına yol açan birkaç neden vardır; «başka alternatif yok», «ancak burada bir şeyler yapılabilir», «örgütsüz birey olmak imkânsızdır», «M-L hiç değilse en etkini», v.b. Böylece, üye olması ısrarına dayanamayıp verilen tavize sayısız yeni tavizler eklenir; üye M-L üyesi olmanın bazı yutulmayacak görüşlere katılmayı gerektirdiğini anlayarak yatışır.* Bu görüş ayrılıklarının teorik ve «soyut» sorunlarla ilgili olduğu, hemen şu anda yapılması gereken somut işleri etkilemediği düşünülür. Sonra, bir yanda kişilik, öbür yanda da nüfuz edilmez, soyut M-L Hareketi arasında bir garip avuntu bulunur.

Özellikle AKP içindeki aydınları etkileyen bu mekanizma bu çeşit muhalefetin Parti politikasını genel olarak yönlendirecek şekilde sesini çıkarmasını imkânsızlaştırır. Parti çalışması, başlıca itirazlarının dolaysız bir önem taşımadığı alanlarda yürütülen pratik çeşitten bir çalışmadır - böylece, çelişik durumları keskinleşmeden AKP içinde kendilerine bir «yer» bulurlar. Aynı zaman, Parti politikasının ikinci derecede önemli işlerinde ve bazı teorik sorunlarda görüşlerini yazılı olarak bildirmelerine bir dereceye kadar izin verilir. Ama bu ya Parti'nin kıyısındaki ya da tamamen dışındaki organ ve yayınlarda yapılabilir. Merkezî yayınlarda, örneğin *Klassekampen*'de bu çeşit üyelerin tabii hiçbir etkisi yoktur. Böylece Hareket içindeki en önemli teorik güçler, hiçbir *bağıtlı* teorik çalışmaya katılamaz; yani, pratik politikayla bağıtlı bir ilişki içinde çalışamazlar. Bu durumda hâlâ Parti içinde kalanların, kalmakta özel gerekçeleri vardır ve bu gerekçeler Parti'nin, yani Parti liderlerinin Parti politikasıyla ilgili gerekçelerinden farklıdır.* Harekete katılmanın öncüleri, böyle, Parti yönetiminin, Harekete niçin katılındığını açıklamak için ileri sürdükleri öncüllerden farklı olur.[1]

Bu fenomenlerin anlamı nedir? Son kertede, partiyle *bireysel* bir ilişki. İlgi, Hareketin kendi sorunları üstünde *değil*, Hareketin işçi sınıfıyla sorunsal ilişkisi üstünde de değil, «Harekete karşı *benim* sorunsal *ilişkim*» üstünde yoğunlaşır. Sadece «*benim* sorunum» çözülüyorsa, şu halde en önemli, varoluşsal sorun çözülmüş demektir. Politika kişiselleşir. Teori

* Benzeri kuruluşlarda, benzeri deneylerden geçmeyenler, AKP'deki «muhalefet» konusunda bu yazıda söylenenleri biraz çelişik bulabilirler. Yazıda yaptığımız zorunlu kısaltmalar da bazan gelişme çizgisini izlemeyi güçleştiriyor. Bir kere, AKP'nin «keskin» bir evreden legaliteye geldiği unutulmamalı. Böylece, önceleri hiçbir muhalefete imkân verilmezken, sonraki yaygınlaşmada muhalif görüşlerin varlığı kaçınılmaz oluyor. Ancak, belli bir muhalefetin zorunlukla varolacağı düşünülerek, bu muhalefetin bir araya gelmesi etkili bir şekilde engelleniyor.

* Tabandaki üyenin yaptığı işler çok zaman örgütün genel politikasından bağımsız gibi görünür. Görünüşte her devrimcinin yapabileceği, yapması gereken işlerdir bunlar. Bu düşünceyle üye, genel politikayı benimsemese de işini yapmaya devam eder. Böylece de sonunda bir yanlışın güçlenmesine katkıda bulunmuş olur.

* Yani üye örgütsüz kalmamak için, pratik çalışma yapabilmek için ve benzeri nedenlerle harekete katılmaya razı olur. Oysa liderler onların genel politikaya gönül vererek Harekete girdiklerini söyleyerek reklam yaparlar.

ile pratiğin ayrışımı, dogmatik iyimserlikle gerçek durum arasındaki ayrım, Hareketin burjuva kamuoyundaki görünümü ile temeldeki şüphecilik ve *kuşkunun* gizlendiği, Hareketin tabanındaki bireysel dünya arasında bir ayrışma şeklinde ortaya çıkar.

Politikayla böyle bir ilişki muhalefet potansiyelinin atomlaşmasına yol açar. Bu durumda herkes, *başkalarının* da aynı kuşkuları paylaştığından habersizdir. Kuşku, *kişisel zayıflık* gibi görünür; muhalefet, kişisel bir ahlâkî ilişkiye dönüşmüştür - bu, bir çeşit müzmin vicdan azabı haline gelir. «Çizgide kalmak» için kendini zorlayan M-L'cinin inanç ihtiyacı dünyada yeni görülen bir olay değil.*

Ama kişisel düzeyde başka çeşit M-L muhalifleri de görüp tanıyoruz: İkilem içindeki M-L'ci, sinik, M-L'ci, alaycı M-L'ci. Böyle tutumlar üyelik süresinin ilk evresi, örgütte hızlı bir yeniden kuruluş olduğu hayalî ve ilk toyluğun geçirilmesinden sonra ortaya çıkar. *Edilginliğe* ve *yılgınlığa* düşmek bu gibilerinin ortak sonudur. Böyle tavırlardan —vicdan azabından da olamadığı gibi— gerçek bir muhalefet oluşturmak mümkün değildir.

* Bu çeşit hareketler bütün dünyada bir çeşit duygusal şantaj yöntemi kullanırlar. Önce sempatizanlara en doğru, en devrimci hareketin bu hareket olduğu kabul ettirilir. Hareket dışında kalmanın devrimcilik dışına düşmek olacağı belletilir. Sonra, tek tek olaylarda eleştiri geldikçe, yanlışlar olabileceği, her şeyin «pratik içinde» düzeleceği söylenir. Ama eleştiri kişisel konuşma çerçevesini aşıp çizgiyi etkileyemediği için düzelen bir şey yoktur; tersine, perakende olay ve eylemlerin kendiliğindenliği içinde yuvarlanılır. Böylece üye onaylamadığı bir yığın şeye katılmak, «arkadaşlardan ayrı düşmemek» için yığınla olmayacak şeyi sineye çekmek zorunda kalır.

EYLEMCİLİK VE LEGALİZM - İKİ ÇELİŞİK EĞİLİM

M-L Hareketin buraya kadar yapılan analizi ve betimlemesi, Hareketin gelişiminde katıksız mantıklılığı temsil eden bir tek eğilim ve tek bir gelişme yönünün mümkün olabileceği düşüncesini yaratmamalıdır. 1971'de birkaç gelişme yönü ihtimali vardı. Ama belirli bir aşamada, «geriye dönüşü olmayan noktaya» varıldı, dolayısıyla bazı gelişme yolları artık tamamen ya da uzun bir süre için kapanmıştı.

Her Partinin gelişimi için geçerli olan bu durum İsveç Solunun gelişmesinde çok açık bir biçimde örneklenir. İsveç'de 1970 yılında geniş bir çapta bir bölünme süreci oldu, öyle ki, Norveç M-L Hareketinde eğilim olarak beliren şeyler, İsveç'de birkaç ayrı örgüte bölünerek birbirlerinden bağımsız hale geldi. İsveç'deki durum, değişik eğilim ve gelişim yönlerini açık seçik, kendi «iç mantıkları» içinde incelemeyi mümkün kılar - Norveç'deki durumda bunu yapmak güçtür.

Tüm toplumsal gelişimin sonucu olarak ortaya çıkan sürekli yeni siyasî sorunlar her partide olduğu gibi kendini gösteriyordu ve bunlara cevap oluşturma girişimlerinde tartışmalı eğilimler beliriyordu. Ama artık, dış toplumsal durumla ilgili sorunlar örgütü sıkıştırdığı için, örgüt siyasî bir etken olarak varolmak istiyorsa bunlara bir cevap bulmak zorundaydı.

M-L Hareketin gelişimi, 1971 yılında «evcilliği» ve «ilkesizliği» seçtiği halde, hâlâ çelişkili bir gelişimdir. Yeni ideolojide de açıklığa kavuşmamış iç çelişkiler vardır. Bunlar öyle çelişkilerdir ki, şu anda Norveç'de olandan daha keskin bir sınıf mücadelesi olduğunda, bu çelişkiler oldukları gibi ortaya çıkacaktır. Böylesine yoğunlaşmış bir durumda patlak verecek bir kriz anına kadar bu çelişkiler M-L Hareket içinde birbirleriyle yarışırcasına bir arada varolacak ve siyasî kararsızlığın kaynağı olmaya devam edeceklerdir.

Bu iki eğitim arasında, eylemcilik ve *legalizm* adını verdiğimiz fark 1971'de ortaya çıkan yeni durumdan kaynaklanır.

Öte yandan yeni «evcil ideoloji de —bu noktada eski sol evreye benzeyerek— «yalnızca halkın kendi mücadelesinin yararlı» olduğunu vurgular; bu da onun legal, parlementer etkinliğiyle çelişir. (Bkz. 1. Kongre Kararları s. 40) Bu, «cephe», «eylem birimleri», vb. yaratma konusunda yoğun çabalar gösterilmesine yol açar. Hareket, kendini «halk örgütlerinin» yaratıcısı ve önder olarak görür. Ve ideolojik ögeden daha az önemli bir nokta: bu eylemcilikle örgüt kendini SV'den* ayırır. Bu çok önemli bir noktadır, çünkü arada bu fark olmazsa Hareket'in varlık nedeni ortadan kalkacaktır. Salt ideolojik bir bağ olan Çin'e bağlılık ve Sovyetler'e karşı saldırganlık dışında, kendine özgü bir görünümden yoksun kalacak ve çok daha büyük SV yüzünden yandaş toplamakta da güçlüğe uğrayacaktır. Hal, AKP ve SV arasında pratik - siyasi bir fark görmekte güçlük çekecek, yani AKP'yi ayıran bir şey olmazsa SV'yi tutacaktır. (Bu tür eğilimler 1973 parlemento seçimlerinde etkili oldu ve AKP liderlerince de kabul edildi.)

Öte yandan, bugünkü zayıflamış sınıf mücadelesi ortamında eylemciliğin karşılaşacağı *sınırlamalar* vardır. Çalışan kitlelerin büyük çoğunluğu kendi çıkarları için böyle bir bağımsız mücadeleye önderlik etmeye hazır değildir. Sendikalar ve küçük köylü konfederasyonları gibi kitle örgütlerinde M-L'in hiçbir etkisi yoktur; dolayısıyla burada «kitle mücadelesi»ne öncülük etmek ve böylece kesin çizgilerle belirlenmiş bir politik görünüm kazanmak imkânsızdır. Bu örgütlerin başlattığı eylemlerin karakteristiği legal ve reformist hedeflere yönelik olmalıdır. (ücretlerin dondurulması karşısında 1970 - 1971'de girişilen grevler dışında)*

Böylece, pratikde, M-L Hareketinin eylemciliği ancak *orta tabakaların* bazı kesimlerinde bir etkileme gücü gösterebiliyor. Ayrıca, eğitim, sağlık, kültür gibi devletin finanse ettiği sektörlerde, bu üretken olmayan sektörlerde devletin bütçe politikası sürekli bir çatışma potansiyeli yarattığı için —ve bu alanlardaki mücadele geleneği zayıf olduğu için— M-L Hareketi kendisi için bir tutanak noktası bulabiliyor. M-L Hareketinin toplumsal tabanı da —böyle bir nesnel tabanın varlığı iddia edilebilirse —sadece buradadır.*

Ama orta tabakalar arasında bile eylemciliğin geniş ve *kalıcı* bir karakteri yoktur. Belli talepler çevresinde gürültülü bir ajitasyon yapmak kolaydır, ama «yeterince sıkı savaşırsak haklarımızı kazanırız» sloganıyla özetlenen volontarist anlayışı uzun zaman egemen kılmak o kadar kolay değildir. Çünkü pratikte her zaman bu taleplerin pek azının yerine getirildiği görülüyor. Mücadele içinde adam kazanarak «taze kan» sağlama politikası için bu durum her zaman ciddi bir sorun yaratmıştır. Bu eylemcilik olmayınca da, önemli bir adam kazanma mekanizması çalışmaz hale geliyordu. Bu çelişkinin çözümü için ilkin birçok yeni ve tecrübesiz üyenin sürekli olarak saflara alınması yöntemine başvuruldu. Coşkulu ve basit «halka hizmet edin» ideolojisiyle bunlar eyleme sürülebiliyordu. Böylece alınan sonuçların verimsizliğinin yarattığı sakıncalar hafifletildi; örgütün kamuya açık içsel hayatında da çelişkiler hafifletildi. Daha önceleri eyleme katılan eski üyelerin edilginleşmesini ve umutsuzluğa kapılmasını bu

* SV: Sosyalist Seçim İttifakı. 1973 seçimlerinde Komünist Partisi, Sosyalist Halk Partisi, İşçi Partisi'nden ayrılan bir grup (AİK) ve bağımsız sosyalistlerden bir grubun bir araya gelerek oluşturdukları ittifak. İttifakın giderek bir Parti haline gelmesi ihtimali tartışıldı. Komünist Partisi uyuşmayınca ittifaktan ayrıldı. AKP bu ittifakı baştan karşısına almıştı.

* Bu tarihlerde işverenler sendika liderleriyle anlaşıp ücretleri dondurdular. Bunun üstüne işçiler yer yer «kanunsuz» grev hareketlerine girişti. Bu, normal ekonomik mücadele sınırlarını aşan bir eylem oluyordu.

* Yazıda, işçi sınıfının keskin hareketlere karşı tavrı — olumlu ve olumsuz yanlarıyla — gerçekçi bir şekilde inceleniyor. İşçi sınıfının bu verimli durumunu değerlendiremeyen M-L ve benzeri hareketler, kısa vadeli keskinliklere daha yatkın orta tabakalarda kendi kafa yapılarına daha uygun bir çalışma ortamı bulabiliyorlar. Köken olarak da zaten bu tabakalardan geldikleri için, orada daha rahat diyalog kurabiliyorlar. Tabii bütün bunlardan da olumlu bir sonuç çıkması mümkün değil.

yeni üyelerin patırtısıyla gizlemek mümkün olur.* Politik durumun sürekli «iyiye gittiği» inancına dayanan yeni ve saf iyimserlik coşkusunun kısa bir süreden fazla devam etmesine zaten imkân yoktu. Gerekli Marksist eğitim ve iç tartışma —dolayısıyla uzun vadeli, sabırlı bir perspektif— olmayınca, yeni üyelerden bazılarının da giderek edilginleşmesi kaçanılmaz oluyordu. Bu ilişki özellikle sınıfsal konumu gereği en büyük coşkulara en bıkkın karamsarlık arasında denetlenemeyen bir gelgitin kurbanı olan orta tabakalar arasında yaygındı.

İşçi sınıfının, toplumda kesin ve kolayca tanınabilir bir yapısı olduğu için zorunlu olarak sürekli bir karaktere sahip bulunan kapitalizme karşı mücadelesi karşısında bu çeşitten «halkın mücadele»»leri konjonktüreldir, çoğu kez zamanı sınırlı bir aktüellikleri vardır ve sınıfsal açıdan bakıldığında daha az homojen gruplarca yürütülür. Dolayısıyla harekete katılanlar yalnız eylem sırasında birbirleriyle temas eder; bu nedenle, ortak deneylerin ve ortak anti - kapitalist bilincin yaartılması güçleşir.*

Hareketin liderleri hiçbir zaman Hareketin temelinde yatan çelişkilere nüfuz edemedikleri için, Hareket çelişkilerle dolu bir bütün haline gelmiştir. Çelişkiler değil, bunların bazı yansımalarını çözmeye çalışmışlardır. Sonuç, iki kutup arasında «diyalektik-dışı» ve içeriksiz bir gidip gelme olmuştur: eylemcilikle legalizm, işçi sınıfı arasında köklenme isteğiyle Hareketin belirgin kişiliğini kaybetme korkusu, oportunistleri «ikna etmek» için teorik eğitim zorunluğuyla teori düşmanlığı ve ilkesiz adam kazanma eğilimi arasında. M-L Hareketi bu nedenle kendisini politik bir kararsızlığa mahkûm eden bir durumda kısılıp kalmıştır.* Bugünün Sovyetler Birliği konusundaki ideolojik «yeniden silâhlanma» bu ikilemin dışavurumlarından biridir. Kampanya 1974 yazında içsel olarak başladı, sonra dışa açılarak S-V'ye karşı bir saldırı biçimine büründü. Liderler, S-V'nin en kolay bu noktadan yara alacağını doğru tahmin etmişlerdi. Böylece, örgütlerinin kişiliğini eylemcilikte aramaktan vazgeçerek ideolojik düzeye yöneldiler.

Bu ideolojik saldırının yol açtığı sonuçlardan biri bilinen eski çelişkilerin yeniden üretilip ortaya sürülmesidir. «Sosyal emperyalizm» üstüne içsel eğitim kampanyasının ardından her zaman biri çıkıp örgütün bugünkü durumunun toplumsal kökenleri üstüne sorular sormaya başlar. Sovyetler'de, 50'lerde belirli bir anda, her nasılsa başlayıveren kapitalizme dönüş üzerine uydurulmuş peri masalını yutmakta güçlük çeken biri mutlaka ortaya çıkar. «Stalin sorunu» denen sorunun yeniden ortaya atılması için böylece her şey hazırlanmış olur. On yıldır biriken ideolojik tortular arasından yol bularak M-L Hareketinin ideolojik kaynağına varılır.*

SONUÇ : M-L HAREKET VE İŞÇİ SINIFI

SUF/MLG üyelerinin sınıf bileşimi, bu örgütlerin içinden çıktığı ve içinde çalıştığı toplumsal tabakalar, yani öncelikle gençlik ve üniversite öğrencileri tarafından belirlenmiştir. Öğrenimlerini bitiren öğrenciler, öğretmenler, kültür işçileri, sağlık personeli, vb. ileride hayata atıldıkça M-L Hareket bu ba-

* Orta tabakalardan, özellikle öğrencilerden «adam kapmak» için uygulanan eylem biçimleri, işçi sınıfına aykırı gelir. Türkiye'de de birçok hareketin üniversite çevreleri içinde kapanıp kalmasının nedeni budur. Doğru yol, güçlü işçi hareketinin devrimci öğrenci hareketini kendine çekerek yönlendirmesidir. Öğrenci hareketinden işçi hareketi yönlendirilemez.

* Kapitalizme karşı mücadele, çoğu zaman kapitalizmin kendi zamansallığıyla belirlenir. Bu zamansallık, orta tabaka, özellikle öğrenci eylemlerinin gelişigüzel zamansallığından farklıdır. Birinde çok bir şey olmuyormuş gibi bir görünüm, ama bunun gerisinde hiç değilse rasyonel ve sürekli bir mücadele, ötekinde ise çok şey oluyormuş görünümü altında bir kopukluk ve dağınıklık vardır.

* Gerçek kitle hareketiyle kurulmuş somut bağları olmadığı için, legalizme geçme kararları da soyutta kalıyor ve o zaman AKP'yi herhangi bir reformist örgütten ayırd etmek güçleşiyor. Fark, yalnız yapılan edebiyatın keskinliğinde. Bu keskinlik de son zamanlarda, bütün dünyada, Sovyetlere karşı sürdürülen kampanyada belirleniyor. Norveç'deki anti-Sovyetik saldırı sonuç verdi, Sosyalist Seçim İttifakı içindeki anti-Sovyetik eğilimleri körükleyerek bu ittifakın yaşamasını imkânsızlaştırdı.

* Sovyetlerin bugün kapitalizme döndüğünü kabul eden biri, bunun kökenlerini arayınca, oldukça tutarlı bir gelişme çizgisi görür. O zaman Maoistlerin yaptığı gibi her şeyi Stalin'in ölümünden başlatmak saçmalaşır. Bu mantıkla, her şeyin Bolşevik örgütlenme bozukluğundan çıktığını söylemek de mümkündür!

sit mekanizma yoluyla toplumsal bileşimini zenginleştirmiş olur. Toplumsal bileşim *orta tabakalar* içinde zenginleşir.*

AKP'nin geçmişteki veya şimdiki politik pratiğine ilişkin hiçbir şey bu örgütü «Norveç İşçi Sınıfının örgütlü devrimci öncüsü» yapmaya yeterli değildir. (Bu sıfat AKP'nin parti programında yazılıdır.) Norveç işçi sınıfının kendisinin, AKP'yi kendi öncüsü olarak görüp görmediği sorusu AKP liderlerinin aklına hiç gelmedi herhalde.*

SUF/MLG 1970'lerdeki grev mücadelelerinde etkileri genellikle abartılmıştır. Hiçbir yerde *politik bakımdan kalıcılığı* olan bir yol açmamışlardır. Sauda'da AKP'nin Kızıl Seçim İttifakı sadece 19 oy almıştı. En büyük başarıyı Odda'dan kazandılar: 94 oy. Bu, % 1.7 oy oranı demek oluyordu ve yalnız burada aldıkları oyun oranı % 1'i geçmişti.*

AKP'nin «Kızıl Seçim İttifakı» sonuç olarak 9360 oy aldı. Bu, AKP ve Kızıl Gençlik örgütlerinin oy verme yaşına gelmiş üyelerinin sayısıdır. Buna, en sadık sempatizanları da ekleyebiliriz.

AKP'nin sınıf bileşiminde egemen öge orta tabakalardır. Üyelerin çoğunun sendikalı olduğunu iddia ederler, ama bunun nedeni Norveç'de memurların ve beyaz yakalıların da sendikalı olmasıdır. Ama sınıf bileşiminde proletaryanın sayıca ağır basmaması, işçi sınıfının içten ve dıştan desteğini kazanmamayı *gerektirmez;* proletaryanın çoğunlukta olmasının bir doğru politika garantisi olamayacağı gibi (Norveç İşçi Partisi'nin gelişmesinde olduğu gibi).* Ama M-L Hareket sözkonusu olduğunda, işçi sınıfıyla ilişki kesikliğinin temeli bazı ideolojik eğilimlerdir; bu, sınıfla işçi arasında olumlu ve gelişen bir dinamiği imkânsızlaştıran bir ilişkidir. İşçi sınıfından ideolojik uzaklık, Hareketin toplumsal bileşimiyle biraz daha vurgulanır. Kendini işçi sınıfıyla misyonerce özdeşleşmesi tamamen çarpık bir durum yaratır (sınıf tavrı metafiziğinde görüldüğü gibi) ve işçi bu harekete karşı büyük bir yabancılık duyar. İşçi sınıfıyla bu ilişkiyi yaratan etken dışsal bir şey değil, Hareketi oluşturan ilkenin kendisidir. Son yıllarda M-L Hareketi sekter görülen bazı dışsal biçim ve etkilerinden arındı; daha nazik ve dost bir tavır aldı, «birlik» üstüne güzel güzel konuşmaya başladı; bir yandan eski kusurlar üzerine özeleştiri yaptı. Siyasî hısımlarına karşı tavırları (bazı istisnalarla) daha ılımlıydı.* Öyleyse —bütün bu reformlardan sonra— işçilerle ilişki kurmayı imkânsızlaştıran şey nedir?

Bu sırrı M-L Hareketinin ideolojisinin özünde, çok merkezî ve çok belirgin olduğu için göze çarpmayan bir özellikte buluyoruz: hiçbir zaman zayıflamayan *iyimserlikleri.* Bu kolaycı volontarizm her-zaman işçi sınıfının liderlerinin burjuva reformcuları olduklarını, Sosyal Demokratların mücadeleyi sabote ettiklerini ileri sürerek kendini avutur. Bu liderlerin maskeleri bir düşürülebilse işçiler uyanacak ve öz - «öncülerini» izleyeceklerdir. Sonuç, olur olmaz her zaman işçilere karşı mücadele, eylem ve sınırsız sayıda talep konusunda yapılan patırtılı ajitasyondur.

Ama işçiler kayıtsız kalır, çünkü kayıtsızlıklarının nedeni liderlerinin ihanetinden biraz daha derindedir; *sorunsuz iyimser dünya görüşü, işçi sınıfının son 40, 50 yıldır edindiği ortak deneyle hiçbir şekilde uzlaşmaz çünkü: 1920 ve 1930'lardaki*

* Yani hareketin kökeni öğrencilerdir, ama onlar meslek sahibi oldukça harekete çeşitli mesleklerden insanlar girmiş gibi görünür.

* Bu çeşit hareketlerin hepsinde böyle. Birtakım gençler işçi sınıfı için en doğru olanı işçi sınıfının **dışında** kararlaştırırlar. Kendileri, «en doğru» olduklarına inandıkları için, işçilerin de bunu anlayıp kabul etmesini beklerler.

* 1973 seçimleri anlatılıyor. «Kızıl Seçim İttifakı», yalnız AKP'den ibarettir! Sauda, büyük bir endüstri merkezidir. AKP burada kanunsuz direnişi yönettiği iddiasındaydı.

* Bugünkü dünyada proletarya örgütlerinin karşılaştığı güçlükler bunlar. Aşağıda, öncü ile kitle ilişkisinin aksaklıkları üstüne oldukça aklı başında bir analiz göreceksiniz. AKP misyonerliği bizde de hâlâ yaygındır. Türkiye'de işçilerin sosyalizme merak duyduğu ve «aydın»lardan bunu öğrenmeyi istediği bir konjonktürde, öğrenci devrimciler işçilere ters bir tavır ve dille birtakım soyut sorunlar üstüne ahkâm keserek ve birbirlerini suçlayarak büyük bir kafa karışıklığı ve giderek bir antipati yarattılar.

* Tabiî Sovyet yanlısı Komünistlere karşı sertleştiler. Ama, bir zamanlar Faşist dedikleri Sosyalistlerle barıştılar, liberallere karşı yumuşadılar. Bizdeki Maoistlerin, örneğin Ecevit veya Aybar gibi kimselere karşı değişen tavırlarıyla karşılaştırılabilir bu taktik.

ciddî yenilgiler, bundan sonra Uluslararası İşçi Hareketinde başgösteren buhranlar gibi.

İşçiler ideolojiden yoksun «beyaz, temiz kâğıt parçaları» değildir. Fabrika içinde bile somut ekonomik talepler karşısındaki tavırları bütün politik tavırlarını belirlemez. Dolaysız taleplerden yola çıkan Maoist strateji bugünün Batı Avrupası için geçerli değildir. Çünkü kişilerin Sosyalist toplumu kurma *imkânı* konusundaki inançları son analizde sınırlıdır. Çoğu işçi sosyalizmi bir ülkü olarak görür, ama başarı şansını akla yakın bulmadıkça devrimci bir hareketi desteklemez. Serüvene girmektense sermayeyi reformlarla frenlemek onlara daha iyi görünür. İşçiler bu nedenle Norveç İşçi Partisi'ni ve Sosyalist Seçim İttifakı'nı desteklemektedirler.

İşçiler sosyalizmi başarıya ulaştırma imkânı konusunda şüphe duyuyorlarsa, bu, sınıfın toplu ve toplanmış tarihî deneyinin tamamen meşru bir sorunu olarak kabul edilmelidir. Sosyalistler bu sorunu görmez ya da cevaplandırmaktan kaçınırlarsa, politik olarak en etkin görünen işçi gruplarından tecrit olurlar. İşçi sınıfının tarihî deneylerinin Marksistçe analizi bu açıdan önemlidir. Yoksa bu «kötü deneyler» birikerek bir çeşit trauma haline gelecek ve Marx'ın dediği gibi «ölü kuşakların gelenekleri yaşayan beyinler üstüne bir kâbus gibi çökecektir.»*

İşçiler Sosyalizm için mücadele sorununu sadece bir îradî çaba olarak görmezler. İşçi hareketinde «iyi niyet»in eksik olmadığını bilirler. Onun çin M-L Harekete karşı yabancıdırlar, tavırları olumsuzdur. Bu kişileri işçi sınıfı hareketine karışan misyonerler gibi görürler. Bu görüşleri, son yıllardaki sekterlikten arınma çabalarına karşın, gerçekliğe tamamen uygundur. Misyoner tavrı M-L Haraketin temel bir ögesidir, çünkü «Halka hizmet edin» ideolojisi ile bağıntılıdır.

Paradoks, M-L Hareketin, 60'ların sonlarında orta tabakalarda beliren yeni devrimci iyimserlik ve çocuksu coşku temeli üzerinde yaratılıp gelişmiş olmasıdır. Hareketin bu temel karakteristiği onun işçi sınıfıyla temas kurmasını önlemektedir, çünkü bu iyimser coşkunluk eğilimleri işçi sınıfında hiçbir rezonans yaratmamıştır.*

İsevî kurtarıcı tonu, «Halka hizmet» zihniyeti, yeni Hareketin yapıcı ögesidir, geniş tabanlı bir devrimci parti yaratma çabasının temelindeki amaçtır. Aynı zamanda, gene bu zihniyet, işçi sınıfını uzaklaştırmakta ve böyle bir partinin kurulmasını engellemektedir. M-L Hareketin temel sınırlılığı, başlangıç noktasındadır.

M-L Hareket içinde politikaya gelmenin bireysel ahlâkî (varoluşsal) biçimi edebî ifadesini Dag Solstad'ın *Arild Asnes 1970* adlı romanında bulur. Arild Asnes kişisel durumunu anlamlı görmeyen bir aydındır. Radikal aydınlar arasındaki başı boş teorik gevezeliklerde pratik bir perspektif bulamaz. Sonuç, kör bir olumsuzlamadır. Bu temel, anti-entelektüel tayırla, *kendi* kişisel sorununu çözmek için M-L Hareketin aşırı volontarizmine yönelir. Kendisi bu volontarizmin bilincinde değildir. Bu Hareketin temelinin, tam da kendisinin aşmak istediği nokta olduğunu hiç anlamaz: yani, Hareketin kendisini özdeşlediği, ama bir parçası haline gelemediği sınıftan ve «halktan» kopukluk noktası. M-L Harekette «bir şey yapma» ihtiyacını doyurur. Arild Asnes'e başkalarıyla ortak olarak

* Marx'ın bu sözü **18 Brumaire**'den alınmış. Önemli bir bağlam olduğu için, önceki cümleleri de hatırlatmak yerinde olur: «İnsanlar kendi tarihlerini yapar, ama bunu istedikleri gibi yapamazlar; kendi seçtikleri koşullarda değil, doğrudan doğruya geçmişin verdiği, aktardığı ve böylelikle karşılaştıkları koşullar altında yaparlar.»

* İşçilerin ideolojilerini belirleyen yapıların varlığı, işçi tavrında değişiklik yapabilmek için bu yapılar içinde sabırla çalışma gereği anlaşılmayınca, orta tabaka kökenli devrimci, kendini işçiye «dışarıdan bilinç» taşımakla yükümlü bir misyoner sayar. Aslında, kıtabiliğinden, soyutluğundan kurtulsa bile, bu yaklaşımla bir işçi sınıfı devrimcisi olamaz. Bizde de sorun önceleri işçiye bilinç götürmekti. Bu yolda yapılan çocukluklar anlaşılınca, hareketin temeli değiştirilmeden, işçinin «anlayacağı dil» aranmaya başlandı. Oysa değişmesi gereken hareketin temelidir.

«bir şey yapma» imkânı verilir. SUF çevresine uçarcasına sürüklenir. Dayanışma duygusunu tadar, hayatı anlam kazanır. «SUF Çizgisi» konusunda duyduğu şüpheleri, akıl yürüterek değil, böyle şüpheler onun gözünde küçük burjuva entelektüalizminin ifadesi olduğu için silip atar.*

Arild Asnes bize, bir aydının kendi kendini yok etmesi sürecini gösterir. Marksist teoriyi yapmaya çalışan bir aydın olarak bu çabayı politik pratik içinde geliştirecek ve böylece kapitalizme karşı mücadeleye kendi katkısını sunacak yerde, aydınların kendilerini yok etmeleri gereğini örneklemiş olur. Arild Asnes bu pratik politik eylemde varoluşsal «anlamlılık» bulur, gösterilere katılır, kapı kapı dolaşıp örgüt dergisini satar, vb. İç toplantıların atmosfer ve uslûbu onda silinmez bir etki yaratır. Aydın Arild Asnes hayatında hiçbir zaman böyle bir şey yaşamamıştır: Politik bir ortaklığa, burjuva bireyciliğinin karşıtı olduğuna inanan bir ortaklığa bağlı olma duygusu. Büyülenmiş gibi bu ortaklığın tarihî misyonuna iman eder.

Ama işçi sınıfına «bağlanmak», gerçek bir «Marksist Leninist» olmak için utopyaya karşı yeni bir ilişki kurması, bütün şüphecilik ve karamsarlıktan arınması gerekir. M-L Harekette yeni olan şey yeni bir analiz değildir. Yenilik, utopyanın iyimser volontarizmindedir.

Arild Asnes 1970'de içsel bir gelişmeye tanık oluruz. Bu, bir iç monologda dile getirilir. Böylece politikayı sadece düşünen kişisel dünya (sadece bireyin kendisinin ya da birkaç güvenilir arkadaşın nüfuz edebildiği bu dünya) ile bu politikanın gerçek varoluşunun bulunduğu içsel - kamusal dünya arasındaki anlatılmaz bölünme ortaya çıkar. *Arild Asnes* düşüncelerini yeni arkadaşlarına anlatmaz - politik etkinliğinde en çok onların payı olduğu halde. Örgütün iç hayatında bireyler birbirlerine yalnız dışsal politik *tavırlarıyla* kendilerini gösterirler.* Kendilerinden beklenen rolü oynayarak herkesin karşılıklı olarak birbirinden beklediği şeyleri yerine getirirler. Dolayısıyla politik ortaklık ters bir biçimde kurulmuş olur: Şüphecilik, kuşku, karamsarlık ve potansiyel muhalefete yer vermemek koşulu üstüne. Kişi, içsel hayatında bütün bunları baskı altına alır. Ama sonradan bunlar vicdan azabı, yılgınlık, alaycılık ve son olarak, ikilemler içinde politika sahnesinden uzaklaşma biçiminde yüzeye vurulur.

M-L Hareket bir tarikat olmak *istemez*, ama bir Parti de *olamaz*. Dolayısıyla ikisi arasında bir şey olur. Sorumlu görünebilmek için kılıktan kılığa girer, büyük bir rahatlık içinde kostüm değiştirir. İşçiler bu oyuna şaşabilir, ama karşılarında gördükleri şeyin «kendi» partileri olduğuna hiçbir zaman inanamazlar. Fazla «kusursuz»dur bu. Gerçek bir işçi partisinin hareketleri daha ağır, daha sakarcadır; iç çelişkileri ise açıkça ortadadır. Bugünün işçileri böyle bir partiyi benimserlerdi, çünkü orada kendilerini tanıyabilirlerdi. Sınıf ile Parti arasındaki karşılıklı ilişkilerin temeli, hem sınıf, hem de Partinin kendine daha fazla güvenmesi için gerekli ortak eğitim sürecinin temeli burada bulunabilirdi. Böyle bir süreç bugünün Norveç'inde başlatılırsa işçi sınıfının daha büyük bir çoğunluğu değişen iktisadî ve siyasî ilişkiler sonucunda harekete katılabilir. Bugünkü Parti örgütleri arasında, böyle bir eğitim sürecine en yakın olanı S-V'dir. Sınıf içinde böyle

* Burada anlatılan bu roman, AKP önderlerinin elinden çıkma, hareketin propagandasını yapma amacıyla yazılmış bir eser. Yazar ideolojisini olanca safiyetiyle koyduğu için, ideolojinin saydamlığı, yanlışı bütün açıklığıyla sergiliyor. Aslında bizim yazarlarımızın da bunun tersini yapmaları, yani, varolan ideolojik çarpıklıkları **bilinçli** bir eleştiriyle sergilemeleri beklenirdi. Çünkü sol-içi eleştiride çok zaman edebî bilgi, teorik bilgiden daha yararlı olabilir.

* Bu da bizler için çok geçerli bir tesbit. Sağlıksız politik ortam yüzünden birbirimize güvenemiyor, eylemde yan yana gelsek de yoldaş olmuyoruz. Birbirimize politik boyutumuz dışında bir yanımızla görünmekten korkuyoruz. Açık vermekten ürküyor, birbirimize gizli bir düşmanlıkla bakıyor, sonra en ufak fikir ayrılığında en düşmanca tavır alıyoruz.

bir gerçek hareketin başlaması durumunda M-L Hareket ya özel karakteristiklerinden vazgeçip harekete katılmak ya da kenarda durup gelişmeyi seyretmek alternatifleriyle karşı karşıya kalırdı.

Hareketin en olumlu yanı, işçi sınıfına karşı değil, soldaki öbür parti ve gruplara karşı işlevi oldu. Kendi yazgısına karşın, paradoksal bir şekilde, başkalarının kaderini etkiledi, özellikle de Sosyalist Halk Partisi sola daha fazla açıldı. S-V'nin bir örgüt olduğunu ilân etmesine de katkısı oldu. Böylece tarih, aktörlerin arkasından ilerledi.

■

[1] M-L Harekete karşı bu sorunsal ilişki, Sartre'ın 1950'lerde F.K.P.'ye karşı «varoluşsal» sempatizan tavrına benzetilebilir. Merleau-Ponty'nın bu tutuma karşı eleştirisi bu bakımdan hâlâ geçerli (*Die Abenteur der Dialektik*).

öncü kitabevi

● — **MARKSİZM — LENİNİZ'İN İDEOLOJİK VE POLİTİK DÜŞMANI: MAOİZM** — Bilim İşçileri ..... 15,—

● — **İSYANCI** «KOMÜN GÜNLÜĞÜ» Jules Vallès ..... 25.—

● — **KADIN VE MARKSİZM — K. MARX — F. ENGELS — V. İ. LENİN J. STALİN** ..... 20.—

● — **ATEŞ** — Henri Barbusse ..... 30.—

ÖNCÜ KİTABEVİ — Babıâlî Cad. No. 8 — Cağaloğlu — İstanbul

SİYASİ MAHKÛMLARIN DURUMU

1974'de çıkan «af» yasasının çıkışına kadar ülkemizde «siyasî suç» ve «siyasal mahkûmların durumu» hayli geniş bir tartışma ortamı yarattı. Ama «af» çıkıp bir kısım tutuklu ve hükümlü salıverilince bu ortam giderek kayboldu ve uzun süre «içerdekiler» konusunda herhangi bir söz işitilmedi. Yakın zamanlarda genel bir slogan olarak ileri sürülen ve özellikle DGM yasasının Anayasa Mahkemesince iptâli üzerine DGM'leri tarafından tutuklanmış kişilerin salıverilmesi talebine ağırlık veren bir kampanya başlatıldı. Kuşkusuz DGM'lerine belirli nedenlerden ötürü karşı olan ama bu mahkemelerin tutukladığı veya mahkûm ettirdiklerine daha fazla karşı olan burjuva siyasal partileri, «zindanlar boşalsın» sloganına ıtıbar etmeyeceklerdi. Nitekim eğer DGM'leri kaldırılsa bile —ki «düzeltilmeleri»nin tercih edileceği kesin gibi— tutukladıkları ve mahkûm ettirdiklerinin başka yollardan aynı durumda bırakılacağı açıktır. Bu bakımdan bu talebin bugün yalnızca sosyalist kamuoyunun talebi olduğu ve uzun süre böyle kalacağını soyleyebiliriz.

Ancak «içerdekiler» sorununun bir yönü var ki bunda sosyalist kamuoyu bugüne kadar ciddî ve kararlı bir ilgi göstermedi. Belki de 12 Mart hapisanelerinde kanıksanan ve sanki olağan bir şeymiş gibi kabul edilmeye alıştığımız uygulamaların hâlâ devam ediyor olması, bizi fazlasıyla etkilemiyor. Ama bu, ilgisizliğimizi hafifletecek bir neden olamaz, aksine ağırlaştırıcı bir nedendir.

O dönemde hapishane içi yaşam koşulları ve özellikle sağlık sorunlarında bir dizi düşmanca olaya tanık olundu. Mevcut yönetimlerin bu alanda uyguladığı politika —hapishane dışı uygulamalarına paralel olarak «yavaş yavaş çökertme» ve bilinçli bir savsaklama idi. En doğal ve tartışılmaz olması gereken basit yaşam sorunlarında bile karşılaşılan güçlükler, o dönemin hapishane koşullarının temel niteliği idi. Ankara Cezaevi'nin ünlü «doktor»u M. Denli, bilmeyen herkese tıbbın da «siyasî» bir yanının olduğunu öğretmişti. Siyasal mahkûmlar bu Nazi mukallidinin gözünde «her zaman ve her yerde» ancak «siyasal düşman»dırlar.

Bugün M. Denli gibi sivri tipler veya onunla aynı ekipten yöneticilere benzer kişiler görünüyor gibi. Sayısı pek de az olmasa bile yine de hayli kabarık bir yekûna varan siyasî tutuklu ve hükümlülere uygulanan yöntemlerin belki biçimi daha yumuşak, ama temel yaklaşım aynıdır.

Egemen sınıflar içindeki iktidar çatışmalarından dolayı hapishaneye düşmüş «siyasî mahkûmlar»a, bu yerlerde her zaman ayrıcalıklı bir uygulamaya tabidirler. Kuşkusuz aynı ayrıcalığı, siyasî amacını «sosyalizm» olarak ortaya koyanlar için de kabul edilmesini beklemek ve istemek çok fazla saflık olur.

Zaten istenen de bu olmadı hiçbir zaman. Ama normal bir mahkûma tanınan, tanınması reken —zorunlu— haklar öteden beri şu veya bu gerekçelerle —ki yukarda belirttiğimiz politikanın kamufle araçlarıdır bunlar— engelleniyorsa, işlemez hale getiriliyorsa buna karşı çıkmak borcumuzdur.

12 Mart dönemında ve bugün siyasî mahkûmlar, «güvenlik mülahazalarıyla» hep en kötü koşullar altında mahkûmiyetlerini çekmeye mecbur bırakılırlar. Bu kötü koşullar yüzünden birçok mahkûmun sağlık durumu bozuldu. Buna ek olarak bizzat güvenlik makamlarının işkence uygulamalarını hapishane içi terör yoluyla devam ettirmesi yüzünden birçok kişi onulmaz sakatlıkların sahibi oldular.

Osman Arkış'ın yediği bir cop darbesi yüzünden gözünü kaybetmesi bu son tipten uygulamaların ürünüdür. O. Arkış'ın gözünü kaybetmesine varan uygulama, aynı zamanda kasten tedavisinin yapılmamasıyla da tamamlanıyordu. Bu hiç de tek olmayan örnek, Niğde Cezaevinde hükümlü Kâmil Dede'ye yapılan muamele ile de bir kez daha tekrarlandı. Bu arkadaşın tedavi gerektiren gozlerine bakacak doktor bulunmadı (!) ve Kâmil Dede'ye güya tedavi yolu diye önerilen usul, aslında gözlerini yavaş yavaş kaybetmesini önermek demekti.

Geçmiş dönemin birçoğu bilinen daha yüzlerce olayı hatırlardadır.

Şimdiye kadar birçok kalıcı arızalara malolan sürdürülmüş uygulamalar şu sırada daha da vahim bir sonuç doğurmak üzeredir.

Hatice Alankuş'un ölümü olayında «ihmâl» olarak nitelenen politika, aşağıdaki olayda görüleceği üzere, bu kez açıkça kasıtlı bir «yavaş öldürme» yöntemi olduğunu göstermektedir.

Yusuf Küpeli'nın şu anda endişe verici hale *getirilmiş* sağlık durumu hakkında, Kartal Maltepe Tutukevindeki arkadaşlarından edinilen bılgı kısaca aşağıdaki gibidir:
Yusuf Küpeli,

- *Tutuklandıktan sonra kapatıldığı hücrede «Faranjit» hastalığına yakalandı.*
- *Bir yıldan fazla hiç çıkarılmadan kaldığı rutubetli huc-*

rede «Faranjit» kalp zarı iltihabına dönüştü.

● *Bu hücreden, yine güneş görmeyen koşullara nakledildikten sonra* kalp zarı iltihabı *nedeniyle hastaneye kaldırıldı.*

● *Hastahanedeki muayenesinde kalp zarı iltihabının sol ciğer zarına da bulaştığı tesbit edildi. Ancak Kıbrıs olayları neden gösterilerek hastahane boşaltılınca tedavi edilmeden geri gonderildi.*

● *Hapishaneden daha beter olan Haydarpaşa Askeri Hastahanesi tutuklular koğuşunda bundan sonra beş kez daha yatırıldı ve taburcu edildi.*

● *Kalp zarı iltihabını tedavi etmek amacıyla kullanılan ilâçların yan etkileri nedeniyle Yusuf Küpeli'nin sol ciğerinde verem hastalığı başladı ve gelişti.*

● *Uygulanan ilâçların yan etkilerini önleyici tedavi yapılmadığından başlayan ve gelişen verem hastalığının Hapishane Şartlarında tedavisinin mümkün olmadığı açıktır. Nitekim Yusuf Küpeli son olarak Çamlıca Göğüs Hastalıkları Askeri Hastahanesine sevkedilmiştir. Ancak böyle bir sevk raporuna rağmen kendisi hâlâ Maltepe Askeri Ceza ve Tutukevinde bulunmakta ve sanatoryumda tedavisi sürekli engellenmektedir.*

Şu yukardaki sözlerin mümayişsiz görünümü altında bir insanın nasıl adım adım ölmeye doğru itildiğini ilk anda farkedemeyebilir kişi. Ama anlatılan surecın 1972 Mart'ından bu yana sürüp geldiğini, yani 4 yıla yaklaşan bu sürede ağır ağır vahımleşen sonuçlar yaratan uygulamayı, bu uygulamadaki sınsi hesabı anlamalıyız. Bu hesaplı imha işi, onu uygulayanların mücadelelerini hangi biçimler altında ve hangi araçlarla sürdürebildiklerini gösteriyor.

1974 Temmuz'undan bugüne kadar, yalnızca bu arkadaşların yakın akraba ve çevrelerinin sorunu olarak kaldı tüm bunlar. Genel ilgisizliğimizi mazur gösterecek hiç ama hiçbir gerekçe yoktur artık.

Yusuf Küpeli, bize bugüne kadarki hatalarımızı gösteren ve bize tüm olarak «içerdeki» arkadaşlarla ilgilenme görevimizi hatırlatan bir uyarı olmalıdır.

Üstelik bugün Y. Küpeli'ye uygulanan yontem son derece ibret verici biçimlere varmıştır. Aşağıda anlatacağımız olay anılan «yöntemlerin» yalnızca soğukkanlı bir ihmâl olmaktan çıktığını ve bu arkadaşa daha «kestirme» yöntemlerin uygulanmak istendiğini gosteriyor.

Son olay kısaca aşağıdaki gibidir :

Yusuf Küpeli tutuklu bulunduğu Kartal-Maltepe As. Cezaevinden 8.12.1975 günü Haydarpaşa Askerî Hastahanesine gönderilmiştir. Kendisini muayene edecek doktorlar, branşları itibariyle Çamlıca Askerî Hastanesinde bulunduklarından, buradan Haydarpaşa Askerî Hastahanesine çağrılmışlardır. Bu yüzden bir süre hastahanenin Nobetçi Doktor odasında bekletilen Y. Küpeli'ye orada bulunan bazı görevliler tarafından adeta «firar etmesi» hususu telkin edilmiş ve kendisine «imkân» tanınmıştır. Bu «imkân»ın psikolojik açıdan hazırlanması için doktor ve görevlilerin elbirliğiyle neler yaptıkları ilginçtir.

Bir süre eli kelepçeli olarak nöbetçiler nezaretinde bekletilen Y. Küpeli'nin, muayene sonrasında kelepçesi çözülmüştür. Muayeneyi yapan doktorlar, görevliler huzurunda Küpeli'ye ciğerden ameliyat edilmesi gerektiğini, ciğerinin bir kısmının alınması gerektiği, ancak mevcut kalp romatizması hastalığı nedeniyle bu ameliyata kalbinin dayanamayacağını belirtmişlerdir.

Doktorların gidişinden sonra orada görevli bulunan Ütgm. ve bir Assubay, hastalığının vahameti üzerine «görüş» beyan etmişlerdir.

Bu gelişmeler olurken öğlen yemeği nedeniyle nöbetçi erler sırayla yemeğe gitmeye başlamışlardır. Daha sonra da, ismi Yetiş olan Assubayla Y. Küpeli odada kelepçesiz bir vaziyette yalnız bırakılmıştır. Biraz sonra da adı geçen Assubay odayı boşaltmıştır. Bu durumda, hastahanenin giriş katında yola bakan açık pencereli bir odada yalnız ve kelepçesiz bırakılmasını garip ve hayret verici bulan Y. Küpeli, odada bulunan doktor paravanasının arkasına baktığında, bir adet tomson makinalı tüfeğinin doktor sedyesi üzerine bırakılmış olduğunu görmüştür. Bu manzara karşısında şaşıran Y. Küpeli, ki bu güne kadar son derece sıkı «güvenlik tedbirleri»nin alındığını bildiği ve gördüğü için kendisine bir komplo-kaçış ve firar izni tanınmak istendiğini haklı olarak hemen düşünmüştür. Y. Küpeli on dakika kadar bu vaziyette kaldıktan sonra odaya giren Assubay Yetiş'in odada ilk baktığı yer, Tomson silâhın bırakılmış olduğu paravana bakmak ve bu silâhı oradan almak olmuştur. Açıktır ki, O ve diğerleri «iş»in yürümemesine hayli üzülmüşlerdir.

Oynanmak istenen oyun açıktır.

Bugüne kadar kasten tedavi edilmeyerek ve mumkun tum yollar «güvenlik mülahazaları» ile ısrarla tıkanarak Y. Küpeli'ye elden gelen yapılmıştır. Şimdi de hem bu yapılanlara karşı doğması muhtemel tepkiyi susturmak, hem de —belki— bir siyasî koz yaratmak için bu oyun düzenlenmek istenmiştir.

Y. Küpeli kaçmaya teşebbüs edecek —ki fazlasıyla yıpranmış bünyesi için çok zor bir iş olurdu bu— ve ihtimal bu teşebbüsünu hayatıyla ödeyecekti. Boylece sorun çok «pratik» şekilde çözülmüş olacaktı. Hiç kımse Haydarpaşa Hastahanesının kuytu odasında oynanan oyunu bilmeyecek ve olay, oyunu kuranların istediği biçimde kamuoyuna ilân edilecekti.

Şimdi tüm sosyalist ve demokrat kamuoyuna düşen bir görev vardır. Hayatı ile yeterince oynanmış ve sağlığı kritik bir noktaya getirilmiş olan Y. Küpeli'ye karşı insanlık borcunu yerine getirmek. *Bu arkadaşın hayatını kurtarma imkânlarını yaratmak ve bunun için gereken her şeyi yapmak.*

Böylesi çaba artık süreklı olmamalıdır. Çünkü bugün Y. Küpeli üzerine uygulanan yöntemler, eğer açığa çıkarılıp engellenmezse yarın imkân bulunan herkese karşı yöneltilecektir. ■

LUNAÇARSKİ'NİN YAZISI VE MARKSİST ELEŞTİRİ ÖLÇÜTLERİ

Lunaçarski'nin, çeşitli yazılarından yapılmış bir derlemesi Batı dillerine çevrilmiş ve Batı ülkelerinde yayımlanmıştı. Bu kitabı Bilim Yayınları'nın çevirtip yayımlayacağını öğrenmiştik. *Militan* dergisinin Aralık sayısında bu kitabın ilk yazısı olan «Marksist Eleştiri Sorunları Üstüne Tezler»i yayımlandı. Yazının başında, derginin koyduğu kısa bir tanıtma yazısı var Lunaçarski için. Bu tanıtma yazısında, yazarın bir zamanlar Mach etkisinde olduğuna değiniliyor. Ancak, bunun daha sonrakı bir önemli uzantısından söz edilmemiş: Lunaçarski'nın, 1905 yenilgisinden sonraki kısa süreli mistisizmi. Derginin bundan söz etmemesi aslında normaldır. Daha sonraları devrim pratiği içinde hiç aksamadan canla başla çalıştı Lunaçarski. Ancak ben onun *düşünce tarzına* biraz değişik bir açıdan yaklaşmak istediğim için bu kısa süreli mistisizm olgusunu da tartışma alanına katmak gereğini duydum.

Militan dergisi Lunaçarski'yi tanıtırken ona karşı eleştirel bir tavır almamış. Doğal olabilir bu. Ancak, benim bildiğim kadarıyla, *Militan* dergisinin ana kadrosu, sanat konusunda, «sosyalist gerçekçilik» formülünden çok daha geniş bir anlayışa sahıptır. Bu bakımdan derginin Lunaçarski'yi eleştirel bir tavır almadan tanıtması bana şaşırtıcı geldi. Gerçi Lunaçarski «sosyalist gerçekçilik» akımının formülleşmesinden önce yaşamıştır, ama düşüncesi, bu akımı hazırlayan temel taşlarından sayılabilir.

Bu, aslında çarpaşık bir sorun. Lunaçarski'yi böyle düşünmeye iten bazı nesnel koşullar var. Bu açıdan bakıldığında Lunaçarski'nin sentezi tam anlamıyla *teorik bir sentez* değil, bazı vazgeçilmez teorık doğrularla birtakım politik zorlamalar arasında yapılmış bir çeşit uzlaşma denebilir. İşte bu uzlaşma sentezinde, Lunaçarski'nin düşüncesinin arkaplanında her zaman yer alan bazı «idealist» duşünce tortularının da payı var. 1905 sonrası mistisizm, bana bu bakımdan, *bir şeyin belirtisi* olması bakımından, açıklayıcı gelıyor (tabii daha önceki Mach etkisi de oyle).

Lunaçarski'nın düşüncesindeki somut çelışkilere gelmeden once, bunlara yol açan politik ortamın ana çizgilerini kısaca gormeye çalışalım. Bolşevikler için birinci derecede önemlı bır soru, *Menşevik* düşünceyle aralıksız polemikleridir. Bu sorun, onlara, bugün bize gorundüğünden daha farklı gorünmüştur. Bütün uzlaşmazlıklarına karşın, bütün ofkelerine karşın, mücadeleleri belli bır saygının dışına da çıkmamıştır. Ayrıca, temeldeki ayrılık, zaman zaman bazı yaklaşma ve geçici barışmalarla noktalanmıştır. Özellikle Plekhanov gibi bir kişi düşünülürse, Bolşevik tavrın çiftdeğerlılığı daha kolay anlaşılır. Çünkü Plekhanov'un *politik yanlışlığı* açıktır, ama büyük bir Marksıst olduğu da su götürmez.

Özellikle Plekhanov sözkonusu olduğunda, ortaya çıkan başlıca sorun «determinizm»le ilgiliydi. Plekhanov'un abartılmış determinizmine karşı Lenin doğru çozümü buldu. Ancak, tartışmanın yaygın ortamında, Menşevik determinizme karşı özel volontarizmin vurgulanması, teori-oncesi ideoloji düzeyinde bazı yeni tuzaklar hazırlayabilirdi.

Lunaçarski'nin bu ıdeolojik kutuplaşma karşısında aldığı tavır *Militan*'da yayımlanan «Tezler» de gözlemlenebilir, ama asıl, kıtabın ikinci yazısında, gene aynı 1928 yılının ürünü olan Çernışevski değerlendirmesinde bunu çok daha açık seçik görüyoruz. Lunaçarski burada, Plekhanov'un Marksizm içinde kalsa bile pasifizme götüren determinizmine karşı, idealist Çernişevski'nin müdahaleci ahlâkçılığını açıkça tercih eder. Bu konu, ikinci bir ozel koşullanma sorunu ıle bizi yüz yuze getiriyor. Edebiyat ve sanat konusunu ele alan butun Rus devrımcıleri, daha oncenin idealist *ama radikal* eleştirmelerinden etkılenmişlerdir. Belinski, Dobrolyubov, en başta Çernişevski, Plekhanov'u bile bır ölçüde etkilemişlerdi. Lunaçarski, politik ortamının bir gereği olarak, Çernişevski'nin kendısini etkılemesıne bilinciyle *izin* verir.

Dediğım gıbi bu, gerçekten teorik bir sentez değıldır. Menşevik determinızmının Marksist terminoloji altında gızlı idealizmine karşı, açık bir idealizmin aktivizmini getirmek çözüm olamaz çünku. Nıtekim, Lenin'in Menşevızme karşı getırdığı çozum de bu değıldır.

Lunaçarskı'nin Çernişevski değerlendirmesınden belirleyici bır bölüme bakalım şimdi. Burada, hem bu seçmeyi, hem de seçmenin, ögeleri gereği, «sosyalist gerçekçilik» anlayışına nasıl zorunlu olarak yol açtığını göreceğiz:

«Bugünün eleştırisinin, edebiyat üstüne, ne olması gerektiği açısından konuşmaya hakkı var mıdır? Yazarların ısmarlama yazmak zorunda olduğunu, en iyi okurların, bu geçici donemde, bilgilerini artırmak, ülkedekı sınıf ve toplumsal grupların hayatını incelemek için malzemeye ihtıyaçları olduğunu soylemeye hakkı var mıdır? Yazarların, cumhuriyetimizin genç yurttaşlarının nasıl olması gerektiğini gosteren olumlu karakterler yaratmasını talep etmeye, gelişmemize zarar veren kusur ve eksiklikleri gözümüzde aşağılık hale getirecek şekilde damgalamalarını yazarlarımızdan istemeye hakkımız var mı? Bu ahlâkî talepleri edebiyata empoze etmeye hakkımız var mı? «Tatlı ses ve dualar»a sırt çevirıp edebiyatımı-

zın ahlâkî bir güç olması, kendimizi eğitmemize yardım etmesi gerekir derken, edebiyatımızın kendisi de sınıfımızın kendini eğitmesinin sürecidir derken haklı mıyız değil miyiz? Öyle sanıyorum ki haklıyız. Öyleyse kim haklı? Edebiyatımızın böyle olması gerekir demenin büyük bir günah olduğunu söyleyen Plekhanov mu; yoksa yazarın ahlâkî etkinliği konusunda olumlu düşünen Çernışevski mi?» Bunun sonucu artık bellidir: «Diyoruz ki, Çernişevski bir Marksist olmadığı halde, biz Marksistler onun öğretisini kabul edebiliriz.»

Lunaçarski'nın vardığı *sentez olmayan sentez* ilginç, çünkü aynı zamanda, «sosyalist gerçekçiliğin» temellerinin Marksizm dışında olduğunu da bütün açıklığıyla gösteriyor. «Sentez olmayan sentez» diyorum, çünkü «bizim programımızı yazan yazarı istemiyoruz» sözü de Lunaçarski'nindir. «Tezler» dikkatle okunduğunda, yazının başından sonuna kadar iki ayrı sesin konuştuğu anlaşılır. Biri, kültür sorununu, kendisi de kültürlü bir insan olarak değerlendiren Lunaçarski'dir; öbürü, sosyalizmin kuruluşu aşamasında, koşulların zorlamasıyla Marksizm-dışı «*pragmatik*» çarelere sarılmaktan kendini kurtaramayan Lunaçarski. Ama ikinci katı bir kural getirdiğinde, birinci aradan sıyrılıp bunu sanatsal bir biçimde yumuşatmak ister; birinci biraz fazla konuştu mu, ikinci ses liberalizme düşüyoruz korkusuyla atılıp bir kural daha getirir. Özellikle Plekhanov konusunda Lunaçarski'nin sesi çatallaşır, çünkü ne tam benimseyebilir, ne de büsbütün silip atabilir onu.

Lunaçarski'nin kitabındaki görece daha «teorik» sayılacak metinler burada pek kısa bir şekilde değinebildiğim nedenlerden ötürü çelişiktir. Kitap, umarız yakında yayımlandığında, bu sorunlara daha genişlemesine dönebiliriz. Öte yandan, bir de Lunaçarski'nın çeşitli yerli ve yabancı yazarları değerlendirişi var ki, bu yazılar bana her bakımdan daha parlak görünüyor. Yukarıda değindiğim kısıtlamalar içinde «sosyalist gerçekçilik» akımının bir çeşit ideolojik öncüsü olan Lunaçarski, Dostoyevski'yi, hattâ Proust'u değerlendirirken çok daha kendine özgü bir dille konuşabiliyor, Mayakovski'ye büyük bir sıcaklıkla sarılabiliyor. Sanırım bize ışık tutacak asıl Lunaçarski buradadır.

Yukarıda aktardığım metinde, «bu geçici dönemde» sözünün altını çizmek gerekir. Vardığı sentezin aksayan yanlarını herhalde Lunaçarski kendisi de biliyordu. Bunları, «bu geçici dönemde» uyulacak, sonra sosyalizm sağlam bir şekilde kurulunca def edilebilecek zorunluklar gibi düşünmüş olması akla yakındır. Ama sosyalist gerçekçiliğin formüllerini yapanlar, Jdanof, v.b., bunları devrimci edebiyatın evrensel kuralları olarak tanıttılar. «Romantik idealizm»i, Marksist bir kategori olarak tanıttılar neredeyse.

Lunaçarski'nin XII. Tez'i bu bakımdan ilginç. Devrimi koruma titizliğiyle, karşı-devrimci fikirleri sergilemelidir eleştirmen, der burada. Ama bunun Devlet'e yapılmış bir ihbar olmayacağını vurgular. Kişisel düşmanlığı yüzünden bunu yapacak eleştırmenin bir «alçak» olduğunu söyler. Lunaçarski'nin namusu, bu sözlerinin garantisiydi—ama *kişisel* bir garanti bu. Bir başka dönemin değişik koşullarında, böyle bir garanti ne dereceye kadar geçerli olabilirdi? Bu sorunun cevabı, Stalin ve Jdanov'un bazı uygulamalarında yazılıdır.

Son olarak, Lunaçarski'nin polemik üslubuyla ilgili son Tez'ine değinerek yazıyı bitirmek istiyorum: onun edebî eleştiri üslubu üstüne söyledikleri, biz Türkiyeli devrimcilerin birbirimizle *her konuda* yaptığımız tartışmalar için geçerli: « .. iddialarının zayıflığını polemiğinin parlaklığıyla kamufle etmek eleştırmenin en büyük günahlarından biridir. Genellikle, ortada pek fazla akılcı kanıtlama olmayıp bir yığın yakıcı söz, karşılaştırma, alaylı ünlem ve sinsi sorular varsa, neşeli bir izlenim olabilir ama pek fazla ciddiyet bulunmaz. Eleştirinin kendisine de eleştirî uygulanabilmelidir, çünkü Marksist eleştiri aynı zamanda bilimsel ve sanatsal bir çalışmadır. Öfke eleştırinin en iyi kılavuzu olmadığı gibi çok zaman eleştirmenin haksız olduğunu da gosterir.»

Sonuç olarak, «sınıf nefreti» ne bağlıyor sorunu Lunaçarski: «Sınıf nefreti kasıtlı olarak vurur, ama gökyüzündeki bir bulut gibi, kişisel kötü niyetin üstündedir.» Bu Marksist geleneği biraz çabuk unutma eğiliminde olduğumuzu, kişisel küfürbazlığımızı sınıf nefreti diye kendi kendimize kolay yutturduğumuzu sanmakta çok haksız değilim herhalde.

MURAT BELGE

1975 YILINDA TÜRKİYE EKONOMİSİ

1975 yılının ekonomik gelişmelerini değerlendirebilmek için gerekli verilerin çoğu belli olmuş durumda.* Verilerin incelenmesi 1975'in, dışa bağımlı sanayileşme sürecinin olağan yıllarından biri olduğunu gösteriyor. Şu anlamda olağan, uzun süre AP ve Demirel tarafından yürütülen ve sonra 12 Mart hükümetlerince daha aktif biçimde uygulanan ekonomi politikasının gösterdiği bazı özellikler yine egemen, örneğin külfetleri kıtlelere yüklemek ve nimetleri sermaye sınıfına, özellikle sanayicilere sunmak gibi yada dışa bağımlılığın artması gibi ve de bunların yanında belirli ekonomik büyukluklerde gelişme sağlamak gibi. Öte yandan 1975'in olağandışı sayılabilecek yönleri de var, dış ekonomik ilişkilerin ciddî çıkmaza girmesi gibi ve kamu kesiminde bazı yeni sanayi kollarının kurulması girişimleri gibi.

SEKTÖREL GELİŞMELER

İlk olarak gayrısafi milli ha-

sıla ve sektörel üretim rakamlarına bakılacak olursa, 1975'te tarımsal üretimin bol oluşunun kesin etkisi göze çarpmakta. 1975 için programlanan % 8'lik GSMH artışına gerçekte oldukça yaklaşıldı. Devlet İstatistik Enstitüsünün 1975 için GSMH artışı gerçekleşme tahmini % 7,9, DPT'nin tahmini ise % 7,5. Programın gerisinde kalmakla birlikte 1975'in büyüme hızı son yılların büyüme hızlarının üstünde. GSMH artışı 1973'te % 5,5, 1974'te de % 7,4 olmuştu. Soz konusu iki yılda gerçekleşen hızlar da yine program hedeflerinin gerisinde kalmıştı.

1975 yılı GSMH artışında tarımın açık etkisi de şöyle belli oluyor: Bu yıl tarım için programlanan % 3,7'lik üretim artışı gerçekte % 8,6 oldu. Öte yandan sanayi için öngörülen % 11,2'lik gelişme hızı sadece % 7,6'da kaldı. Hizmetler kesiminde de gerçekleşen gelişme hızı planlanan hızı aştı. 1974 sonuçları da aynı şekilde ortaya çıkmıştı, şoyle ki: tarım için planlanan hız yine % 3,7 iken gerçekleşen büyüme hızı % 10,7'ye ulaşmıştı, sanayide ise % 11,2'lik bir hız planlanmışken % 9,1 de kalınmıştı. Hizmetler kesiminde de hedef yine aşılmıştı.

1975 yılının tarımsal üretiminde özellikle belirli ürünler dikkati çekiyor. Örneğin, 1974'te 11 milyon ton olan buğday üretimi 1975'te % 34 artarak 14,7 milyon tona ulaştı. 1974'e oranla 1975'te üretimin artış oranları arpada % 30, fındıkta % 23, kuru incirde % 21, çekirdeksiz kuru üzümde % 44 olarak gerçekleşti. Bu derecede yüksek artış oranları bir yandan elverişli hava koşullarından, diğer yandan geçen yıl uygulanan taban fiyatları politikasından ileri geldi. Demek oluyor ki, 1975'te ortaya çıkan yüksek GSMH artışı esas olarak tarım kesimindeki istısnai gelişmenin bir sonucudur. (Tarım sektorü 1973 yılında ise etkisini olumsuz olarak duyurmuştu. O yıl tarımsal üretim % 10 civarında bir gerileme göstermıştı ve bunun etkisiyle, 1972'de % 7,7 olan GSMH artışı 1973'te % 5,5'e düşmüştü).

Tarım ve sanayide yukarda açıklanan gelişmeler dolayısile yurtiçi üretimin sektörel bileşimi de son yıllarda herhangi bir değişiklik göstermemekte. Diğer bir deyişle, yurtiçi üretimde tarım, sanayi ve hizmetler kesimlerinin payları aynı kalmakta. Tarımın payı % 24-25, sanayiin payı % 23-24, hizmetlerin payı da % 51-52 olmak üzere.

YATIRIMLAR

Surekli olarak sermaye sınıflarının çıkarlarını gözeten iktidarların önemli iddıalarından biri yatırımları hızlandırdıkları ve bu sayede hızlı bir ekonomik gelişme sağladıkları biçimindedir. Bunu savunurken, «pastayı önce büyütelim, sonra daha adıl olarak bölüşürüz» derler. Bu «sonra» denen zamanın gelmesi de, «adıl» denen bölüşümun gerçekleşmesi de emekçi sınıfların güçlerine ve etkilerine bağlı olarak belirlenir. Pastanın büyümesi denen şey de ilk planda yatırımlara bağlıdır.

İşte 1975'in yatırımlar açısından pek parlak bir yıl olmadığını belirtebiliriz. Gerçi yatırımlarda bir artış ortaya çıkmıştır. Ancak 1975'te ortaya çıkan yatırım artışı oranı 1974 yılındaki yatırım artışından gerıde kalmıştır. Ayrıca toplam kaynaklar (ki GSMH ile dış açık tutarı toplamından oluşmaktadır) içinde yatırımların payı düşmektedır. 1973'te % 18,5 ve 1974'te % 17 olan bu pay 1975'te %16,5'e düşmüştür. Buna karşı tüketimin payı da soz konusu yıllarda sırasıyla % 81,5, % 83 ve % 83,5 olmuştur. Başka bir deyişle, ekonomide yatırımların payı azalmakta ve tüketimin payı yükselmektedır. Aynı gelişme tuketim artışının yatırım artışından daha hızlı olması biçiminde de ifade edilebilir. Örneğin 1975'te bir önceki yıla oranla ve cari fiyatlarla yatırımlar % 25 oranında artarken tüketım % 30 oranında yükselmiştir.

Kaldı ki, toplam yatırım tutarı içinde de şöyle bir olumsuz gelişme doğmuştur: Toplam yatırım tutarı, sabit sermaye yatırımları ile stoklardaki artışı kapsar; ekonominin üretim kapasitesini genişletme açısından tabii birinci grup önemlidir. İşte, 1975'te toplam yatırım tutarı içinde stok artışları öncekı yıllara oranla daha yüksek bir paya sahıptir: 1973'te toplam yatırım tutarı içinde stok artışlarının payı % 4,5 iken, bu pay 1974'te % 6,8 ve 1975'te de % 7,6 olmuştur. Buna karşılık sabit esrmaye yatırımlarının payı da gerilemiş ve sırasıyla % 95,5, % 93,2 ve % 92,4 olmuştur. Dolayısıyle, sabit sermaye yatırımlarının ekonomideki payı azalma göstermiştir. Sabit sermaye yatırımlarının toplam kaynaklara oranı 1973'te % 17,7 iken, 1974'te % 15,8 ve 1975'te % 15,2 olmuştur. Bütün bunlar şunu ifade etmekte: «Pastayı büyütmeye» yarayacak eğilimler 1975 -te zayıflamış. Teşvik tedbirlerinin sürekli olarak genişletilmesine rağmen, yatırımlarda böyle bir gelişmenin ortaya çıkması özellikle önem taşımaktadır.

FİYATLAR ve GELİRLER

MC iktidarının özellikle övünme konusu yaptığı gelişmelerden biri fiyatlardaki artış hızının 1975'te azalmış olması. Gerçekten de özellikle toptan eşya fiyatlarındaki artış dikkati çekici ölçüde düşük. Ancak geniş kitleleri esas etkileyen ve ilgilendıren «tüketıcı fiyatları indeksi». Bu indekstekı gelişmelere bakıldığında, artışların oldukça yüksek olduğu ve hatta çoğu ilde 1974'teki artış oranlarını aştığı görülüyor. 1975'in Ocak - Ekim dönemi ele alındığında, tüketıcı fiyatlarının artış oranı Ankara ve İstanbul'da % 18, Eskişehir'de % 19, Bursa'da % 20, Adana'da % 22... Sayılan illerden sadece Ankara'da Ocak - Ekim dönemi fiyat artışları 1975'te 1974'e oranla daha düşük olmuş, diğer illere ait oranlarda ise yükselme görülüyor.

Düşük gelirli grupların tüketiminde önemli bir paya sahıp olan gıda maddelerinin fiyatla-

rına bakıldığında durum daha da olumsuz. 1975'in Ocak - Ekim döneminde gıda fiyatları İzmir'de % 22, İstanbul'da % 26, Adana ve Eskişehir'de % 28, Ankara'da % 29, Bursa'da % 34 artış gösterdi. 1974'ün aynı dönemine ait oranlara bakıldığında sadece Adana için bir azalma söz konusu, diğer illerde ise 1975'te bir fazlalaşma var.

Aslında tek başına fiyatlardaki gelişmeyi ele almak yetersiz. Fiyatlardaki artışla gelirlerdeki artışı bir arada ele alıp gerçek gelirlerdeki gelişmeye bakmak gerekiyor. Bilindiği gibi 12 Mart tan sonra 1971 ve 1972'de reel ücretler gerileme göstermişti. 1975 yılının bu konudaki verileri şu anda sadece Ocak - Eylül dönemini kapsıyor ve işçi ücretlerinde sağlanan artışın % 16 olduğunu gösteriyor. Yukarda sayılan rakamların ifade ettiği gibi birçok büyük ilde tüketici fiyatlarının artış oranı % 16'nın oldukça üzerinde. Dolayısiyle yıl sonu verileri yayınlandığında, birçok ilde gerçek ücretlerin 1975'te gerilemiş olduğunun ortaya çıkması muhtemeldir.

MC hükümeti kamu kesiminde maaşlı olarak çalışanlara da kendini hissettirmekten geri kalmadı. 1976 bütçesinde maaş katsayısının yine 9 olarak muhafaza edilmesi, 800 bin civarındaki memurun ve ailelerinin reel olarak fakirleşmesi anlamını taşıyor. Memurların daha çok toplanmış olduğu büyük illerde tüketici fiyatları artış oranlarının yukarda belirtildiği gibi % 20 civarında oluşu durumun ciddiyetini ortaya koyuyor.

Memurlar için katsayı konusu dışında da önemli bir yıl oldu 1975. Memur kitlesi MEYAK konusunda harekete geçti ve adeta gaspedilen kesintileri geri istedi. Maliye Bakanı bile MEYAK kesintilerinin 3,5 milyara yakın olduğunu ve bunların memur kitlesiyle ilişkisiz alanlarda kullanıldığını açıkladı. Memur kitlesinin tepkisi üzerine şimdi minareye kılıf aranıyor. Yıllarca memur kitlesinin milyarlarını en pervasız biçimde egemen sınıfların yararına kullananlar, şimdi bu işi biraz daha dolambaçlı yollarla ve herhalde biraz daha ölçülü olarak yürütecekler. MEYAK tasarısı yasalaşsa bile getireceği bu. Bu vesileyle şu gerçek yinelendi: Kapitalist ekonomilerde sosyal güvenlik kurumları mensuplarına bir ölçüye kadar yarar sağlasalar bile, esas fonksiyonları düzenin gelişmesine katkıda bulunmaktır. Türkiye'deki sosyal güvenlik kurumlarının ellerindeki fonların kullanılış biçimleri yakından incelendiğinde bu husus daha açık olarak görülür.

İSTİHDAM

Gerçek gelirler dışında istihdam konusundaki gelişmeler de olumsuz 1975 için. Toplam işgücü arzının (tarım için en faal mevsimde) % 14,2'si istihdam edilemedi 1975'te. Halbuki aynı oran 1973'te % 10,7 ve 1974'te % 11,7 idi. Üçüncü Beş Yıllık Plana göre 1977 yılında toplam işgücü fazlasının 1,8 milyona ulaşması ve işgücü arzının % 11 ini oluşturması bekleniyordu. Eylul 1975 verilerine göre ise işgücü fazlası 2,2 milyon ve toplam işgücü arzının % 14'ünü oluşturmakta. Demek ki, işsizlik konusunda da «plan hedefleri» aşılıyor!

DIŞ TİCARET

1975'in en ciddi ekonomik gelişmesi dış ticaret alanında ortaya çıktı. Bu satırların yazıldığı anda kesinleşmiş dış ticaret rakamları Ocak - Ekim dönemini kapsıyor. Bu dönem itibariyle yapılan bir karşılaştırma ithalatın 1975'te 1974'teki düzeyi % 37 oranında aştığını gösteriyor. İhracat için ise aynı dönem itibariyle % 12'lik bir gerileme söz konusu. Bu gelişmeler sonucunda ihracat gelirleri ithalat giderlerinin % 30'dan daha az bir bölümünü karşılamakta. Dış ticaret açığı ise geçen yılın aynı dönemine oranla % 75 gibi şiddetli bir artış gösterdi. 1975 yılının tumü için 2 milyar dolar olarak programlanmış olan ihracatın ancak 1,4 milyara ulaşacağı ve buna karşılık 4 milyar dolar olarak programlanmış olan ithalatın 4,7 milyarı bulacağı, dolayısiyle 2 milyar dolar olarak programlanmış olan dış ticaret açığının da 3,3 milyar dolar olarak kesinleşeceği bekleniyor.

Dış ticaret açısından AET ile ilişkiler de dikkati çekiyor. 1975 te AET'nin Türkiye'nin ithalatı içindeki payı yükselme gösterirken, Türkiye'nin ihracatı içindeki payı ise geriledi. 1976 yılı Türkiye-AET ilişkileri açısından yeni sıkıntılar getirmeye aday.

Son yıllarda dış ticaret açığının olumsuz etkilerini gideren işçi dövizlerinde de bu yıl düşme olması ödemeler dengesi sorununun ciddiyetini arttırdı. 1975'in Ocak - Ekim döneminde yurda giren işçi dövizi 1,1 milyar oldu. Halbuki geçen yılın aynı döneminde işçi dövizi girişi 1,2 milyar dolardı. Bu gelişme sonucunda 1975 yılı için umulan 1,6 milyarlık işçi dövizi girişinin gerçekleşmiyeceği kesinleşti.

Yukarda belirtilen olumsuz etkilerin giderilmesi için esas olarak üç kaynağa başvuruldu: Bir yandan döviz rezervleri kullanıldı, diğer yandan (900 milyon dolar civarında olan) dövize çevrilebilir mevduat hesaplarından yararlanıldı, nihayet Uluslararası Para Fonundan 300 milyon dolara yakın kredi alındı. Bütün bunlar, kendi imkanlarını aşan kişi yada ekonomilerin başvurdukları yollar: hazır stokları eritmek ve dıştan borçlanma. Yani biraz geçmişten, biraz da gelecekten yararlanma.

Dış ödemeler dengesindeki olumsuz gelişmeler kaçınılmaz olarak devalüasyon söylentilerini yaygınlaştırdı. Bu yaygınlaşma da ithalatı ve stokları arttırıcı bir etkide bulunuyor. Ancak % 40-50 gibi yüksek oranlı bir devalüasyon beklenmemeli. 1970'den beri yapıldığı gibi «küçük oranlı ayarlamalar» yapılması ise gündemdedir. Yuksek oranlı bir devalüasyonun olumsuz etkisinin olumlu etkisini aşması çok muhtemel. Burada özellikle önemli olan Türkiye'nin ithalatının % 90'dan fazlasını yatırım

malları ile hammadelerin meydana getirmesi. Bu ithalatta bir pahalılanma toplam ithalat giderini düşürmez ve ithalât eğilimini hafifletmez, sadece ithal edilen malların girdiği diğer ürünlerin fiyatlarını yükseltir. Bu fiyat yükselişlerinin etkisi yayıldıkça, para ayarlamasının döviz girişlerinde sağladığı yararlar da bir dönem sonra aşınır ve yeniden aynı çıkmaza girilir.

Yukarda Turkiye ekonomisinin 1975 yılında gosterdiği önemli gelişmelere kısaca değinildi. Özetleyecek olursak: a) Ekonomi tarıma bağlılığını koruyor, sanayide umulan gelişme sağlanamıyor, b) Tüm teşvik tedbirlerine rağmen yatırımların ekonomideki payı düşme gösteriyor, c) Düşük gelir grupları reel fakirleşme içinde, d) İşsizlik artıyor, e) Dış ticaret tam bir çıkmaz ve dış borçlanma artıyor.

KENAN ATALAY

(*) Bu yazıda kullanılan veriler için Anka Yıllık Ekonomik Rapor'undan yararlanıldı.

KİTLE ÖRGÜTLERİ MÜCADELESİNDE CANLI SOMUT ADIMLAR

Geçtiğimiz ay İstanbul'da oldukça geniş çaplı bir afişleme oldu. Bütün memurları, teknik elemanları ve öğretmenleri ilgilendiren bu afişler hala göze çarpmakta. Bu afişlerin şimdiye kadarki afişlerden belli bir ozellığı vardı. İlk kez dört demokratik kitle örgütü birlikte afişleme düzenliyordu. Bu oldukça ileri ve olumlu bir adımdı. İkincisi, bu afişlemeyi her kitle örgutunün kendi uyeleri gerçekleştirdi. Bu da ikinci olumlu adımdı. Öğretmenleri, teknikerleri, teknisyenleri, mühendısleri, mimarları ve diğer alanlarda çalışan memurları bu afişlemede aktif olarak görmek Türkiye'deki demokrasi mücadelesi açısından oldukça sevindirici idi. Çünkü, kitle, sorunlarına kendısi sahip çıkmayı öğrenmişti. Ve mücadelesinde aktif biçimde yer almanın bilincinde idi. Artık sadece bildirilerde kalmıyan, pratik hayatta da verilen bir mücadelenin adımları atılıyordu. Şimdiye kadar afişlemelerde hep öğrencileri gören ve onları göz altına alan emniyet görevlileri bile bu değişiklığın farkında idi.

Afişleme eyleminin diğer olumlu yanı, kanımızca can alıcı yanı, içeriği idi. İçerik alışılagelenin dışında, genel sloganlar taşımıyordu. Son derece somut idi. Hatırladığımız kadariyle afişlerde şu sloganlar vardı:

- Grevli, toplu sözleşmeli sendikal haklar için ileri.
- Sermayeye kâr kaynağı olan meyak kesintileri derhal geri verilmelidir.
- 12 sayılı kararnamenin antidemokratik 71. ve 76. maddeleri kaldırılmalıdır.
- Emekli sandığı otel, motel, diskotek yerine öğretmene, memura, teknik elemana dönük yatırımlar yapmalıdır.

Afişlerin altında ise TÖB-DER, TÜTED, TÜM-DER ve TÜMAS'ın imzaları bulunuyordu. Görüldüğü gibi afişlerde ne sosyalizm, ne emperyalizm kelimeleri yer almıştı. Ama sloganlar tutmuştu. Özellikle örgütlenme sürecinde olan bu kitle örgütleri için, henüz üyesi olmamış kıtle tabanlarını harekete getirme doğrultusunda yararlı oldu. Burada, bir parantez ile daha fazla politik içerikli sloganlar konusuna değinmek istiyoruz: Demokratık kıtle örgütleri, demokratik mücadelenin vazgeçilmez unsurlarıdırlar. Demokrasi mücadelesinde kendi boyutlarını aşmıyan her türlü sloganı kullanırlar. Kullanmalıdırlar. Hatta demokratik kitle örgütleri sadece somut sorunları sloganlaştırıp yetinmemelidirler. Somut sorunlarınlarından kalkarak politık hedeflerini göstermelidirler. Ama bunu, somut sorunlarından kalkarak yapmalıdırlar. Sloganlar, sadece somut sorunlar çerçevesinde kalırsa, mücadele, bazı işçi sendikaları için ekonomizm dediğimiz ve özünde kendiliğindenciliğe özdeş olan sağ bir sapma sözkonusu olur. Bunun tersi yapılırsa, yani, somut sorunlar bir köşeye bırakılıp sadece politık sloganlar ileri sürülürse, örgütün tanımı aşılır. Kitleye gösterilen politik hedefler havada kalır. Bu sloganları kitleye bağlayan bağlar ihmal edilmış olur. Kitleden kopulur. Özellikle örgütlenme sürecinde olan demokratik kitle örgütlerinin dikkat etmesi gereken bu eğilim ise sol sapmadır. Bu saptamadan amacımız, MEYAK afişleri konusunda bazı arkadaşların kafalarında olabilecek endişeleri dile getirmek ve bu endişeleri giderecek doğrultuda gelişmelerin olmasına işaret etmekti. Ozetlersek, sloganlar son derece somut idi. Doğruydu. Kitlenin bır adım ilerısinde taleplerdi. Kitleyi kucakladı. Kitleyi hak alma mücadelesine itti. Açıkçası kitleyi politize etti. Şimdi görev, bu politikleşme sürecinde bir adım daha ilerlemek.

Kitleyi kucaklamak ve onu harekete geçirmek konusunu açmak gerekir. Bu somut olayda kitleyi kucaklama olayı nasıl gerçekleşmiştir. Kitle nasıl harekete geçmıştir? MEYAK olayına sahip çıkan dokuz ilerici örgüt, yaklaşık bir milyon adet bildiri hazırlamıştır. Beraberinde yine yaklaşık birer milyonluk ıki dilekçe hazırlanmıştır. Sorunun bütün yasal yönleri araştırılmış ve Maliye Bakanlığı ile TBMM Dilekçe Komisyonuna birer dilekçe hazırlanmıştır. Önce basın toplantıları düzenlenmiş, kamu oyu hazırlanmıştır. Öğretmenlerin, teknik elemanların, memurların birarada ızledığı toplantılar düzenlenmiştir. Afişleme yapılmıştır. Arkasından da, hazırlanan dilekçeler bildiri ile birlikte bütün memurlara dağıtılmıştır. Dokuz örgütün üyesi olsun olmasın herkese dağıtılan bu dilekçeler, örgütlerin bu konudaki gücünü göstermiş, kitle tabanlarının onlara güven duymasını sağlamıştır. Politik çizgi olarak onlarla beraber olmayan, hatta onlara karşı olanlara bu dilekçelerin dağıtılması, onların dilekçe ile bile olsa ak-

tıvize olmasına, harekete geçmesine neden olmuştur. «Biz politikanın her zaman dışındayız» diyenler bile bir somut konuda, sübjektif olarak karşı olduklarını sandıkları kışilerle ortak bir harekette bulunmuşlardır. Üstelik bu tavır özünde politiktir. İktidara karşı talepler içeren bir tavırdır. Bunun somut örneklerini birçok yerde görmek mümkündür. Her devlet dairesinde, bu dilekçeleri imzalayıp ilgili yerlere gönderen kişiler vardır. Üniversite profesorlerinin, müdür yardımcılarının bile katıldığı sabittir. Daha ilginç olan somut bir örnek ise polislerdir. Afişlemenın yapıldığı gece, vilayetin emri ile emniyet görevlileri afiş yapıştıran teknik elemanların, öğretmenlerın ve memurların yaklaşık elli kadarını göz altına almıştır. Afişliyenlerın memur, öğretmen oluşu öncelikle şaşırtıcı olmuştur. Arkasından afişlerin içerikleri emniyet gorevlilerini şaşırtmıştır. Çünkü sloganların hepsi onları da ilgilendirmiştir. Üstelik, sloganların hedefleri, polişlerin ekonomik hedeflerının aynısıdır. Tersini düşünmeleri mümkün değildir. Bu iki somut durumun sonucu olarak da, oradaki emniyet gorevlileri ile afiş yapıştıranlar arasında nesnel bir bağ oluşmuştur. Sonuçta, birkaç saatlik isim tesbıtı ve araştırmadan sonra, afişliyenler kefaletle serbest bırakılırken, emniyet görevlilerinin MEYAK kesıntilerının ne kadar olduğu, kesintiler geri verilirse bu gorevlilerin ne kadar parayı faizleriyle birlikte geri alacakları birlikte hesaplanmaya başlanmıştır. Bu somut bir gerçekliktir. Ve devrimciler bu somut gerçekliği, nedenleriyle ve sonuçlarıyla birlikte değerlendirmek zorundadır.

POLİTİK ÖZ SORUNU

Her demokratik ve ekonomik mücadelenın bir politik özü vardır. Bu özün abartılması ve savsaklanması halinde ne tür sapmalara gidilir, bunu biraz önce açıklamıştık. Burada sorun, politik özü kavrayıp, gerektiği dozda kitleye ulaştırmaktır. Soyut politik sloganların getireceği sakıncaları ve kıtleden kopuşu göz önune alarak verilmesi gereken politik öz, mücadele sürecinin en onemli ve en hassas aşamasıdır. Çünkü, «kitlelerin gerçek talepleri burjuva iktıdarlar tarafından karşılanamaz.» Bunu bıliyoruz. Gerçek kurtuluş, işçi sınıfının ve emekçi halkın iktıdarındadır. Demokrasi mücadelesinde sorun bu gerçeği net bir şekilde kitleye iletebilmektir. Ölçüsünü kaçırmadan, ama mutlaka iletmektir.

MEYAK olayı içindeki mücadelede bu dokuz örgütün, mücadelenin politik özünü verme sürecini yaşadığını gorüyoruz. Bunun en canlı örnekleri TMMOB, TÖB-DER, TÜM-DER Teknık ormancılar Derneği, TÖD (Tum öğretım üyeleri Derneği), Türkiye ormancılar Derneği, TÜS-DER (Tüm sağlık memurları derneği)nin de içinde bulunduğu dokuz orgütun yayınladıkları bildırilerdir.

KİTLENIN ve TABANIN İSTEKLERİNE TERS DÜŞEN CHP ve ONUN KİTLE ÖRGÜTÜ

Ekonomik, demokratik ve politik mücadelede kıtle çizgisi dıye bır olgu vardır. Zaman zaman kıtleden kopmaya, zaman zaman da kitle kuyrukçuluğuna dönüşebilen mücadele bıçimleri vardır. Kitle mücadelesi, kitlenin gerçek istekleri için kitle nin içinde ve kitle ile verilir. Ama hep kitlenin bir adım ötesinde gıderek. Kitlenin önünde olmak gerekir. Bu uzaklığı doğru saptayamayıp büyütmek kitlenın çok ılerisınde bır takım hedeflerle çıkmak demektir kı, kıtle sizi ızleyemez. Sizden kopar. Artık tek başına işler kotarma gayreti içinde bir Don Kişot'dan başka bir şey değılsinizdir. Bir de bunun tersi vardır. Kıtlenin bır dizi istekleri vardır. Siz bunları bile saptamış durumda değılsinizdir. Bu isteklerin çok gerisinde istekler ileri surersiniz. Bazan da azan kitleye ters düşmeyeyim, aman kitleden kopmayayım endişesi ile geri sloganlar atarsınız. Kıtle sizi izleyeceğine, siz kitleyi izlersiniz. Kitlenin kuyruğuna takılır kalırsınız. Devrimci insiyatifden yoksun olan bu çeşit bir mücadele kendiliğindenci bir karakter kazanır. Kendi kendine gıder. O yüzden bu tavır, kıtleden geridir ve de dolayısiyle kitle ısteklerine terstir. Butün bunların yanında, bir de doğrudan doğruya kıtlenin isteklerine ters bir politika izlemek vardır ki, bu somut durumda da karşımıza çıkmaktadır.

Cumhuriyet Halk Partısi'nın ve onun çızgısinde bir orgüt olan Tüm-Per-Son-Kon.un MEYAK konusundaki tavrı memur kitlesinin isteklerıne ters düşmüştür. Çünkü, genel olarak memur kıtlesının ısteği, MEYAK kesintilerının faizleriyle bırlıkte geri verılmesi doğrultusunda olmuştur. Tüm-Per-Son-Kon.un isteği ise, MEYAK kesintilerının geri verilmemesi doğrultusunda olmuştur. Bu örgüt bütun bıldirilerinde bu gorüşü savunmuştur. Ayrıca, CHP'li belediye başkanlarının MEYAK kesıntılerinin geri verilmesi doğrultusunda kararlar almaları üzerıne, CHP de aynı ters tavır içine düşmüştür. CHP merkezi MEYAK kesintilerının geri verilmemesı gerektiğini ileri sürmüştür. Ve objektif olarak, CHP, bır milyonluk memur kitlesi ile karşı karşıya gelmiştir. Bu, aslında her sosyal demokrat olmaya çalışan veya her sosyal demokrat olan programın kaçınılmaz bir sonucudur. Türkiye'deki sosyal demokrat program, her ne kadar Türkiye'nın demokratikleşme sürecinde bir aşama olacak ise de, sosyal demokrasinin ekonomık programı geridir. Kıtlenin gerçek isteklerine tersdir. MEYAK somutunda yüzünü gösteren bu gerçek, önümüzdeki donemlerde daha pek çok kez yuzunü gösterecektir.

CHP'lilerin MEYAK kesıntılerının geri verilmemesi gerektiği doğrultusundaki görüşlerinin elbette kendilerıne gore bir nedeni vardır. Bu neden, MEYAK yasası çıktığı taktirde

memurların sosyal ihtiyaçlarına çözümler bulunacağıdır. Bu ise iki nedenden dolayı aşırı iyimser niteliktedir. MEYAK yasası çıkmamıştır. Hatta, CHP'nin iktidar ortağı olduğu dönemde de çıkmamıştır. Gündeme bile alınmamıştır. CHP, biz kesin olarak iktidar olmadığımız için MEYAK yasasını çıkaramadık, gibi bir gerekçenin arkasına sığınamaz. Ve MEYAK yasası çıkarsa... diye başlayan her önerilerinden önce, neden iktidar ortağı iken yasayı çıkarmadıklarını açıklamak durumundadırlar. İkincisi, MEYAK yasası çıksa bile, yasanın memurlar lehine işlemesi olanaksızdır. Yönetiminde memurların bulunmadığı bir MEYAK, memurlara boş vaatlerden başka birşey veremez. Ayrıca, genel olarak emperyalist-kapitalist sistemin, özel olarak da Türkiye burjuvazisinin içinde bulunduğu bunalım döneminde, memurların yönetimde olduğu, büyük bürokratların ve dolayısiyle burjuvazinin yönetimde olmadığı bir MEYAK'ı düşünmek aşırı bir iyimserlikten de öte hayalciliktir. Türkiye burjuvazisi bunalım içindedir. Bu bunalımın en önemli nedenlerinden biri finansman zorluğudur. Bankaların reklam vermelerini, ikramiye vermelerini bile zorlayan bu finansman zorluğuna çözüm arayan burjuvazi, bir yandan işçi sınıfının ve tüm çalışlanların ekonomik isteklerini geriletecek antidemokratik bir ortam, diğer yandan da MEYAK gibi kurumlar aracılığıyla halkın cebine yeniden el atacak yolları örgütlemektedir. Bu süreç içinde, burjuvazi, beş milyar TL.yı bulduğu ileri sürülen MEYAK kesintilerini ne geri verebilir, ne de onu çalışanlar lehine kullandırır. MEYAK yasasının bugüne kadar çıkmamasının ve bugün de kesintilerin geri verilmemesinin istenmesinin başlıca nedeni budur.

Dikkat edilecek olursa, MEYAK mücadelesi başlayalı beri CHP dışında hiçbir parti bir açıklamada bulunmamıştır. Ne AP, ne MSP, MHP, CGP ve ne de DP. Çünkü söyleyecek bir şeyleri yoktur. Ancak, göstermelik bir MEYAK yasa tasarısı hazırlanmıştır. Bunun ötesinde, yapılması gerekeni CHP yapmaktadır. Beş milyarı geri veremiyecek olan burjuvazinin ekmeğine yağ sürmektedir.

CHP tavrındaki yanlışlık tüm memur kitlesi ve CHP tabanı tarafından biliniyor. Memurların çoğu kesintilerin geri verilmesini istiyor. Bu mücadeleyi destekliyor. Bunun da ilerisinde, CHP'li belediye başkanlarının bulunduğu belediyelerde CHP'ye ters kararlar ve uygulamalar gelişiyor. İzmir'de Gültepe belediye başkanının başlattığı, kesintileri geri verme kararı yaygınlaşıyor. Kâğıthane ve Ulukışla belediyesinin de en son olarak katıldığı bu kampanyayı, CHP'nin atak belediye başkanı Ankaralı Vedat Dalokay kişisel olarak destekliyor. Tabanındaki bu gelişmelere rağmen görüşlerinde direnen CHP merkezi, bu somut durumda nesnel olarak memur kitlesinin ve tabanının karşısında, burjuvazinin yanında yer alıyor.

Her mücadele sürecinin en sağlıklı ayracı pratiktir. Mevcut olguları doğru bir teorik bilinçle değerlendirenler pratikte tutarlı olmaya en yakın adaylardır. Politik partilerden, demokratik örgütlere ve kişilere kadar, herkesi hakkı olan yere oturtan toplumsal pratik burada da gücünü göstermiştir. Bu güçlü gösteri, işçi sınıfının ve tüm çalışanların kurtuluşu için mücadele vermek isteyen bütün kişi ve kurumları yol gösterici bir örnek olmalıdır.

YAVUZ ÇİZMECİ

«İKİ YÜREĞİMİZ İKİ İNSANDI»

«Nâzım ile Piraye», Derleyen Memet Fuat, De Yayınevi.

Nâzım Hikmet'in hayatı üzerine çok şey yazıldı. Sanatçıların kişisel görüşleri, eşinin-dostunun bildikleri, kimi ünlü gazete yazarlarımızın günah çıkarma yazıları da derlenebilir bir gün; ilginç bir kitap olur bu. Ama Nâzım'ın gerçek kimliğini ortaya koyan, birey olarak onu yansıtan pek az şey yayımlandı. Garip bir ikilem: Herkes Nâzım'ı tanıyor, edebiyatımızdaki yerini irdeliyor, yaşantısını deşiyor; öte yandan son kerte kısıtlı kaynakları tanıt aracı olarak gösteriyor...

Kemal Tahir'e gönderilen mektuplar, oldukça tutarlı bir örnekti. Yine Memet Fuat'ın hazırladığı «Oğlum, Canım Evlâdım, Memedim» de öyle... «Nâzım ile Piraye»nin bambaşka bir anlamı var. Bu, şairin hayatı boyunca önemsediği, saygısını yitirmediği bir kadına, Piraye hanıma yazılan mektuplardan ileri geliyor kuşkusuz. Piraye'nin Nâzım'a yazdıklarını öğrenemiyoruz kitaptan. Ya kaybolmuş o mektuplar, ya da Memet Fuat yayımlamak istememiş. Kemal Tahir de yayımlamamıştı kendi yazdıklarını. Oysa karşılıklı mektuplaşmalar bir bütün olarak sunulsa, olayları, sorunları, tartışmaları daha açık-seçik kavrayacağız. Nâzım Hikmet'in coşkun, yüreklendirici, sevgi dolu bir kişiliği var. Kemal Tahir'i sürekli yazmaya itmiş, her yazdığını göklere çıkarmış, bir yandan da ince ince eleştirmiş. Memet Fuat'a da yardım etmiş yazıcılık konusunda. Piraye hanım, doğrudan doğruya esin kaynağı Nâzım için. Onun yazdığı mektupları şiirleştiriyor, zamanla gerçek şiir biçimine sokuyor onları... Dolayısıyla «Nâzım ile Piraye»nin bundan önce yayımlanan mektuplardan apayrı özellikleri var. Sözgelimi «Memleketimden İnsan Manzaraları» gibi dev bir yapıta nasıl başlandığını, o yapıtın nasıl geliştiğini öğreniyoruz Nâzım'ın mektuplarından. Sonra şairin çocuksu, dürüst, insanlığa güvenen kimliğini: Yürürlükteki yasaların bile suç öğesi bulamayacağı sudan bir nedenle cezaevine atılan şair, yargı organına uzun süre inanmış, bellisiz suç kesinleşinceye kadar. Piraye hanım bu meselede daha sağduyulu ve akılcı; Nâ-

zım'a yapılmak istenenlerin bilincinde.

Yargılama üzerine Nâzım'ın anlattıkları Ortaçağ mahkemelerinde eşine raslanılacak türden: «Bugün duruşmaya çıktık. Senden hâlâ mektup yok. (...) Fakat kararname çok garip. Meselâ, Kadri isminde, son defa yakalanan bir adamın üstünde, Karl Marx ismindeki bir âlimin bundan 60-70 sene evvel yazdığı meşhur bir kitabın el yazısıyla Türkçesi çıkmış. Bu kitap bundan on sene evvel kadar da Türkçeye resmen tercüme edilip resmen satılmıştı. Müstantik bey şimdi bunun benim tarafımdan yazılmış olduğunu iddia ediyor, Karl Marx'ın yetmiş senelik eserini bana mal ediyor. Ne tuhaf şey değil mi?» Nâzım «tuhaf» diyor ya, gerçekte iğrenç, aşağılık bir şey bu. Şevket Süreyya ile karıştırılan o anlı-sanlı Süreyya Paşa, idamın istenmesi, beş yıllık ceza... Nâzım'ın 1933 yıllarında yaşadığı acılardan kimi sorumlu tutacağız? Bir ara şairin suçsuzluğunu tanıtlamak için kimi çabalara girişilmişti. Saçma bir tavır bu. Yaşadığı dönemin koşulları göz önünde tutulursa, suçluydu Nâzım Hikmet, çünkü namuslu olmaktan vazgeçmiyordu...

Piraye hanımın kimliği de en az Nâzım ölçüsünde sağlam. O, bir tek şeye kızmış: Nâzım'ın gereksiz kıskançlıklarına. Piraye, yapıttan anlayabileceğimiz gibi sessiz, ağırbaşlı, evine, çoluğuna-çocuğuna bağlı bir Türk anası. Nâzım'ın fırtınalı yaşamında bir yeri yok belki de Piraye'nin. Ama o fırtınaya kapıldıktan sonra, bir de Nâzım'ın sorumluluğunu yüklenmiş Piraye hanım. Onurlu bir kavganın sürdürücüsü olmuş. Mapusane adları, kentler durmadan değişiyor, yıllar da. Ordan oraya sürülüyor Nâzım Hikmet. Cezaevine yılmak nedir bilmeyen başörtülü bir kadın geliyor hep. Yanında çocukları, Suzan'la Memet. Birçok sayfada ağlamamak için kendini güç tutuyor okur. Memet Fuat'ın hikâye inceliği taşıyan açıklamaları da bu kitabın görkemini arttırmış.

Nâzım şunları yazmış Piraye hanıma: «Küçük yazı yazamıyorum, diyorsun. Zarar yok!.. İstersen bütün bir mektup kâğıdına bir tek kelime yaz, kocaman bir tek kelime, meselâ ismini, yahut 'Seni seviyorum!' cümlesini ve bana gönder... O da yeter bana!.» Sonra bu güzel sevgi, aşkın da ötesinde duyarlıklar taşıyan bu beraberlik bitiyor. «Nâzım ile Piraye», biraz da bu olayın kitabı. Piraye hanımın inceliğine, yücegönüllülüğüne saygı duymamak elde değil. Ancak Nâzım'ı da anlamak gerekiyor. Piraye'nin o ağırbaşlı, içine kapanık yaradılışı şair tarafından çok sonra değerlendirilmiş belki. Büyük coşku, büyük özlem sona erince. Hem çok dürüst davranıyor Nâzım, bir çocuk gibi kalbinden geçenleri yazıyor eşine. Araya girenlerin tutumlarına değinmemiş Piraye hanımın oğlu Memet Fuat. Tek bir satır yazmamış bu konuda. Biz de eldeki verilerle yetinmek zorundayız. Yalnız o güzel, cömert ilişkinin bitimini şöyle dile getiriyor Memet Fuat: «Nâzım ile Piraye, 23.3.1951 tarihinde, Kadıköy Asliye 2. Hukuk Yargıçlığı'nın kararıyla boşandılar. Mahkemede yalnız avukatlarıyla tanıklar vardı. Piraye gerçi Nâzım'ı bağışlamamış, ona dönmemişti, ama ondan ayrıldıktan sonra başkasıyla da evlenmedi. Nâzım'ın üstüne başkasıyla yaşayamayacağı için...» Tabiî Nâzım Hikmet'in Piraye'den aldığı mektupları niçin şiire dönüştürdüğünü kolayca anlayabiliriz artık. Piraye, Nâzım'ın en önemli şiirlerinde rastladığımız kadın. «Samansarısı» da çok güzel bir şiir, Nâzım'ın en beğendiğim şiirlerinden. Ama yine de Piraye hanıma adanmış şiirleri yeğliyorum ben. «Saat 21-22 Şiirleri»ni, «Memleketimden İnsan Manzaraları»nı, «Nâzım ile Piraye»de yer alan ve bugüne kadar hiç yayımlanmamış olan bir yığın dizeyi...

Yerli değil ama, bir olgudan söz etmek istiyorum. Ülkemizde yaygın ve geçerli ahlâk — ahlâk sözcüğü ayıp kaçıyor ya — komünistlerin kalpsiz, kadınlarını başkalarıyla paylaşan, aile nedir bilmeyen birtakım 'erkekler' olarak niteler. Böyle düşünenler Nâzım'ın saçmalığa varan kıskançlıklarını, üvey oğlu Memet için beslediği sınırsız sevgiyi bu yapıttan izleseler epey tedirgin olurlardı herhalde. Nâzım'ın hayatı, dünyaya bakışı, insanlarla ilişkisi bu yaygın ahlâkı çürütmek için gerçekten özel bir önem taşıyor. Nâzım'ın saptırılamayacak bir kişiliği var. Hayatının her döneminde açık sözlü olmayı biliyor, yalana-dolana sapmıyor. Bu, Piraye hanımı yitirmek pahasına da olsa böyle.

«İki yüreyiğimiz iki insandı» Piraye hanıma söylenmiş bir dize. Nâzım gibi bir şairimiz yok bugün. Daha başka duyarlıkların ardında sol eğilimli şairler; Nâzım'ın esnekliği, bütün bir yaşamı kavrama gücü, insanı zaaflarıyla kabullenişi giderek unutuluyor. Ama bunları sivrilmiş şairler, yeni şairler için söylüyorum. Yoksa «İki yüreğimiz iki insandı» dizesinin anlamını savunacak nice kişi çıkacaktır...

Nâzım Hikmet'i şiirlerinin dışına taşan bir dünyada tanımak, şaşırtıcı gelmiyor okura. Çünkü şiiriyle özdeşlik kurabilmiş. «Nâzım ile Piraye» bu amacı güdüyor zaten. Kimi şiirlerin ilk yazılışlarını, taslaklarını karısına göndermiş şair. Sonra vurgulamaları değiştirmiş, en küçük bir noktalamaya bile dikkat etmiş yayımlarken. Bir dizenin, bırakın dizeyi, bir sözcüğün yer değiştirmesi o şiiri ustalaştırıyor çok defa; anlamı, bildiri payını güçlendiriyor. Cezaevinde, dört duvar arasında yazılması olanaksız şiirler hepsi de. Dış dünyayla ilintisini koparmamak konusunda garip bir kuvveti var Nâzım Hikmet'in. Sonra ekmeğini yazıdan, yazarlıktan kazanmak için didinmesi de saygın.

«Nâzım ile Piraye» çok çeşitli açılardan okunması gereken bir yapıt. Ama ben bu açılardan birini özellikle vurgulamak istiyorum. Nâzım'la Pira-

ye arasındaki sevginin dürüstlüğü, yeni bir dünyayı savunan herkesin edinmesi gereken duyarlıklarla yüklü. Sosyalist olmanın sorumluluğunu, insan olmanın erdemini Nâzım kadar Piraye de gösteriyor bize. Büyük kavganın dışında biri olmasına karşın.

SELİM İLERİ

SER YAYINLARI

Çıkacak Kitaplar

DİMİTROV

FAŞİZME KARŞI BİRLEŞİK CEPHE

(Birinci kitap)

—Gözden geçirilimiş tam metin—

210 sayfa—15 lira

*

GUEVARA

SİYASAL YAZILAR

20 lira

*

Yeni Çıkan Kitaplar

LENİN

DİN ÜZERİNE

10 lira

*

MARX—ENGELS

ÖRGÜTLEME MESELESİ

15 lira

*

LENİN

KİTLE İÇİNDE PARTİ ÇALIŞMASI

Üçüncü basım 12,50 lira

*

SON YAZILAR SON MEKTUPLAR

8 lira

*

BARIŞ İÇİNDE BİRARADA YAŞAMA

12,50 lira

*

IBARROLA

EKONOMİ POLİTİK EL KİTABI

Yabancılaşma ve hümanizm

2. basım—8 lira

*

WODDIS

MİLLİYETÇİLİK VE ENTERNASYONALİZM

7,50 lira

•

Genel Dağıtım: **ANKARA DAĞITIM**

Bayındır Sok. 38/3 Ankara

Tek istekler için pul gönderilmesi

Birikim
AYLIK
SOSYALİST KÜLTÜR
DERGİSİ

ÇOCUK KİTAPLARI

BÜYÜK, KÜÇÜK HERKESİN DİLİNDE
HERKESİN KİTAPLIĞINDA

1.	SEVDALI BULUT / Nâzım Hikmet	15 lira
2.	FORSA / Ömer Seyfettin	15 lira
3.	KUĞULAR / Tolstoy	10 lira
4.	BEYAZ YELE / René Guillot	15 lira
5.	KÜÇÜK İZO MİZO / Angel Karaaliçev	20 lira
6.	KÜÇÜK KARA BALIK / Samed Behrengi	10 lira
7.	DEDEM KORKUT / Erdal Öz	20 lira
8.	MARANGOZUN KÖPEĞİ / Çehov	10 lira
9.	BİR ŞEFTALİ BİN ŞEFTALİ / S. Behrengi	10 lira
10.	SEFİLLER / Victor Hugo	20 lira
11.	KİBRİTÇİ KIZ / Andersen	15 lira
12.	ELLERİNDEN ÖPERİM / A. Karaaliçev	20 lira
13.	PÜSKÜLLÜ DEVE / Samed Behrengi	10 lira
14.	ŞİSKOLARLA SISKALAR / André Maurois	15 lira
15.	PULLAR SAVAŞI / Ülkü Tamer	15 lira
16.	KÜÇÜK KAPTAN / Paul Biegel	15 lira
17.	KÜÇÜK PRENS / Saint - Exupéry	20 lira
18.	BU YURDU BİZE VERENLER / Aziz Nesin	15 lira
19.	KORKUSUZ KAHRAMAN / W. Scott	15 lira
20.	NASRETTİN HOCA / Kemal Özer	15 lira
21.	KIRMIZI BALON / Lamorisse	15 lira
22.	ÇOCUKLAR YÖNETİMDE / Gormander	15 lira
23.	FARELER CUMHURİYETİ / Erol Toy	15 lira
24.	UZUNÇORAP / Astrid Lindgren	20 lira
25.	GÜLİBİK / Çetin Öner	15 lira
26.	KEL GÜVERCİNCİ / Samed Behrengi	10 lira
27.	ŞEYTAN UÇURTMASI / İhmal Amca	15 lira
28.	YAĞMUR GELİNİ / Başaran	15 lira
29.	GÜNIŞIĞI, HOŞÇA KAL / Ülkü Tamer	10 lira
30.	ADA'NIN KUŞU / Demirtaş Ceyhun	15 lira

ARKADAŞ KİTAPLAR
Ankara Caddesi 40 Cağaloğlu
Birinci hamur kâğıt, çok renkli ofset baskı
TOPLU İSTEKLERDE
% 25 İNDİRİM YAPILIR